

Rodica Colta
Doru Sinaci
Natalia Tomi

Monografia comunei Covăsânt

Copertă : Turnul vechi biserici din Covăsânt

Editor: Ioan Matiuț

© Editura MIRADOR

La această monografie au mai contribuit cu texte, fotografii și informații Augustin Mureșan, preot Mihai Blaj, pastor Teodor Baltă, pastor Paul Bălăban, Vioara Ciceu, ing. Ioan Chișiu, Virgil Ciutina, Florin Hornoiu, Viorica Potra.

Editura *MIRADOR*
acreditată CNCSIS cod 339

ISBN

Rodica Colta

Doru Sinaci

Natalia Tomi

Monografia comunei Covăsânt

Arad
2012

CAPITOLUL I

Cadrul natural

Localitatea Covăsânt este situată la 28 de km de Arad, în zona de contact a munților Zărandului cu Câmpia Aradului, de-a lungul drumului județean 708 B, pe canalul Matca, la jumătatea distanței dintre orașele Lipova și Pîncota, marcând centrul Podgoriei Aradului.

Centrul comunei se află la 46. 205715 - latitudine nordică și 21. 609443 - longitudine estică.

Comuna Covăsânt. Vedere generală

Formele de relief

O parte a comunei se întinde pe piemonturile care fac legătura între munte și câmpie (Dealul Turnu, Dealul Crucii etc.) iar cealaltă parte se

întinde în câmpie. Altitudinea dealurilor variază între 200-400 m, coastele având înclinație de 25-45 grade și prezentând în subsol gnaissuri și calcare.

Pantele mai mari, formează văi înguste, și sunt în cea mai mare parte dezgolite și intens erodate (eroziune de suprafață, eroziune de adâncime). Orienarea culmilor este spre E-V și NV. Suprafețe mari din versanți, reprezentând aproximativ 250 ha, sunt utilizați și azi ca pășune, 308 ha, spre piciorul pantelor, sunt terasate și plantate cu viță de vie și pomi fructiferi.

Porțiunea de câmpie a localității face parte din Câmpia Aradului, parte din Câmpia Tisei, formată prin colmatarea treptată cu materiale aluvionare și cu formațiuni de materiale loessoide, la sfârșitul erei terțiare, a fostei Mări Panonice, după cum o demonstrează carierele de nisip și balast din hotarul comunei. În funcție de înălțime, această câmpie din hotarul comunei poate fi împărțită în trei subdiviziuni:

Câmpia propriu-zisă

Suprafața câmpiei propriu-zise, reprezentând de 922 ha teren arabil, relativ plană, se află la 118-120-125 m față de nivelul mării.

Câmpia joasă

Această porțiune a câmpiei, de aproximativ 1258 ha teren arabil, este străbătută de la sud spre nord de canalul „Matcă”. Altitudinea terenului este de 117-118 m în vecinătatea satului Cuvin și de 112-113 înspre nord. Până în 1900 terenul a fost folosit ca pășune.

Lunca Ierului

În prezent din această subdiviziune, mai joasă cu 3-4 m față de restul câmpiei, se mai folosesc aproximativ 85 ha teren arabil. Trecerea de la câmpie la luncă se face printr-un versant scurt cu pantă de 8-10%, care are la bază o depresiune de 200m, acoperită cu apă în anii ploioși.

Solurile

Regiunea deluroasă este formată din șisturi clorito-talcoase, sericito-clovitoase sau sercitoase cu intruziuni de cuarț și calcită. Suprafețele împădurite prezintă soluri brune puternic podzolite. Pe versanții bine înțeleniți, puternic înclinați s-au identificat soluri brune tinere, fără un profil bine dezvoltat. Suprafețe însemnate pe versanții cu pășuni sunt ocupate cu soluri superficiale scheletice și rocă la zi (șisturi și, mai rar, gresii).

În perimetrul viilor există două tipuri de soluri: sol *podzolit* secundar gălbui pe șisturi și sol *schelet podzolit*.

În câmpie, care este de vârstă cuaternară, cu depuneri losoidale, s-au format cernoziomuri de la slab spre puternic lavigate. În porțiunea joasă se găsesc cernoziomuri degradate și lacoviște (sol apătos, mocirlos).

Clima

Clima este una temperată, dominată când de curenți continentali, secetoși, când de curenți maritimi, umezi. Temperatura medie anuală, în perioada 1896-1915, a fost de 10 grade 5' iar în perioada 1926-1940 de 10 grade și 2'.

Temperatura medie a lunilor, peste an, între anii 1896-1915, a fost următoarea:

Luni	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Temp. med.	1 , 7	0 , 2	6 . 0	10 , 5	16	19 , 5	21 , 5	20 , 5	16 , 5	11 , 3	6 , 0	1 , 3

Curba variațiilor de temperatură de peste an este ascendentă din ianuarie până în iulie, când începe să descrească. Iernile sunt în general blânde. Temperatura minimă absolută a fost de -27 de grade, înregistrată la data de 23 XII 1933, iar maxima absolută a fost de +38 grade, înregistrată la data de 22 VIII 1939. Din totalul zilelor de peste an, 195 sunt zile fără îngheț.

Vânturile bat din direcția NV (în proporție de 35%), SE (în proporție de 40%) și N (în proporție de 25%). Viteza maximă înregistrată este de 15, 3-21, 5 m/secundă.

Precipitațiile atmosferice

Precipitațiile cad sub formă de ploaie și zăpadă. Până în ultimii douăzeci de ani, când încălzirea globală a produs perturbări importante ale climei, cantitatea medie de precipitații pe an, în perimetrul comunei, a fost de 645mm la șes și 735mm în zona de deal.

Repartiția precipitațiilor pe luni în mm este următoarea:

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Total
40	37	45	50	75	83	60	55	50	58	43	45	641

Numărul mediu al zilelor cu strat de zăpadă lunar:

Ianuarie-13 zile
 Februarie-10 zile
 Martie-3 zile
 Aprilie-0, 1 zile
 Octombrie-0, 2 zile
 Noiembrie-1 zile
 Decembrie-7 zile

Prin urmare, cantitatea pluviometrică crește de la un minim accentuat în februarie, la un maxim în august și septembrie, octombrie după care scade în noiembrie până la valori apropiate din timpul iernii.

Dacă analizăm stratul de zăpadă, acesta nu depășește în medie 7-8 cm în luna ianuarie și 1, 6-3 cm în lunile noiembrie, decembrie, februarie.

Hidrografia

Apele freatice

Apele fratică prezintă nivele variabile, în funcție de micro relief. În zona de câmpie joasă, cu cotele cele mai scăzute, nivelul apei freatice variază între 2-4 m. În aceeași zonă înspre satul Cuvin, apa freatică se găsește la adâncimea de 5-6 m. În câmpia înaltă apa freatică se află la adâncimea de 19-22 m.

Valea din fața bisericii

Compoziția chimică este slab acidă (831mg/l), în mare parte fiind neutră. Pe unele porțiuni apa freatică are săruri între care predomină carbonații și sărurile de clor, motiv pentru care în unele părți ale hotarului solul este sărătos. Apa freatică este folosită ca apă potabilă și la irigarea terenurilor.

Ape de suprafață.

Teritoriul comunei se află în bazinul hidrografic al râului Mureș. Regiunea deruloasă e brăzdată de o serie de pârâie cu caracter

torețial și cu debit redus, care se adună în pâraul numit Valea Țiganului. Toate aceste pâraie și văi, care se umpleau cu apă, aveau fiecare nume: Pâraul Mielului, Valea din dosul zăcătorii, Valea din fața crucii, Valea din fața bisericii numită și Pâraul Bumbului etc.

În trecut, în perioadele ploioase, pâraul Valea Țiganului a provocat numeroase inundații în comună. Din acest motiv, în aval, a fost îndiguit pe o porțiune de 1200-1300 m., la revărsarea în canalul Matcă. Izvoarele au debite reduse însă ele alimentează totuși pâraiașele permanente.

În câmpia Ierului a existat odinioară un recipient natural, Ierul sau Valea Seacă, azi lipsit de apă și transformat în teren agricol.

Canalul Matcă, construit în 1940, prin muncă forțată, de către evrei, străbate hotarul comunei Covăsânț de la sud spre nord și aduce apa din Mureș. Când nivelul acestuia este ridicat, se varsă în Crișul Alb. În timpul sezonului rece și umed și în perioadele cu ploi abundente canalul are rolul de a colecta torenții de pe versanții vestici iar în sezonul cald și secetos prin stația de pompare de pe Mureș, de lângă localitatea Păuliș, asigură un debit minim râului Crișul Alb.

Flora și fauna

Comuna se află la limita dintre pădure și silvo-stepă, pădurile începând de la altitudinea de 500-550m, pe dealurile pe care, în părțile mai joase, sunt plantate vii și livezi.

Trecerea de la vii spre pădure se face printr-o zonă de pășuni cu arbuști și arbori izolați. În pajiștile naturale dintre vii și taluzele dintre parcele cresc graminee și buruieni.

Vegetația lemnoasă este reprezentată de pădurile de pe dealurile înconjurătoare în care crește stejarul, carpenul, ulmul, fagul, jugastrul, plopul de pădure și salcâmul.

Subarboretul este compus în special din scoruși, păducel, măceși, muri și fragi. În pădure cresc și numeroase flori: Clopoței, Ghiocci, Viorele, Gălbinoare, Vânățele etc. Pe pajiștile înalte se găsesc asociații de Păiuș, Firuță, Trifoi alb, Golomăț, Timoftica, Coadă șoricelului.

În pârloagele de la vii crește trestia de câmp, pirul târător, pirul crestat, susaiul.

În câmpie, unde vegetația naturală spontană a fost înlocuită cu culturi agricole, găsim ca buruieni în culturi: (în câmpia înaltă), loboda, știrul, rapița

sălbatică, cicoarea sălbatică, mohorul, iarba bărboasă, macul roșu, pălămida, muștarul sălbatic, pirul, murul, piciorul cocoșului și (în câmpia joasă) troscotelul, mușetelul, etc.

De asemenea, pe câmp și în pădure cresc ciuperci și bureți (Gălbiori, Bureți usturoi, Bureți roșiori, Pitoance și Ronițe, Bureți de spini, Bureți de pruni, Bureți de fag sau bureți otrăvitori numiți Scoici).

Dintre speciile de animale, în regiunile împădurite, mai înalte, ale hotarului comunei trăiește vulpea, lupul, bursucul, dihorul, jderul, veverița, căprioara, cerbul, iar în zona de întâlnire a câmpiei cu dealul iepuri și fazani. În zona de câmpie pot fi întâlnite rozătoare ca iepurele, hârciogul, popândăul, nevăstuica, șoareci de câmp. Din grupul reptilelor aici trăiesc șerpi, rar vipere, șopârle și broaște. În văi se găsesc raci și pești.

În afară de acestea, aici trăiesc specii variate de păsări de baltă, câmp și pădure: barza, bătlanul, cucul, graurul, rândunica, turtureaua sălbatică, sticletele, ciocănitoarea, ciocârila, prepelița, găinușa sălbatică. Din grupul răpitoarelor menționăm bufnița, huhurezul, uliul, coțofana, corbul.

Din grupul insectelor de câmp și pădure în Covăsânt se întâlnește rădașca, lăcusta și o mare diversitate de fluturi diurni și nocturni.

CAPITOLUL II

Istoria comunei

Epoca străveche și veche

Teritoriul comunei Covăsânț a oferit condiții prielnice pentru așezările omenesti, iar descoperirile arheologice¹ efectuate de-a lungul anilor dovedesc o locuire din epoca străveche².

Comunitățile umane din acea epocă se ocupau cu agricultura primitivă, culesul fructelor și rădăcinilor, semințelor, creșterea animalelor domestice, vânătoarea și pescuitul în râurile din apropierea așezărilor.

Pe teritoriul comunei au apărut urme arheologice încă din zorile istoriei omenirii: *epoca paleolitică*. În 1960, în punctul „Stifler”, lângă locul numit „La Cruce”, a fost descoperită o unealtă de opal cu bulb de percuție și retușuri, datând din paleolitic³.

În apropierea izvorului „Feredeu” s-a descoperit o daltă de piatră ce datează din epoca neolitică⁴.

Alte descoperiri provin din *eneolitic*. Această etapă istorică a fost relativ frământată, ca urmare a fenomenelor economice și sociale, generate de apariția și evoluția metalurgiei cuprului, cât și a influențelor etno-culturale pătrunse dinspre miazăzi și răsărit. Epoca se caracterizează prin stabilirea

¹ *Vezi Repertoriul arheologic al Mureșului Inferior județul Arad* (colectiv de editare M. Barbu, G. P. Hurezan, P. Hügel, E. D. Pădureanu), Edit. Orizonturi Universitare, Timișoara, 1999, pp. 60-61.

² În legătură cu periodizarea și cronologia absolută a epocii străvechi și vechi, vezi *Istoria Românilor*, (coord. acad. Mircea Petrescu-Dâmbovița, Alexandru Vulpe), vol. I, Edit. Enciclopedică, București, 2001, pp. 67-179. Întrucât pe teritoriul comunei Covăsânț nu s-au făcut descoperiri din toate perioadele preistorice, vom trece în revistă și unele descoperiri din zona apropiată.

³ *Repertoriul arheologic al Mureșului Inferior județul Arad*, Edit. Orizonturi Universitare, Timișoara, 1999, pp. 60.

⁴ Piesa în discuție se află în posesia Complexului Muzeal Arad (nr. inv. 14. 652), vezi *Repertoriul arheologic al Mureșului Inferior județul Arad*, p. 60.

comunităților umane, un spațiu de manifestare clar delimitat geografic, cu o viață economică și culturală deosebită⁵.

La est de Covăsânt, pe creasta principală a munților Zărandului, pe mamelonul numit *Cioaca-Tornea* a existat o așezare eneolitică fortificată natural. ⁶În acest punct s-a descoperit ceramică brun cărămizie, neornamentată, care după pastă aparține culturii Coțofeni⁷.

Purtătorii acestei culturi au avut un stil de viață mobil, ca urmare a modului de viață pastoral, în mod continuu în căutare de pășuni.

Locuirile Coțofeni apar pe forme de relief joase (grinduri, terase) și în zone înalte (boturi de deal proeminente, vârfuri de deal, măguri, peșteri)⁸.

Materiale arheologice aparținând culturii Coțofeni (3000-2500 î. d. Hr.), care a contribuit în mod substanțial la nașterea civilizației epocii bronzului în spațiul transilvănean, au fost descoperite și pe dealul Măgura, în punctul cel mai înalt.

Astfel, la 2 km sud de Vârful Măgura a apărut la săpături un mormânt de inhumatie cu tumul de piatră, atribuit eneoliticului și fragmente ceramice.

Este de remarcat de altfel prezența pe teritoriul comunei a construcțiilor de piatră (bolovani așezați cu grijă pe sol) care ar putea fi morminte tumulare legate în mare parte de prezența comunității culturii Coțofeni⁹. Ele se găsesc într-o zonă întinsă în Munții Zărandului¹⁰.

Urme daco-romane

În hotarul comunei au fost descoperite în 1967 de către arheologi urmele unor fortificații și așezări dacice, care se făceau parte din grupul cetăților dacice de pe Valea Mureșului: Cicir, Mândruloc, complexul Sâmbăteni–

⁵ Zoia Maxim, *Neo-eneoliticul din Transilvania*, Cluj-Napoca, 1999, pp. 119-125; Adrian Sabin Luca, *Sfârșitul eneoliticului pe teritoriul intracarpatic al României*, Alba Iulia, 1999, p. 11; N. Iercoșan, *Cultura Tiszapolgár în vestul României*, Cluj-Napoca, 2002, p. 10.

⁶ Eugen Pădureanu, *Noi descoperiri eneolitice pe teritoriul județului Arad*, în *Ziridava*, XIV, Arad, 1982, p. 36

⁷ Eugen D. Pădureanu, *Noi descoperiri eneolitice în județul Arad*, în „Ziridava”, XIV, 1982, pp. 35-36; idem, *Contribuții la repertoriul arheologic de pe valea Mureșului inferior și a Crișului Alb*, în „Crisia”, XV, 1985, p. 33; idem, *Noi fortificații pe teritoriul județului Arad*, în „Ziridava”, XV-XVI, 1987, p. 34.

⁸ Vezi P. I. Roman, *Cultura Coțofeni*, Edit. Academiei R. S. R., București, 1976, pp. 14-15.

⁹ Idem, *Noi descoperiri eneolitice în județul Arad*, pp. 38-39.

¹⁰ *Ibidem*, p. 39.

Cuvin-Covăsânț, Zăbrani, Șeitin¹¹. Ele dovedesc contactele existente între dacii liberi de la nord de Mureș și populația daco-romană din sudul râului¹²

În Covăsânț, se remarcă fortificația formată din 4 valuri de pământ și 5 șanțuri consecutive, din punctul „La Desan”, datând din sec. I î Hr. -sec. III d. Hr. Sistemul de fortificație are lățimea de 52 m. Sub valul interior s-a descoperit un complex de ceramică dacică iar în șanțuri s-a găsit material de factură romană¹³. Ceramica complexului se poate împărți în două categorii: una lucrată la roată iar alta cu mâna. Din prima categorie fac parte: o cană cu toartă, 2 străchini, o oală și o olcuță, toate de culoare gri, bine arse. În categoria ceramicii lucrate cu mâna, din pastă grosolană, impură, se încadrează o oală mare, ornamentată cu butoni rotunzi, brâu în relief și baza cu adâncituri. Aceste ornamente se regăsesc și pe alte fragmente. În acest complex ceramic s-a găsit și un prâsnel de fus din lut ars¹⁴. Pe baza vaselor lucrate cu mâna, complexul ceramic poate fi atribuit dacilor, încadrându-se după toate probabilitățile în secolul I d. Hr¹⁵. Dacă între șanțul IV și șanțul V a fost un val, atunci complexul ceramic indică un *terminus post quem* de ridicare a acestuia. Alte materiale ceramice sunt fragmentele scoase din pământul de umplură a șanțurilor I-IV. Pe lângă ceramica gri, lucrată la roată, și altele negre, lucrate cu mâna, s-au găsit aici, spre deosebire de complexul ceramic, și fragmente de vase lucrate la roată, unele negre cu lustru, altele roșii-cărămizii vădind o influență romană. După factură ele sunt mai târzii decât complexul ceramic și ar putea fi datate în secolele III-IV d. Hr. Îndiferent de modul cum fragmentele ceramice au ajuns în umplutura valurilor, ele ar putea indica un *terminus ante quem* al săpării șanțurilor și ridicării valurilor¹⁶.

În sfârșit, lângă dealurile podgoriei, s-au găsit urme altei așezări dacice datând din sec. I d. Hr.¹⁷

O descoperire la fel de importantă o reprezintă tezaurul de 500 denari imperiali de argint, datând de la Nero la Faustina (sec. I e. n. -sec. II e. n.),

¹¹ Vezi Egon Dörner, Vasile Boroneanț, în „Ziridava”, II, 1968; I. H. Crișan, în „Apulum”, VII/1, 1968, p. 247.

¹² Mircea Barbu, Eduard Ivanof, *Civilizația dacică în părțile Aradului*, în „Studii privind istoria Aradului”, București, 1980, p. 62.

¹³ A se vedea revista „Studii și Cercetări de Istorie Veche”, 18, nr. 4, 1967, p. 530; K. Horedt, în „Kwartelnik istorii kultury materialnej”, (Varșovia), 16, 1968, p. 39-43 (il).

¹⁴ Egon Dörner, Vasile Boroneanț, *O contribuție cu privire la datarea valurilor de pământ din vestul țării noastre*, în „Ziridava”, II, 1968, p. 14.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, p. 15.

¹⁷ *** *Repertoriul Arheologic al Mureșului Inferior. Județul Arad*, Editura Orizonturi Universitare Timișoara, 1999, p. 61

descoperit în 1872 pe partea de hotar dinspre Horia și care au aparținut dacilor liberi. Au putut fi identificate 114 piese (restul s-au risipit), emisiuni ale următorilor împărați și membri ai familiilor imperiale: Nero-2, Galba-1, Vittelius-3, Vespasian 45; Titus-2, Domițian-1, Traian-34, Hadrian-23, Sabina-1, Faustina Senior-1¹⁸. O parte din tezaurul descoperit se află la Muzeul Banatului Timișoara¹⁹.

Secolele III-IV e. n. așezarea din hotarul comunei Covăsânt continua să facă parte din numeroasele așezări ale dacilor liberi din zona Văii Mureșului.

Este cunoscut că teritoriul Banatului e străbătut în direcția sud-nord de trei linii de valuri de pământ distincte²⁰. Porțiunea de teren de la Covăsânt, pe care s-au găsit fragmentele ceramice, e situată pe traseul liniei mijlocii, ce vine din Banat și trece la nord de Mureș, prin hotarele comunelor Sâmbăteni, Ghioroc, Cuvin și Covăsânt, de unde se îndreaptă apoi pe lângă localitățile Șiria, Zărand, Sinte Mare și Adea²¹.

La Sâmbăteni valul este format din din trei anticlinale paralele, cu două sinclinale între ele.²² În Covăsânt acest val de pământ este numit și azi de localnici „Aroace.”

De asemenea, potrivit tradiției locale, prin hotarul Covăsântului a trecut și drumul roman de comunicație, întrebuințat pentru transportarea poștei și a ordinilor militare, având legătură cu toate cetățile din zonă, care începea de la cetatea romană Vinimacicum (azi Costolați –Serbia). Azi se mai păstrează 8 km. de drum în dreptul localității Dubrovăț –Serbia, dar memoria colectivă

¹⁸ Vezi P. Despinitis, în „Délmagyarországi Történeti Társulat Emlékkönyv”, Timișoara, 1873, pp. 58-59; I. Miletz, în „Történeti és Régészeti Értesítő a Délmagyarország Történeti és Régészeti Múzeum társulata”, Timișoara, 2, 1876, p. 168; Márki Sándor, *Aradvármegye és. Arad szabad kiralyi város története*, I, 1892, pp. 26-28; „Numismatikai közlöny”, XI, 1912; Gh. Lazin, în „Aluta”, 2, 1, 1970, p. 110, nr. 11; Sever Dumitrașcu, *Dacia Apuseană*, Edit. Cogito, Oradea, 1993, p. 124, nr. a/1.

¹⁹ *Repertoriul arheologic al Mureșului Inferior*, p. 61.

²⁰ Despre valurile de pământ fortificate din vestul Transilvaniei, vezi Márki Sándor, *Aradvármegye története*, I, Arad, 1892, pp. 31-32. V. Pârvan, *Dacia*, ed. a IV-a, București, 1964, p. 151; Kurt Horedt, *Cu privire la problema valurilor de pământ din Banat și Crișana*, în „Studii și Cercetări de Istorie Veche”, XVI, 4, 1965, p. 725-730; Sever Dumitrașcu, *Contribuții la cunoașterea graniței de vest a Daciei romane*, în „Acta Musei Napocensis”, IV, 1968, p. 484 și urm.; Șt. Ferenczi *Contribuții la problema limesului de vest al Daciei*, în „Acta Musei Napocensis”, XI, 1974, pp. 24-40; Florian Dudaș, *Zărandul chipuri și fapte din trecut*, Edit. Albatros, București, 1981, p. 18-20.

²¹ Vezi Márki S., *Aradvármegye története*, I, Arad, 1892, pp. 31-32.

²² Viorel Țigu, *Localități românești în decursul istoriei. Comuna Covăsânt, județul Arad*, în Anuar de etnologie-artă-istorie-Lingvistică IV, Editura Mirton, 1990, p. 47

a locuitorilor vârstnici din Covăsânț conservă informația primită din tată în fiu cum că pe dealurile și peste văile Covăsânțului (unde a fost satul în vechime) au existat poduri și drumuri din piatră. Ca și caracteristici drumul era de 3 m lățime, pavat cu piatră de granit și cu margini din cărămidă.

Descoperiri arheologice din sec. XI

În ultimele decenii ale secolului al XI-lea, statul maghiar a reluat acțiunile de extindere a stăpânirii spre răsărit, inclusiv în părțile Aradului. Din această perioadă datează 2 brățări împletite din câte trei sârme, 2 inele și o copcă de bronz găsite în 1901 în hotarul Covăsânțului IX (intrate la Muzeul Național Maghiar Budapesta în anul 1901)²³.

Localitatea Covăsânț în perioada medievală

Către mijlocul secolului al X-lea, ca urmare a diminuării constante a profiturilor obținute de pe urma incursiunilor de jaf în Occidentul Europei, în paralel cu întărirea structurilor de putere a statelor medievale apusene, se costată un început de sedentarizare a confederațiilor tribale din Câmpia Panonică. Momentul-cheie în acest sens îl reprezintă victoria obținută de Otto cel Mare la Lechfeld – în apropiere de Augsburg - în anul 955, eveniment care pune capăt incursiunilor maghiare către Occidentul bătrânului continent. Urmează un proces firesc de reorganizare a societății maghiare, de întărire a puterii regale în detrimentul formațiunilor tribale anarhice și turbulente, de accelerare a procesului de sedentarizare și – de departe lucrul cel mai important – de adoptare a creștinismului.²⁴ Despre ungerii din secolele IX-X se păstrează o singură mențiune numerică, aparținând lui Dzaihani, din opera căruia s-au inspirat Ibn Rusta și Gardizi, care relatează că șeful ungerilor putea ridica un număr de 20. 000 de luptători²⁵. O astfel de armată, structurată

²³ J. Hampel, în „Archeologiai Értésítő”, 22, 1902, p. 86; idem, *Ujaab tanulmányok a honfoglalás-kor emlékeiről*, Budapest, 1907, p. 172

²⁴ Ioan Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria României. Compendiu*, Institutul Cultural Român, Cluj-Napoca, 2004, p. 151.

²⁵ Ioan Aurel Pop, *Observații privitoare la structura etnică și confesională a Ungariei și Transilvaniei medievale (secolele IX-XIV)*, în *Istoria României. Pagini Transilvane*, coord. Acad. Dan Berindei, Centrul de Studii Transilvane, Fundație Culturală Română, Cluj-Napoca, 1994, pp. 13-14, apud. A. Bartha, *Hungarian Society in 9 th and 10 th Centuries*, Budapest, 1975, p. 110.

în principal pe satisfacerea raidurilor, nu era aptă să cucerească și să mențină un teritoriu populat puternic cu sedentari. Din această cauză, cucerirea teritoriilor vecine și încadrarea lor în Ungaria medievală s-a făcut târziu și treptat, mai ales după anul 1000, adică după sedentarizarea, creștinarea și feudalizarea parțială a ungarilor.

În legendarul testament lăsat de regele Ștefan I (997-1038) se spunea că regatul cu o singură limbă – în sens de „etnie” – este slab și fragil.²⁶ Așezarea și colonizarea noilor populații – unguri, secui, sași – precum și colonizările eșuate (cavalerii teutoni și cavalerii ioaniți) n-au putut disloca masa mare de români care exista pe aceste teritorii. În anul 953, un Gylas din Ungaria s-a creștinat la Constantinopol și l-a adus în țara lui pe Hierotheos, devenit, cu această ocazie, episcop al Tourkiei (Ungariei).²⁷ Conform ultimelor cercetări (A. Madgearu), este vorba despre Câmpia Aradului și actuala localitate Gyula, unde s-a descoperit o concentrare impresionantă de monede de aur emise în timpul domniei împăratului bizantin Constantin al VII-lea Porfirogenetul. Câteva decenii mai târziu, tot în acest teritoriu îl găsim pe descendentul voievodului bănățean Glad, Ohtum (Ahtum), despre care Legenda Sfântului Gerard (*Vita Sancti Gerardi*) ne informează că s-a botezat după ritul creștin în cetatea Vidinului și că la curtea sa de reședință de la Morisena (Cenadul de astăzi) ridicase o mănăstire de rit grec, cu hramul Sfântul Ioan Botezătorul. Așa stând lucrurile, conflictul dintre voievodul românilor, Ahtum, și regele Ungariei, Ștefan I, devine iminent din cel puțin două motive. Primul – și cel mai important – este cel economic, motivat de controlul transportului sării pe culoarul Mureș-Tisa-Dunăre. Cel de-al doilea motiv este, însă, de ordin confesional, deoarece primul rege creștin al Ungariei fusese încoronat cu o coroană trimisă de către papa Silvestru al II-lea în ziua de 25 decembrie a anului 1000. Deși pare forțat să vorbim despre diferențe confesionale în preajma anului 1028, când Marea Schismă nu fusese încă pronunțată, dacă ne referim la „dreptul” de a vămuia transporturile de sare pe Mureș în beneficiul Bizanțului, sau în beneficiul Romei, „diferențele” dintre cei doi poli de putere se contrastează cât se poate de clar. Toate mănăstirile catolice și toate cetățile feudale care s-au ridicat pe firul Mureșului sau pe celelalte căi navigabile

²⁶ Ioan Aurel Pop, *Istoria României. Transilvania*, Volumul I, Editura George Barițiu, Cluj-Napoca, 1997, pp. 451-543, cap. IV, *Voievodatul Transilvaniei și părțile vestice în sec. XII-1541*.

²⁷ Ioan Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria României. Compendiu...* apud. A. Madgearu, *Misiunea episcopului Hierotheos. Contribuții la istoria Transilvaniei și Ungariei în secolul al X-lea*, în *Revista de Istorie, serie nouă*, V, 1994, 1-2, pp. 147-154.

sau terestre s-au făcut, în această parte a Europei, de pe urma vămuirii transporturilor de sare.

Importanța economică a transportului sării pe Mureș

Plutăritul este una dintre cele mai vechi îndeletniciri umane, mai ales atunci când ne referim la transportul mărfurilor de strictă necesitate. Începând cu monoxilele preistorice²⁸, transportul cu plutele sau cu ajutorul corăbiilor mici era practicat atât pe Dunăre, cât și pe râurile din interiorul Daciei, existând chiar și un colegiu al *nautarilor* atestat epigrafic la Viminacium²⁹, iar un altul îi reunea pe toți *nautae universi Danubii*, adică pe corăbierii care navigau pe toată Dunărea, la Axiopolis³⁰. La Apulum³¹ este semnalat un *collegium nautarum* într-o inscripție pusă în onoarea lui Publius Aelius Strenus, patron al colegiilor fabrilor, centonarilor și corăbierilor, de către sclavul său Rufinus³². Acest personaj de rang ecvestru din timpul vremea împăratului Septimius Severus (193-211) avea o serie de atribuții municipale și publice, nu doar la Apulum, ci și la Sarmizegetusa și Drobeta: *sacerdos arae Augusti et duumviralis coloniae Sarmizegetusae augur coloniae Apulensis decurio coloniae Drobetae, patronus collegiorum fabrum, centonarium et nautarum conductor pascui, salinarum et commerciorum*. În anul 1943, cu prilejul unor săpături efectuate la Alba Iulia, în cartierul Partoș³³ a fost descoperit un basorelief de marmură înfățișând un Genius nautarum. Divinitatea este înfățișată nudă, ținând în mâna stângă un corn al abundenței, iar cu dreapta celebrând o librație pe un mic altar, de pe care se ridică o flacără cu trei limbi. Capul zeității este diademat, deasupra diademei se află o coroană, iar pletele sunt despărțite de o cărare la mijloc. O manta, atârnată de umărul stâng, acoperă partea inferioară a corpului și picioarele. Jos, în câmpul

²⁸ O asemenea monoxilă se poate vedea astăzi la Muzeul orașenesc din Sebiș.

²⁹ Localitate care se găsește astăzi în Serbia. În perioada romană Viminacium era capitala provinciei Moesia Superior și era reședința Legiunii a VII-a Claudia.

³⁰ Macrea Mihail, *Viața în Dacia Romană*, București, 1969, pp. 156-157. Axiopolis este localitatea Cernavodă de astăzi.

³¹ Alba Iulia de astăzi.

³² Suciu Viorica, Anghel Gheorghe, *Mărturii ale practicării plutăritului în Transilvania din antichitate, evul mediu și perioada modernă*, Alba Iulia, iunie 2008, p. 4

³³ Pe locul acestui cartier este atestat orașul roman Colonia Aurelia Apulensis, denumirea de Partoș provenind din latinul Portus, cunoscut în perioada medievală și sub numele de Maros Portus.

drept este reprezentat un om așezat într-o barcă, care se leagănă pe valuri.³⁴ Tot în colecțiile Muzeului din Alba Iulia mai găsim și un fragment de friză descoperit în zona coloniei Nova Apulensis, care prezintă o zeităte marină nudă, așezată pe-o rână, pe fundul apei, cu brațul stâng sprijinindu-se pe o stâncă.³⁵ Cercetătorii sunt de părere că zeitătea de pe friza de la Alba Iulia ar putea reprezenta fie o divinitate fluvială, fie personificarea râului Mureș, care era navigabil în perioada romană și pe care se transporta sarea în cele două Moesii, în Dalmația și în sudul Panoniei. Piesa este încadrată cronologic în prima jumătate a secolului al III-lea d. Chr., în perioada de maximă înflorire a celor două așezări romane de la Apulum. Având în vedere faptul că marea majoritate a plutașilor și corăbierilor de pe Mureș erau români – conform conscripțiilor din secolul al XVIII-lea – ne putem permite să tragem concluzia că plutăritul este o îndeletnicire care s-a perpetuat printre autohtoni încă de pe vremea dacilor. Aceste „drumuri ale sării”, atât cele fluviale, cât și cele terestre, s-au format în decursul timpului, iar în perioada stăpânirii romane ele au cunoscut o dezvoltare fără precedent. Mărturie în acest sens sunt lanțul de cetăți dacice și romane înșiruite de-a lungul Mureșului, pentru a asigura popasul transportatorilor și paza drumurilor.

Drumul principal al transportului sării a fost pe Mureș, pornind cu plutele din apropierea ocnelor de la Turda, apoi de la Uioara, întâlnindu-se cu sarea provenită de la Vințul de Jos și Ocna Sibiului. Cea mai bună sare se extrăgea din salinile de la Turda, fiind o sare albă și tare. O serie de date confirmă faptul că țaratul bulgar își procura sarea necesară din Transilvania, drumul principal trecând pe apa Mureșului până la Szeghed și de aici, pe Tisa, până la Dunăre.³⁶ Nicolae Iorga arăta că, în jurul anului 890, pe Mureș se transporta sare înspre Balcani.³⁷ La aceleași concluzii ajunge și Aurel Decei, care precizează că sarea din Transilvania ajungea pe Mureș și pe Tisa la Dunăre, unde era descărcată la „Piatra Sării” – Slankamen – localitate situată chiar în locul unde Tisa se varsă în Dunăre. Drumul sării pe râul Mureș era, la acea dată sub controlul lui Glad, respectiv al lui Ahtum³⁸. Înșuși Anonymus

³⁴ Suci Viorica, Anghel Gheorghe, *op. cit.* pp. 4-5.

³⁵ Berciu Ioan, Băluță, C. L., *O zeităte fluvială la Apulum*, în *Apulum*, XII, 1974, pp. 583-587.

³⁶ Kovach Geza, *Date cu privire la transportul sării pe Mureș în secolele X-XIII-lea*, în *Ziridava*, XII, 1980, pp. 193-194.

³⁷ Iorga Nicolae, *Notes d'un historien relatives aux evenements de Balcan*, Academia Română, Bull. Sect. Hist: I, 1913, p. 68.

³⁸ Pascu Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei I*, Cluj-Napoca, 1971, pp. 28-32.

povestește că Tuhutum aflase că în Transilvania se găsește aur și sare³⁹, fapt care ne dovedește că ocnele de sare erau exploatate intens în această zonă încă înainte de pătrunderea triburilor maghiare. Potrivit tradițiilor vremii, instituite de secole, voievozii din părțile Albei Iulii erau supuși obligației de a trimite sare pe râul Mureș stăpânului lor nominal din Panonia, fie că acesta era hanul avar – secolele VII-VIII – fie ducele maghiar (începând cu secolul al X-lea). Pe parcursul secolului al IX-lea, mai toate formațiunile româno-slave din acele locuri au fost nevoite să trimită, pe relația Mureș-Tisa-Dunăre, sare bulgarilor de la Vidin, centru religios de care erau legați și sub ascultarea căruia se aflau. Din *Legenda Sancti Gerhardi episcopi*, aflăm că voievodul bănățean Ahtum nesocotea puterea regelui Ștefan al Ungariei, întrucât ostașii lui erau mai numeroși decât ai craiului⁴⁰, astfel că Ahtum și-a putut permite să vămuiască plutele care transportau sare pe Mureș, cu destinația Ungaria. Dincolo de conflictul teritorial și hegemonic propriu-zis, importanța controlării comerțului cu sare pe râul Mureș era covârșitoare. Sarea reprezenta, de departe, cea mai rentabilă afacere din Transilvania. Principii Transilvaniei realizau din monopolul sării un venit anual de 70. 000 de florini, dublu față de cel pe care-l realizau din minele de aur, argint și mercur luate împreună.

⁴¹ Plutașii aveau o situație privilegiată în cadrul domeniului princiar, fiind scutiți de robota iobăgească și de alte obligații. În schimb plăteau o sumă fixă, de 2 până la 5 florini pe an, meseria lor fiind considerată ca fiind una extrem de riscantă. Traficul cu sare pe Mureș necesita păstrarea albiei râului în permanență în stare de navigație, decolmatarea albiei și construirea unor porturi pe traseu. Legenda Sfântului Gerard vorbește despre porturile existente pe malul Mureșului, stăpânite de către Ahtum, acesta fiind de fapt principalul motiv al conflictului dintre voievodul bănățean și regele Ștefan I. ⁴² Chiar și în primele documente scrise care se referă la Transilvania găsim tratată problema sării, semn că acest domeniu era considerat ca fiind extrem de important în

³⁹ Kovach Geza, *op. cit.*, p. 194. Apud Anonymus, *Gesta Hungarorum*, Budapest, 1977, cap. 25.

⁴⁰ *Legenda Sancti Gerhardi episcopi*, cap. X, în Suciu I. D., Constantinescu R., *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1980, p. 45, apud Ursulescu Petru, *Banatul de nord-est în secolele X-XVI*, Editura Orizonturi Universitare, Timișoara, 2005, p. 42. (lat. „unde precedebat in multitudine armatorum regem ac minime reputabat”).

⁴¹ Suciu Viorica, Anghel Gheorghe, *op. cit.* p. 10.

⁴² Gluck Eugen, *Contribuții cu privire la istoria părților arădene în epoca ducatului lui Ahtum*, în *Ziridava*, VI, 1976, pp. 96-99.

epocă.⁴³ Alte mențiuni le găsim și în anul 1138, care vorbesc despre obligația locuitorilor din satele Șeitin și Sâmbăteni de a transporta sarea din porturile de vamă de pe Mureș către mănăstirile și celelalte foruri ecleziastice din interior.⁴⁴ Cartulariul din 1177, editat de către regele Bela al III-lea către capitlul Aradului, confirmă existența lângă Arad a portului „Esteuerd”, iar mai la est, pe firul Mureșului se afla portul mănăstirii benedictine Bizere (Byzere – Bistra), unde de asemenea ancorau vasele cu sare și unde era luată vamă.⁴⁵ Un alt document, din 1183,⁴⁶ menționa faptul că abația de la Bizere precum și capitlul și prepozitul din Arad aveau dreptul la o treime din vama sării de pe vasele care coborau pe Mureș și se duceau până la Szeged. Tot din acest act aflăm că de aceleași drepturi se bucura și abația Nytra din Slovacia, ceea ce ne confirmă faptul că sarea din Transilvania, transportată pe Mureș, ajungea până pe teritoriul Moraviei Mari.⁴⁷ Mai mult, sarea transportată pe Mureș ajungea și în Croația, conform unui document din anul 1217 emis de către regele Andrei al II-lea, care acorda dreptul bisericii din Zagreb să ia în fiecare an sare în valoare de 50 de mărci de la slujbașii sărari care coborau cu plutele pe Mureș.⁴⁸ Făcând un calcul aproximativ referitor la cantitatea de sare atribuită bisericii din Zagreb, deducem o cantitate de 500. 000 de kilograme pe an⁴⁹. Având în vedere faptul că vorbim doar despre o biserică, atunci putem considera că pe râul Mureș se transportau cantități considerabile de sare. Bula papală din data de 15 mai 1218, emisă de Papa Honoriu al III-lea, prin care acesta din urmă îi mulțumește reginei Iolantha de Courtenay pentru donația de 8. 000 de mărci de argint⁵⁰ făcută în favoarea pelerinilor

⁴³ În anul 1075, regele Geza I dăruiește mănăstirii Sfântul Benedict vama de sare provenită de la Turda. Vezi *Documente privind istoria României*, Seria C – Transilvania, I. București, 1951.

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 2-3, originalul în Arhiva Națională Ungară, Budapesta, DL. 2635.

⁴⁵ Geza Kovach, *op. cit.* p. 195: „... *indde ad montem et sic versus orientem et habet cum filiis Ecclesie de Geled, deinde cum praedio Bani, unque ad portum Esteuenrd, et ibi Ecclesie habet tertiam partem tributi, et sic revertitur ad priorem Metam per Morisium...*” Arhiva Națională Ungară, Budapesta, DL. 29. 450, 31. 121.

⁴⁶ *Ibidem*: „... *Praeterea tres naves saliferas ea libertate, quam habent naves monesterii de Bisra in emendo et deferendo sale sive Orodini sive in Ciggedini servarii placuerit.*” Vezi Arhiva Națională Ungară, Budapesta, DL. 25.

⁴⁷ *Ibidem*. Actul de la 1183 va fi reînnoit și în anul 1211, cu aceleași privilegii acordate abațiilor și autorităților ecleziastice menționate.

⁴⁸ *Documente privind istoria României*, seria C, Transilvania, pp. 162-163.

⁴⁹ Geza Kovach, *op. cit.* p. 196.

⁵⁰ O marcă de argint poate să fie echivalată la 400 de grame de argint, întreaga sumă acoperind o cantitate de 3. 200 de kilograme, sumă considerabilă pentru acea vreme.

care tranzitau Ungaria, din sarea transportată pe râul Mureș, evidențiază cât se poate de clar importanța strategică a acestui comerț la nivel european. Considerând că un bolovan de sare care se transporta pe Mureș cântărea între trei și cinci kilograme, putem estima că se transporta cam 10 - 15. 000 de tone de sare anual. Conform documentului din 20 august 1233, emis de Andrei al II-lea, drepturile anuale privind beneficiile din comerțul cu sare în comitatul Arad erau următoarele: abația din Bulci avea dreptul la 5. 000 de bolovani de sare, mănăstirea din Chelmac (Eperyes) la 4. 000, mănăstirea de la Bizere la 4. 000, iar capitlul din Arad la 2. 000.⁵¹ Aceste cantități de sare sunt considerabile chiar și pentru acele vremuri, ceea ce ne permite să tragem concluzia că o parte din cantitatea convenită fiecărei abații era utilizată pentru achiziționarea materialelor de construcție, pentru ridicarea și consolidarea clădirilor și bisericilor monahale, pentru cumpărarea de manuscrise, mobilier etc. Recentele descoperiri arheologice de la Frumușeni – Bizere confirmă supozițiile noastre, ansamblul monahal scos la lumină evidențiind clădiri somptuoase, o biserică pavată cu un mozaic desăvârșit, debarcader și ziduri de apărare. Însă, de departe cea mai fulminantă dezvoltare datorată comerțului cu sare o va cunoaște Lipova, localitate care va deveni în perioada angevinilor vamă regală. Aici se vor construi depozite de sare, portul va fi mărit la proporții considerabile iar locațiile de vamă și clădirile destinate funcționarilor și militarilor vor fi lărgite. Datorită cantităților mari de sare care vor fi tranzitate prin Lipova aici se va înființa și o monetărie regală, iar în anul 1389 orașenii lipovani vor obține de la Sigismund de Luxemburg o arendă valorând o treime din vama sării.⁵²

Una dintre cele mai interesante mărturii despre comerțul cu sare și despre transportul acesteia pe Mureș ne parvine de la Hans Dernschwam „De Hradeczin” (1494-1568), care face în 16 august 1528 un raport complex pentru Casa Fugger, care deținea la acea vreme Cămara de sare din Transilvania.⁵³ Conform acestor informații, aflăm că toamna nu se transporta sarea pe Mureș cu plutele mari, deoarece apa era mai mică. „După Paști, când încep apele Mureșului să crească, atunci mai ales se încarcă toate luntrele de la Decea, care ies din Transilvania și pornesc spre cămările anexe dinafară. Mai înainte

Pentru comparație, menționăm faptul că, la 1330, Basarab I îi oferea lui Carol Robert de Anjou suma de 7. 000 de mărci de argint în schimbul păcii.

⁵¹ *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*, Budapesta, 1909, vol. I, p. 294, apud. Geza Kovach, *op. cit.* p. 197.

⁵² Arhiva Națională Ungară, Budapesta, DL. 14. 839, apud. Kovach Geza, *op. cit.* p. 199.

⁵³ *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, volum îngrijit de Maria Holban, Editura Științifică, București, 1968, p. 257.

trebuie trase din albie toate trunchiurile de-a lungul parcursului. Mai întâi se merge la Vințul de Jos, și Vurpăr, se numără cinci mile pe uscat de la Decea. Acestea sunt două mici târguri germane situate față în față ca Buda în fața Pestei. Voievodul Ianus⁵⁴, acum izgonit, le-a dat în schimb nu de mult lui Radu Vodă⁵⁵ din Țara Românească, primind pentru acestea un castel⁵⁶ în Țara Românească. Mai departe se trece pe lângă un castel, în care își are reședința voievodul Transilvaniei; e numit Deva, pe nemțește Diemrich, aparține țării. Apoi mai jos pe lângă un castel numit Varadia, apoi pe lângă un castel Șoimoș și după aceasta la Lipova, un castel și târg amândouă foste proprietăți ale contelui Jorgen, acum ale lui Radicz.⁵⁷ Aici este prima cămară. Se socotește 17 mile de la Vințul de Jos la vale, iar pe uscat 24 de mile de la Turda. Timișoara nu este departe de Lipova. Apoi urmează drumul mai departe pe apele Mureșului ieșind de la Lipova pe lângă un târgușor numit Arad, unde sunt franciscani Zocolanți și canonici.⁵⁸ Precum se vede, față de importanța economică și măreția cetății Lipova, Aradul era considerat ca fiind doar un „târgușor” pentru acea vreme. O altă mențiune documentară o avem din anul 1550, când Georg Reichersdorffer menționează în „Chorographia Transilvaniae” că Mureșul era un râu navigabil pe care se transportă toată sarea din Transilvania și se depune la Seghedin, apoi pe râul Tisa și Dunăre, până la Belgrad⁵⁹. Alte mențiuni ne parvin de la Georg Werner, care înaintează un raport pe lunile martie și aprilie 1552 către habsburgi cu privire la veniturile de pe urma sării din Transilvania⁶⁰. Din aceste rapoarte aflăm că plutașul care pornea în prima ambarcațiune, împreună cu oamenii săi, primea o plată suplimentară, semn să plutele navigau în coloană. O luntre mare avea, în medie, lungimea de 15m și lățimea de 7, 5m. Într-o astfel de luntre se puteau transporta între 7. 000 și 9. 000 de bolovani de sare. Existau, de asemenea și bărci mai mici – care erau în proprietatea luntrașilor – și care transportau, în medie, între 400 și 500 de bolovani de sare, cu o greutate de 3-5 kg. O altă mențiune, extrem de importantă, ne arată că marea majoritate a plutașilor erau români, iar la Alba Iulia exista chiar și un cartier al plutașilor

⁵⁴ Ioan Zapolya.

⁵⁵ Radu de la Afumați.

⁵⁶ Cetatea Poenari.

⁵⁷ Sârbul Botic Radicz, partizan al lui Zapolya, care se afla cu oștenii săi în cetățile Lipova și Șoimoș.

⁵⁸ Călători străini... *op. cit.* pp. 283-284.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 225, apud Suci Viorica, Anghel Gheorghe, *op. cit.* p. 8.

⁶⁰ *Ibidem*, pp. 23, 33-34, 35, 44, 77.

(corăbierilor) români. Același lucru l-am descoperit și noi în Micălaca⁶¹, sat (cartier) constituit în cea mai mare parte din plutași români.

Cucerirea maghiară și cristalizarea primelor structuri feudale

În ultimele decenii ale secolului al XI-lea, statul maghiar a reluat acțiunile de extindere a stăpânirii spre răsărit, inclusiv în părțile Aradului. Din această perioadă datează 2 brățări împletite din câte trei sârme, două inele și o copcă de bronz găsite în 1901 în hotarul Covăsânțului. Momentul-cheie în ceea ce privește cucerirea teritoriului arădean de către regalitatea maghiară îl reprezintă, firește, victoria din anul 1028 a lui Ștefan I împotriva ducelui mureșan Ahtum, victorie obținută prin atragerea de partea regelui a lui Chanadinus, principalul sfetnic al lui Ahtum.⁶² Contribuția sa esențială la înfrângerea lui Ahtum l-a făcut pe regele Ștefan I să-i acorde lui Chanadinus titlul de comite și stăpânirea efectivă a unei importante părți a fostei țări a stăpânului său. Descendenții lui Chanadinus – nobilii din neamul Chanad (Cenad) vor continua să stăpânească, în secolele următoare, imense proprietăți dobândite de către strămoșul lor în regiunea Mureșului inferior, printre care și regiunea Covăsânțului. De fapt, întreaga Podgorie arădeană se va afla mereu în sfera de influență a cetăților de la Lipova sau de la Șiria, cele două bastioane care vor domina limesul dintre marile imperii ale vremii, timp de mai multe secole, până către primele decenii ale secolului al XVIII-lea.

Primele informații despre începutul unei organizări în zonă ne parvin de la sfârșitul secolului al XI-lea și începutul secolului al XII-lea. Primul comite al comitatului Arad este amintit în 1214.

Organizația politică și teritorială a fost inseparabil legată de problema proprietății asupra pământului. Terenurile cucerite au fost de la bun început trecute în proprietatea regalității. O parte a posesiilor regale a fost transferată organizațiilor bisericești de rit occidental.

La fel ca toate localitățile din zonă, vechea așezare Covăsânț a devenit și ea proprietate regală, fiind ulterior dăruită succesiv, uneori parțial, în cazul unor vii, alteori integral, diferiților prelați și nobili.

După unii autori români numele așezării ar fi fost la origine „Covachi” sau „Covas” și ar coborî în timp până la stratul dacic. În sprijinul acestei teorii,

⁶¹ Augustin Mureșan, Doru Sinaci, Rodica Colta, Felicia Oarcea, *Micălaca – Monografie*, Editura Mirador, Arad, 2010.

⁶² Ioan Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria României, Compendiu...* p. 153.

etnomuzicologul Ioan T. Florea, covăsânțean, amintește că șirienii bătrâni foloseau încă prin anii 50 denumirea veche a satului „*Ot covas*”⁶³ când se refereau la pășunea înaltă de pe Dealul Seliște.

Cea mai veche atestare documentară a satului medieval *Kwasy* (Covăsânț) datează din anul 1278, când abatele de la Bulci avea aici vii iar banul Paul din Cetatea Șoimoș dăruiește o parte din viile satului bisericii Sf. Maria din cetate, în care adusesse călugări augustini.⁶⁴

În această perioadă regalitatea continua să respecte organizațiile românești. Din cartularul capitlului din Arad reiese că în secolele XII și XIII procesul de aservire a obștilor românești era puțin avansată, capitlul având drept de jurisdicție feudală doar asupra unei părți a populației satelor care i-au fost donate. Pentru a ne face o imagine cât mai clară asupra acestei perioade din punct de vedere ecleziastic și social, este suficient să amintim scrisoarea din anul 1279 a regelui Ungariei Ladislau al IV-lea – el însuși de origine cumană, după cum avea să rămână în istorie (Ladislau al IV-lea Cumanul) – care le porunca cumanilor așezați pe lângă Tisa să părăsească corturile și iurțile de păslă și să se mute în sate, după obiceiul creștin, să-și radă bărbile, să-și scurteze părul și să-și schimbe portul⁶⁵. De fapt, porunca era una cu totul superfluă, deoarece în mai multe rânduri „ca de exemplu în anul 1287, regele însuși era muștrat de papă și de prelații Ungariei că s-a lepădat de creștinism și că s-a unit cu tătarii, saraceni, nogaii și alți păgâni.”⁶⁶

Informații privind populația din zonă pentru prima jumătate a secolul al XIV-lea sunt oferite de registrele de decimă papală.

Registrul de decimă papală consemnează 44 de parohii catolice, însă în 8 dintre acestea, printre care se numără și Covăsânțul, sunt atestate documentar, obști și cnezate. Într-adevăr, în anii 1332-1337, vreme în care figura ca domeniu al prepoziturii și capitlului din Arad, satul apare atestat în chitanțele papale în forma *Kuasy*, *Kwasy*, *Kovasz*, cu biserică⁶⁷ și având ca preot (sacerdos) pe Blasiu.

⁶³ Ioan T. Florea, *Scrieri etnomuzicologice*, Editura Mirador, Arad, 1997, p. 212.

⁶⁴ Márki Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad királyi város története*, I, Arad, 1892, p. 383

⁶⁵ Ioan Aurel Pop, *Observații privitoare la structura etnică și confesională a Ungariei și Transilvaniei medievale (secolele IX-XIV)*, în *Istoria României, Pagini Transilvane*, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1994, coord. Acad. Dan Berindei, p. 28.

⁶⁶ *Idem*, apud. *Documente privind Istoria României*, C, Transilvania, veac XIII, vol. II, pp. 282-284, nr. 323.

⁶⁷ Este vorba de biserica veche, în stil gotic, a cărei ruine se mai păstrează și azi.

La 28 februarie 1358, nobilul bănățean Nicolae Lațcu este prezent la Avignon și-i cere papei Inocențiu al IV-lea scutiri și privilegii pentru bisericile sale din Banat⁶⁸. Papa acordă o iertare de păcate de cinci ani și de cinci ori patruzeci de zile tuturor celor ce se vor pocăi pentru faptele lor în bisericile Sfântul Laurențiu din Covăsânț, Sfânta Maria din Seceani, Sfânta Maria din Popy, Tuturor Sfinților din Kerekegyhaz, Sfânta Margareta din Margita, Sfântul Ștefan din Ermen, la următoarele sărbători: Nașterea Domnului, Botezul Domnului, Paști, Înălțarea Domnului, Rusalii, sărbătoarea Sfântului Trup al lui Christos, Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul, Sfântul Petru și Pavel, dar și acelora care, la hramul ziselor biserici, se vor ruga acolo. Papa mai acordă aceluiași cavaler Nicolae Lațcu dreptul de a se pune sub ascultarea fie a episcopiei de Cenad, fie a celei transilvane, pentru că la acea dată nu erau arondate nici uneia dintre ele.⁶⁹ O altă rugăminte a lui Nicolae Lațcu, satisfăcută de papa Inocențiu al IV-lea, este consemnată astfel: *„Întrucât în acele părți era obiceiul ca episcopii diecezani să culeagă toate dijmele, lăsând unor parohi o pătrime, altora o șesime sau a patra parte dintr-o pătrime, să binevoiți a îngădui parohilor ziselor patru biserici ca fiecare dintre ei să poată lua și să rețină în întregime dijmele aflătoare în lăuntru marginilor parohiei sale, păstrând o pătrime pe seama diecezanului său, neținând seama de ceea ce este potrivit sus-zisului și vreunui alt obicei, cu toate îngrădirile cuvenite.”*⁷⁰

Într-o scrisoare din 8 mai 1328, dată tot de la Avignon, papa Ioan al XXII-lea îi dojenea pe prelații regatului că *„atunci când se întâmplă ca unii dintre cumani, români și slavi și alți credincioși să treacă la credința catolică... voi cereți cu prea multă strășnicie de la unii ca aceștia, astfel convertiți și de curând trecuți la credința catolică dijmele întregi și chiar le stoarceți”*⁷¹. Prin urmare, în această perioadă ne aflăm în prim proces de catolicizare a ținuturilor podgorene, dijmele fiind adunate cu forța, inclusiv de la creștinii ortodocși. În realitate, dijma papală reprezenta un interes pecuniar extrem de important în ceea ce privește „catolicizarea” creștinilor ortodocși români existenți la acea vreme pe rodnicile dealuri podgorene. Avem și un indiciu foarte important în acest sens, consemnat în anul 1374 de către papa Grigore al XI-lea. La acea

⁶⁸ Ioan Hațegan, Ligia Boldea, Dumitru Țeicu, *Cronologia Banatului. Banatul între 934-1552*. Repere cronologice. Selecții de texte și date, Editura Banatul și Artpress, Timișoara, 2005, vol. II partea I, p. 95.

⁶⁹ *Idem.*

⁷⁰ *Idem.*

⁷¹ *Ibidem*, p. 68.

vreme, pontiful era informat că românii nu acceptă catolicizarea, deoarece nu sunt mulțumiți de slujba preoților unguri și cer un ierarh cunoscător al limbii române („*qui linguam dicte nationis scire asseritur*”)⁷². Apariția limbii ca argument al opoziției românilor față de eforturile de convertire la catolicism constituie un fapt care necesită în continuare mai multă atenție din parte istoricilor.

O altă mărturie documentară referitoare la zona Covăsânțului ne parvine dintr-o scrisoare a capitlului din Arad în care este amintită existența Podgoriei Aradului, a satului Kenesy și a viei deținută aici de Petru, medicul din Lipova.⁷³

În acea perioadă Covăsânțul era centru voievodal (cnezial), diferite documente din 1367-68 și din 1384⁷⁴ referindu-se la „*voevodul de Kuassy*”. Mai târziu, cnezii și voievozii români decad în starea iobagilor de rând, devenind simpli locuitori pe pământurile regelui, ale nobililor sau ale bisericii catolice.⁷⁵ Unii dintre ei au menirea de a întemeia noi așezări pe domeniile feudale și de a intermedia legăturile dintre noii stăpâni și țăranii iobagi. Documentele episcopiei romano-catolice din Oradea evidențiază cât se poate de clar obligațiile și îndatoririle cnezilor. Ei erau aleși de către obște și funcționau șase luni pe an, judecau și executau sentințele și aveau obligația de a da episcopiei câte o pătură și șapte țundre în fiecare an.⁷⁶ Tot călugărul Rogerius ne oferă informații despre dominația ulterioară a tătarilor, care cheamă înapoi populația fugită din calea invaziei lor și organizează țara în districte de câte o mie de sate, conduse de un han.⁷⁷ Mai mult, dispărând și firava structură administrativ-politică existentă înaintea invaziei tătare din anul 1241, populația românească din Câmpia Aradului reînvie vechea organizare cnezială și încearcă să se înțeleagă cu invadatorii.⁷⁸ Este vorba despre o perioadă scurtă, deoarece începând cu anul 1257 regele Béla încearcă să revitalizeze „ducatul” Transilvaniei, inslalându-l în fruntea acestuia pe moștenitorul tronului, principele Ștefan, pe atunci în vârstă de doar 18 ani,

⁷² Șerban Papacostea, *Geneza statului în evul mediu românesc. Studii critice*, Cluj-Napoca, 1988, p. 120.

⁷³ *Ibidem*, p. 110.

⁷⁴ Andrei Caciora, Eugen Glück, *Cnezate și voievodate românești arădene*, în *Studii privind istoria Aradului*, Ed. Politică, București, 1980, p. 156

⁷⁵ *Ibidem*, p. 20.

⁷⁶ Silviu Dragomir, *Voievozi, cnezi și crainici la românii din Munții Apuseni și din regiunea Bihorului*, în *Acta Musei Napocensis*, III, 1966, p. 174.

⁷⁷ Ioan Hațegan, coord. *Cronologia Banatului. Banatul între 934-1552, Repere cronologice. Selecție de texte și date*, Editura Banatul, Timișoara, 2007, volumul II, partea I, p. 41.

⁷⁸ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II, Editura Dacia, Cluj_Napoca, 1979, p. 325.

care va iniția o serie de reforme politice, militare și administrative, care vor contribui la dezvoltarea acestuia.⁷⁹

Tot din secolele XIII-XIV datează și cetatea Tornea⁸⁰, situată în vârful dealului, în partea de răsărit, la 4 km de vechiul sat. Cetatea Tornea a făcut parte din lanțul vechilor cetăți de apărare ale zonei, fiind plasată între Șoimoș și Șiria. Construcția acestui punct fortificat între mai-vechile cetăți Șoimoș și Șiria ne indică în mod cât se poate de clar necesitatea apărării tranzitului de mărfuri care se efectua pe acest drum medieval Dacă Mureșul reprezenta principala cale de comunicație navală a comitatului Arad pe care se transporta sarea încă de pe vremea dacilor și romanilor⁸¹, principala rută comercială terestră o reprezenta, fără nici un dubiu, marele drum obștesc („magna via publica”) ce făcea legătura dintre Cenad, prin Arad, Șimand, cu Oradea. După cum aprecia și marele nostru istoric Ștefan Pascu⁸², „numeroase târguri din comitatele ardelenne, din cele vestice și din cele bănățene își datorează dezvoltarea vămii ce se percepea în localitățile respective: Huedin (Cluj), Reteag (Solnocul Dinăuntru), Episcopia Bihorului, Săcuieni, Vadul Crișului și Cheresig (Bihor), Șimand, **Covăsânț** (Arad)”⁸³.

Alături de aceasta, în vii, la 350 km de cat, pe malul pârâului Valea Mică, a mai existat o fortificație, mai târzie⁸⁴ cu ziduri de 1, 5 m și înălțime de 5 m, numită *Hindec*,⁸⁵ care pare să fi apărut cetatea. În urma unor săpături ocazionale făcute în acest punct s-au găsit monezi de argint, arcuri, sulite etc.⁸⁶ Tradiția orală locală localizează aici o veche mănăstire care s-ar fi aflat în dealul Hindec.

În veacurile XIII-XIV, alături de biserică, proprietăți viticole au mai deținut în Covăsânț și diferite fețe bisericești, precum canonicului lector al capitlului din Cenad,⁸⁷ care, în 13 august 1412, primește, în fața capitlului din Arad, de la Ladislau Laczky via *Ciorva*, de pe muntele Macra, din hotarul Covăsânțului, care se afla „cu totul în paragină”. Odată cu via era cedată și „vama dealului” adică obligațiile în vin.

⁷⁹ Ioan Aurel Pop, Ioan Bolovan, coord., *op. cit.*, p. 182.

⁸⁰ Tradiția locală spune că a fost distrusă de turci

⁸¹ Rodica Colta, Doru Sinaci, Ioan Traia, Căprioara. Monografie, Editura Mirador, Arad, 2011, pp. 78-95.

⁸² Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 161.

⁸³ *Idem*.

⁸⁴ Construită după arh. Teodor Ghiorghiu în sec. XIV-XVI

⁸⁵ Etimologia cuvântului este turcească și înseamnă șanț.

⁸⁶ Informator teren Ilie Nădășan a Roșului, apud Viorel Țigu, *Localități românești în decursul istoriei. Comuna Covăsânț, județul Arad*, în Anuar de etnologie-artă-istorie-Lingvistică IV, Editura Mirton, 1990, p. 51

⁸⁷ *Ibidem*, p. 411

Instituția cnezială și voievodală românească după invazia tătară

Împortante informații despre supraviețuirea instituției cneziale și voievodale românești din zonă după invazia tătară ne este oferită de cronicarul Rogerius⁸⁸, în lucrarea sa „*Carmen Miserabile*”. Autorul menționează că populația autohtonă era organizată în cnezate, conduse de cnezi, pe care îi compară cu balivii din Italia.

Referitor la invazia tătară el scrie că „după ce tătarii au cucerit principalele puncte de rezistență, au eliberat câțiva prizonieri cărora le-au spus să –i anunțe pe cei ascunși în păduri că, *oricine va dori să li se supună, li se va da libertatea de a veni acasă, însă într-un anumit timp*”. Fiind vremea secerișului, oamenii s-au întors la casele lor strângând cu toții recoltele în hambare, dimpreună cu paie și fânul. Conform obiceiului pământului ei „și-au ales cnezi, adică balivii, care să facă dreptate, să le procure (tătarilor) cai, animale, arme, daruri, veșminte trebuincioase”. Cu alte cuvinte cnezi aveau același rol ca și înainte, de a face dreptate și de a strânge tributul pe care îl datorau stăpânirii. Cronicarul recunoaște că „aveau pace, târguri și fiecăruia i se făcea dreptate”.⁸⁹

Rogerius mai precizează că tătarii nu au distrus satele iar casele au rămas intacte. Pentru români instaurarea noii stăpâniri nu a însemnat o schimbare esențială, mai ales că tătarii, ca și în alte teritorii cucerite de ei, aveau tot interesul să păstreze vechea organizare socială și administrativă, deoarece cnezi strângeau tributul și darurile și vegheau ca târgurile și întreaga viață economică să se desfășoare în condiții bune.

Instituția voievodală și cnezială și-a păstrat de altfel, în oarecare măsură rolul său și în feudalismul dezvoltat conviețuind cu instituțiile feudale introduse de regatul feudal maghiar.

Pe măsura introducerii sistemului feudal maghiar, terenurile agricole, inclusiv viile, care n-au ajuns la biserici, au început să intre din proprietatea regelui în cea a nobililor.

⁸⁸ Rogerius din Apulia (c. 1205 - 1266), născut în Torremaggiore, Puglia, cronicar medieval, călugăr romano-catolic. În 1249 a devenit episcop de Oradea în 1249. A rămas cunoscut prin lucrarea sa *Carmen Miserabilae*, în care se referă invaziile tătarilor.

⁸⁹ Rogerius, *Carmen Miserabile*, cap. 37. în G. Popa- Lisseanu, *Izvorare Istorice Românești*, V, București, 1935, p. 51, 91.

La 1439 Covăsântul făcea parte din cele 160 de sate și 5 orașe, care au aparținut de cetatea Șiriei, întregul domeniu fiind considerat ca fiind posesiune regală.⁹⁰ În anul 1439 și până în anul 1441 Șiria se găsește în proprietatea despotului sârb George Brancovici, care îl pune ca pârcălab al acesteia pe Stepan. La 2 februarie 1441 regele Vladislav I dăruiește Șiria comitelui de Arad, Ladislau Maróthy, împreună cu satele ce-i aparțineau și cu nobilii maghiari și români ai cetății.⁹¹

Din 1466 Covăsântul devine domeniu feudal al familiei Guthi- Ország, care au deținut vii și aici și la Ghioroc. Atestarea de la 1466 o găsim și la istoricul Ștefan Pascu, care menționează Covăsântul printre cele zece târguri ce funcționau la acea vreme în comitatul Aradului (oppidum Kowazy)⁹². Alături de Covăsânt, mai funcționau ca târguri (orașe) în comitatul Aradului Nădlacul, Donat-Tornya⁹³, Șimand, Zentpal⁹⁴, Mașloc, Zeudi⁹⁵, Căpruța, Vărădia și Vârșand. La 25 aprilie 1471, Sebastian Ország a încheiat o convenție cu Mihai și ginerele acestuia Dimitrie Miclosi, în fața capitlului din Arad, prin care Orszag le-a predat celor doi, cu titlu definitiv de posesie, via din Covăsânt, recuperată de la abatele din Bizere. În schimbul viei, noii proprietari se obligau, atât ei cât și urmașii lor, sub pedeapsa de 200 galbeni, la iobăgie eternă pe moșia Ország din Covăsânt.⁹⁶

N-au lipsit însă nici anumite încercări din partea unor foști proprietari pentru dețineri considerate abuzive de terenuri. Astfel, în anul 1479, Dumitru Leukus, un iobag al Episcopul de Cenad a apărut în fața palatinului cu un proces intentat acestei familii, pentru via Ciorva (azi Ciorgău) din Covăsânt, primită ca danie de la Ladislau Laczky, de unul din canonicii Capitlului de Cenad.⁹⁷

Veniturile însemnate obținute din viticultură, importanța localității în podgorie o face să obțină statutul de târg. Astfel în diferite documente din 1461, 1466 și 1494 localitatea este menționată ca „*oppidum Kowasy*” și se număra printre primele târguri din comitat.⁹⁸

⁹⁰ Silviu Dragomir, *Studii de istorie medievală*, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1998, p. 121.

⁹¹ Márki Sandor, *op. cit.*, pp. 107, 124-126, 314 și 393.

⁹² Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II, Cluj-Napoca, 1979, p. 153

⁹³ Localitate dispărută astăzi, situată între Nădlac și Pecica.

⁹⁴ Dispărut.

⁹⁵ Dispărut.

⁹⁶ Márki Sándor, *op. cit.*, I, p. 383

⁹⁷ Ibidem, p. 412-413.

⁹⁸ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II, Cluj-Napoca, 1979, p. 153.

Perioada ocupației turcești. Vizita regelui Ioan Zapolya la Covăsânt

Cu ocazia luptelor purtate cu turcii, se spune că la 30 oct. 1526 aceștia au pătruns până la poalele dealului Macra din Covăsânt. Cu toate acestea până în 1566, localitatea, la fel ca și satele din jur rămân în proprietatea coroanei. Un moment distinct în ceea ce privește istoria Covăsântului din acele vremuri tulburi este cel din 15 decembrie 1532, menționat de către cronicarul Gyorgy Szeremi, cu privire la vizita pe care o face aici însuși voievodul Transilvaniei, Ioan Zapolya⁹⁹. În această zi, care cădea într-o duminică, voievodul Ioan Zapolya este întâmpinat de către școlarii din târgul Covăsântului cu tot fastul convenit unui rege creștin: „Și a plecat regele de dimineață de la Lippa și a venit la Kowazy. Orașelul se află la poalele muntelui Makra și acolo a rămas pe timpul nopții. S-a sculat regele de dimineață, era o zi de duminică, la venirea Domnului școlarii cântau după datină, în cor: Bucurați-vă și iarăși zic, bucurați-vă!”¹⁰⁰. Încercând să contextualizăm din punct de vedere istoric această vizită pe care voievodul Transilvaniei o face la Covăsânt, trebuie să precizăm că înfrângerea de la Mohacs a oastei maghiare din anul 1526 va determina o accentuare a confruntărilor politice și militare între Imperiul Otoman și Habsburgi. La toate acestea se adăugau și conflictele interne dintre grupările nobiliare. Pentru tronul rămas vacant al Ungariei se luptau Ioan Zapolya, voievodul Transilvaniei și Ferdinand de Habsburg. Ioan Zapolya se încoronează rege al Ungariei la 10 noiembrie 1526 la Szekesfehervar, iar Ferdinand de Habsburg face același lucru în fața Dietei de la Bratislava, la 17 decembrie în același an. Din tabăra lui Ferdinand, sprijinit de Austria, vor face parte marea nobilime, înalții prelați și fruntașii populației germane, în timp ce nobilimea mică și mijlocie și mai ales autoritățile de la răsărit de Tisa se vor grupa în tabăra zapolyană, care înclina pentru recunoașterea suzeranității otomane și pentru raporturi bune cu Poarta.¹⁰¹ La un moment dat, poziția lui Zapolya părea consolidată după înfrângerea unei revolte țărănești în Banat, condusă de Ivan Nenada (poreclit „Țarul Negru”), dar este înfrânt de armata lui Ferdinand de Habsburg în bătălia de la Tokay și este silit să se refugieze în Polonia. Revine în Transilvania în anul 1538, fiind sprijinit de către beii turci

⁹⁹ Vasile Popeangă, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului (1721-1821)*, Arad, 1974, p. 73.

¹⁰⁰ *Idem*, apud. D. Onciulescu, *Cea mai veche școală din județul Arad*, în *Revista de pedagogie*, 1/1973, p. 78.

¹⁰¹ Ioan Aurel Pop, *Istoria României. Transilvania...* p. 501.

din Serbia. Petru Rareș, domnitorul Moldovei, după ce într-o primă fază se declară de partea lui Ferdinand, își reconsideră interesele¹⁰² și la 22 iunie 1529 pătrunde cu armatele moldovene în Transilvania și, la Feldioara, îi înfrânge pe partizanii lui Ferdinand de Habsburg. În același an, turcii îl silesc pe Ferdinand de Habsburg să părăsească Buda și îl instalează aici pe Ioan Zapolya. În 1538 Ferdinand de Habsburg se va înțelege cu Ioan Zapolya, urmând ca la moartea principelui Transilvaniei întregul regat să-i revină Habsburgului. Înțelegerea devine caducă după moartea lui Ioan Zapolya, care se stinge în anul 1540 la Sebeș, deoarece sultanul cucerește Buda la 29 august 1541, astfel că, după o existență de 500 de ani, regatul independent al Ungariei este șters de pe harta Europei. Partea centrală a Ungariei devine pašalâc pentru următorii 150 de ani, cu capitala la Buda, comitatele din vestul și nord-vestul țării rămân sub stăpânirea habsburgilor, iar Transilvania voievodală, Banatul și Partium vor alcătui un principat autonom sub suzeranitate otomană. Este pentru prima oară când cele trei țări române aveau – cu unele deosebiri de nuanță – același statut politic internațional, aflându-se sub suzeranitatea efectivă a Porții și păstrându-și regimul de autonomie.¹⁰³

Domeniile cetăților Ineu și Șiria cu partea deluroasă și montană a fostului comitat Zărand, de-a lungul Crișului Alb, au fost incluse în 1566 sangeacului Ineu.

Sangeacul Ineului (*Yanova*) a avut existența cea mai scurtă, cetatea Ineului fiind recucerită de ardeleni la 1595 și cedată din nou turcilor din 1658 până în 1699. El a fost împărțit în nahii, dintre care una a fost șiria.

Ca proprietate a coroanei, satul a fost dăruit de regina Isabela în 1548 lui Petru Petrovics, pentru serviciile aduse.

În perioada 1553-1561 Kwazy avea 27 sesii iobăgești aparținând domeniilor Abrahámffy, Gyulaffy, Horváth, etc.

Dintr-un alt document, datând din 1560, aflăm că localitatea a dat în acel an dijmă 106 găleți de vin, însumând 4494 de litri de vin.¹⁰⁴

Apoi, domeniile cetăților Ineu și Șiria cu partea deluroasă și montană a fostului comitat Zărand, de-a lungul Crișului Alb, au fost incluse în 1566 sangeacului Ineu.

¹⁰² Moldova deținea în Transilvania, de pe vremea lui Ștefan cel Mare și Sfânt domeniile Ciceu și Cetatea de Baltă – în total aproape 70 de sate – iar prin susținerea candidatului sprijinit de către turci, la acea vreme Ioan Zapolya, lui Petru Rareș i se garantau aceste posesiunii, plus altele trei, Bistrița, Rodna și Unguraș.

¹⁰³ Ioan Aurel Pop, *Istoria României. Transilvania...* p. 503.

¹⁰⁴ Alexandru Mihalca, Avram Crăciun, Gheorghe Chiper, *Aspecte din istoria agrară a județului Arad*, vol. I *Până la Marea Unire din 1918*, Arad, 1995, p. 42

Sangeacurile nu erau doar unități administrative ci și militare. În caz de expediții militare, sangeacbegii erau obligați să vină în fruntea unui anumit număr de soldați.

Aceștia erau în bună parte spahii, care primeau pământurile sub formă de „feude”, însă nu ca proprietari, ci în arendă. Conform dreptului islamic, pământul aparținea sultanului, iar acesta îl „închiria” acelor soldați care aveau merite în lupte. Sangeacbegii și spahii nu își transmiteau drepturile ereditare, ci le aveau doar pe timpul vieții lor. Acest tip de exploatare era considerată mai ușoară, spahiul mulțumindu-se să-și primească drepturile cuvenite, de cele mai multe ori prin intermediul cnezilor locali, care jucau rol de intermediar între comunitatea locală, sătească, și spahiul care, aproape niciodată, nu se deplasa din cetatea de reședință să-și vadă feudele.

Sangeacul Ineului (*Yanova*) a avut existența cea mai scurtă, cetatea Ineului fiind recucerită de ardeleni la 1595. El a fost împărțit în nahii, dintre care una a fost Țiria. Însă și în timpul ocupației otomane, nobilii maghiari continuau să se considere proprietarii pe fostele lor domenii feudale. De pildă între 1570-1612 domeniul Covăsânț se considera a fi proprietatea lui Magócsi Ferenc. Așa se face că în 1596, după recucerirea cetății Ineului de la turci, acesta îi cere principelui Rákoczy să salveze satele Galșa, Covăsânț, Măderat și Mișca de urgență¹⁰⁵.

După moartea lui Magócsi Ferenc și după o nouă recucerire a teritoriului de la turci, în 1612, Covăsânțul a fost dat de principele G. Bathory lui Moricz de Sövényházy. Dar în scurt timp situația se schimbă din nou în favoarea turcilor. În 1616, principele Transilvaniei Gabriel Bethlen le-a cedat otomanilor cetatea Lipovei cu teritoriul ei aferent. În anul 1633, turcii ocupă cetatea Țiria cu domeniul ei. La 30 octombrie 1636 turcii își aveau instalată tabăra sub dealul Macra¹⁰⁶. În sfârșit, în 1658 ardelenii le cedează turcilor până în 1699 și cetatea Ineului.

Pe fundalul războaielor și a restaurării temporare a administrației maghiare, Covăsânțul apare în anul 1660 printre cele 51 de așezări aflate sub ocupație otomană (Seleuș, Cicir, Firiteaz, Ghioroc, Hodoș, Fântânele, Ceala, Chier, Miniș, Micălaca, Mănăștur, Șagu, Radna, etc.) dublu impozitate, atât de turci cât și de foștii stăpâni feudali¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Márki Sándor, op. cit. vol. II, 1895, p. 44

¹⁰⁶ Ibidem, p. 92

¹⁰⁷ Kovách Géza, *Aspecte demografice în părțile Aradului până în secolul al XVIII-lea*, în Ziridava, XI, Arad, 1979, p. 289

Slăbirea puterii turcești în zonă la finele secolului al XVII-lea a dus la eliberarea teritoriilor fostelor sangeacuri de către austrieci.

Covăsânțul în perioada habsburgică

Ca urmare, după Pacea de la Karlowitz (1699), teritoriile situate la nord de Mureș au fost incluse în Imperiul Habsburgic („Sfântul Imperiu Romano-German”).

Vechea așezare medievală Kowasi apare pe lista localităților ca depopulată¹⁰⁸. În acel moment, aproape întreg teritoriul ocupat de austrieci era domeniu erarial, adică aparținea Curții vieneze. Împăratul decidea cui se pot vinde sau dona aceste spații, ținând prea puțin cont de proprietarii care existaseră înaintea ocupației otomane și care își revendicau domeniile.

Astfel, în comitatul Aradului, în primele două decenii ale secolului XVIII, nu exista vreo proprietate nobiliară. Administrația imperială nici nu avea încredere în nobilimea maghiară și în cea transilvăneană, mai ales după răscoala „curuților”, în care aceasta fusese implicată. Cum nu existau nobili, comitatul era condus de un comisar imperial, administrator erarial, reprezentant direct al Curții de la Viena.

Chiar înainte de izbucnirea războiului cu turcii, Dieta Ungariei, întrunită la Bratislava (Pojon) în 1715, a cerut împăratului Carol al VI-lea, prin articolul 92, ca, în calitate sa de rege al Ungariei, să consimtă la viitoarea reîncorporare- atât din punct de vedere politic, cât și al dreptului- a comitatelor (printre altele) Arad, Cenad, Zărand, Békes, Torontal și Severin, ca unele, ce aparținuseră Coroanei Sfântului Ștefan.

Această cerere, reluată în numeroase ocazii, a fost parțial satisfăcută la 31 decembrie 1732, când comitatul Arad este încorporat în Regatul Ungariei, printr-un „*inalt rescript împărătesc*”. Totuși, Curtea de la Viena manifesta unele rezerve cu privire la conducerea Comitatensă, întrucât la acea dată, în comitatul Arad, existau doar trei nobili: Rinaldo Duce de Modena, Regio și Mirandola, baronul Sigismund Iosika și Sigismund Edelspacher.

Principele Rinaldo Duce de Modena, Regio și Mirandola a primit de la Împăratul Carol al VI-lea, pentru serviciile aduse, din domeniul erarial,

¹⁰⁸ Lucru nu tocmai exact, fiindcă la recensământul austriac din 1715 în Covăsânț sunt înregistrate 46 de familii de iobagi și 4 jeleri. Vezi Alexandru Roz, Kovách Géza, *Dicționarul istoric al localităților din Județul Arad*, Arad, 1997, p. 93

544. 832 iugăre de pământ și nouă vii¹⁰⁹. Între satele dăruite s-a numărat și Covăsânțul.

Prima revoltă a covăsânțenilor împotriva nedreptăților feudale datează din 1735, când 16 covăsânțeni au participat la răscoala condusă de Pero Seghedinaț din Pecica.

Răscoala fiind înfrântă, 84 de țărani din Radna (12), Cladova (12), Miniș (21), Ghioroc (6), Cuvin (27) și Covăsânț (16) vor fugi în Ardeal, Banat și Beiuș¹¹⁰.

În anul 1741 comitatul Arad își va mări substanțial suprafața prin alipirea cercurilor Zărand și Ineu, din comitatul Zărandului.

Totuși hotărârile adoptate de Dieta din 1741 n-au putut fi aplicate imediat. Abia în anul 1744 cele două cercuri, Zărand și Ineu, sunt definitiv alipite comitatului Arad, încetează administrația erarială și este numit un comite suprem al Aradului

Din 1743 Covăsânțul a făcut parte din Districtul Totvărădia-Miniș,¹¹¹ format din 31 de localități între care Radna, Cladova, Cuvinul și Micălaca, etc.

În ceea ce privește fiscalitatea, populația plătea împăratului o taxă directă, numită contribuția după cap, stabilită în anul 1717 la un florin de aur și zeciuala pentru marea majoritate a produselor.

În conscripția din 1743¹¹² Covăsânțul apare înregistrat cu 77 iobagi, 9 jeleri cu casă, 7 jeleri fără casă, 9 copii sub 16 ani și 13 frați trăind în indiviziune. Localitatea avea 132 de boi, 88 vaci de lapte, 52 viței-vițele, 22 de cai, 3 mânji, 133 oi cu lapte și sterile, 13 capre, 105 porci. Se semăna grâu 150 cubuli 1 merțe, orz 25 cubuli 3 merțe, ovăs 12 cubuli, 2 merțe și porumb 2 1/4 merțe, 5 coșuri de albine. Impozit pe meserii de clasa a III plătea un singur covăsânțean. De asemenea așezarea era înregistrată 96 1/2 sape de vie. Toate acestea erau impozate.

În registrului arădean de impozitare, impozitele iobăgești au fost următoarele: fiecare „hospes” cu gospodărie proprie, plătea (dare de cap) câte-un florin; fiecare „subhospes” sau iobag de mâna a doua câte 55 cr.; tot așa erau impozitați, după „cap” și „inquilini” sau iobagii fără casă și vatră proprie, care trăiau din lucrul palmelor; după fiii de iobagi, trecuți de 16 ani, câte 25 cr.; după frații care trăiau în indiviziune cu gospodăriile lor câte 50 cr.

¹⁰⁹ Gh. Ciuhandu, *Români din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, p. 77

¹¹⁰ Gh. Ciuhandu, op. cit, p. 62

¹¹¹ Districtul era format din 33 de sate vezi Gh. Ciuhandu, *Români din Câmpia Aradului de acum 200 de veacuri*, Arad, 1940, p. 40

¹¹² Vezi Gh. Ciuhandu, *Români din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, Anexa I, p. 21- 22

Se plătea apoi câte-un florin după: fiecare pereche de boi sau de vaci, tot așa și după patru junci sau junce, după câte doi cai sau iepe, sau după câte 4 mânji, după câte 10 oi sau capre și după câte 8 porci.

Dupăsemănături se plătea câte-un florin: după „sămănătură” („seminatura”) de grâu de câte 6 „cubule”; tot așa după semănătură de 15 cubule orz ori ovăș; același impozit era stabilit și după câte 2 cubule de porumb sau mei. Coșurile de albine, tot câte 15 erau impozitele cu câte-un fl.

Meșteșugarii de clasa I plăteau câte-un fl., cei de clasa II, câte 50 cr., iar cei de clasa III câte 25 cr. de cap. După mori se plătea câte-un fl. și tot așa și după câte-o măsură de vinars. După via ce era lucrată de câte zece lucrători (fossore-săpători) se plătea impozit de câte-un florin.

Dintre cei conșcriși în 1743 în Covăsânt, mai mulți iobagi (Ardelean Ioan, Baltă Luca, Luca Ioan, Tudor Toader) figurau cu câte 3-6 sape¹¹³ de vie. Printre obligațiile acestor iobagi, se menținea în continuare ca dări nona și decima, măsurate în acoave.¹¹⁴

Dar obligațiile țăranilor față de stat nu se limitau la impozitele plătite.

Conform documentelor care s-au păstrat, în 29 octombrie 1744, Congregația Comitatului Arad întrunită în localitatea Zărand, stabilea un număr de 1079 militari, din mai multe localități, care urmau să participe la războiul de succesiune, din 1741-1748. Din Covăsânt au participat silit la campaniile militare Curuț Ioan, Hanga Petru, Baltă Vasile și Iliăș Toader¹¹⁵.

La vizitația episcopului ortodox al Aradului, Sinesie Jivanovici, din anul 1755, localitatea avea 120 de case.

Viața oamenilor nu s-a îmbunătățit nici în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, dimpotrivă.

Iobagii au început să fie supuși unor sarcini mărite, atât față de stăpânii feudali cât și față de stat. În vreme ce feudalii măreau în permanență sarcinile iobăgești și nu se sfiau să răpească abuziv din pământurile, pășunile și pădurile iobagilor, statul avea și el nevoie de tot mai mulți bani, contribuabili fiind și în acest caz exclusiv țăranii. În condițiile în care interesele statului au intrat în conflict cu cele ale nobilimii, pentru a stopa abuzurile acesteia, care duceau la pauperizarea totală a contribuabililor, în dieta din 1764-1765 Maria Terezia hotărăște să se efectueze o reglementare urbarială.

¹¹³ „Sapa” era echivalentă cu 80-100 stânjeni pătrați, adică cam cât putea săpa un om într-o zi

¹¹⁴ 1 acov= 54, 3 l

¹¹⁵ Protoc. Congr. comit. Arad din 29 Oct. 1744, Seria 5. pag. 379-85. apud. Gh. Ciuhandu, op. cit., p. 97.

Conform instrucțiunilor împăratului Iosif al II-lea din anul 1768, fiecare gospodărie țărănească avea dreptul de a arenda mai mult teren decât cel prevăzut prin sesie, dacă dădea dovada că avea posibilitatea cultivării sale. De acum încolo administrația camerală nu mai putea să-l scoată pe țăran de pe lotul cultivat. De asemenea țăranul avea și dreptul de înstrăinare asupra lotului, cu condiția ca sesia să nu fie ciuntită.

După repartizarea sesiilor în funcție de necesitățile gospodăriilor țărănești, loturile rămase erau arendate celor care ofereau mai mult.

Urbariul a legiferat suprafața sesiilor și toate obligațiile feudale pe care le-au avut țăranii față de stăpânul feudal.

Obligațiile țăranilor au fost fixate la 52 zile de robotă cu carul sau 104 zile cu palmele după o sesie întreagă, precum și 1 florin darea de fum, 1 car de lemne, 2 cocoși, 2 pui, o cupă de unt și 12 ouă. La acestea se adăuga nona și zeciuiala din toate produsele agricole, inclusiv cânepa, mieii, porci, stupi de albine.

Jelarii erau obligați la 18 zile robotă cu palmele pe an, 1 florin darea pentru casă și nona după produsele obținute pe pământurile arendate. Jelarii fără casă erau datori cu 12 zile robotă cu palmele,¹¹⁶

Conscrierea tuturilor satelor a început în comitatul Arad în anii 1771-1772. Comisia urbarială din Comitatul Arad a stabilit patru categorii de pământuri. Potrivit acestora în clasa I intrau pământurile de calitate cea mai bună. O sesie întreagă era între 26-32 jugăre¹¹⁷ arături, 8-12 iugăre fânețe și o grădină de circa un iugăr¹¹⁸.

După reglementarea urbarială din 1771-1772, Covăsânțul figurează printre așezările din Podgorie cu mari suprafețe de vie, suprafața de sape de vie crescând în intervalul 1746-1771 de 8 ori.¹¹⁹

Situația proprietății iobăgești în comună, în urma reglementării urbariale din 1771-1772, a fost, în anul 1786, când s-a efectuat centralizarea, următoarea¹²⁰:

¹¹⁶ vezi Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, Arhiva Prefecturii, Conscripții urbariale

¹¹⁷ 1 jugăr era socotit la 1100 stânjeni pătrați.

¹¹⁸ vezi Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, Arhiva Prefecturii, Conscripții urbariale

¹¹⁹ Mihalca A., Crăciun A., Chiper G, *Aspecte din istoria agrară a județului Arad, Partea I Până la Marea Unire din 1918*, Arad, 1995, p. 58

¹²⁰ Arhivele Statului Budapeste(Országos Levéltár Budapest), A / 39. Magyar Királyi Kancellária, Acta Generalia, 3688/ 1786. vezi Kovách Géza, *Țărănimea arădeană în timpul reglementării urbariale din 1771-1772*, Ziridava, VIII, 1977, Arad, p. 135

Clasificarea localității	Nr. fam. iobag.	Nr. jeleri cu casă	Nr. jeleri fără casă	Nr. sesii	Intravilan măs. Pojon	Arătură jugăre	Fânețe zi coasă	Într. ses.	De-fris.	Sa-pe vie
I	258	4	9	1 09 6/8	247	1187	1872	4 8 1/4	-	774

Urbariul pentru comitatul Arad a prevăzut pentru iobagi și dreptul de a vinde vin și țuică din 28 septembrie până în ziua Crăciunului.¹²¹

Ca urmare, comunele erau supuse și la o taxă generală de 3 fl. pentru căldare și 3 fl. pentru vânzarea vinului, taxa anuală fiind și în Covăsânț de 6 fl. Cât privește impozitul anual plătit de comună către stat, acesta a fost de 946, 15 fl.

Sub impulsul răscoalei lui Horea, Cloșca și Crișan, o mișcare de revoltă față de obligațiile feudale împovărătoare, s-a făcut simțită și în Podgoria Aradului. În zilele de 7-8 noiembrie 1785, cetele țărănești au coborât dinspre Zărând la Ineu, de unde au ajuns la Pâncota, Galșa, Șiria, ridicând la luptă întreaga țărănime din zonă¹²².

Ca o continuare a acestor înfruntări dintre țărani și nobilimea locală, în 4 iunie 1786, Balint Ștefan și Ștef Ilie din Covăsânț și-au reclamat dreptul de răscumpărare a robotei și de proprietate asupra fânețelor, fiind pentru aceasta bătuți crunt de stăpânire.

Revenind la proprietățile viticole, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea o parte din viile Covăsânțului și anume 344 sape de vie au fost arendate unui număr de 33 de arendași, cei mai mulți fiind din Arad.

O petiție din 1793¹²³ înaintată de posesorii arădeni de vii din podgorie, prin care se cerea scutirea sau micșoarea impozitului, ne oferă informații despre calamitățile naturale care s-au abătut asupra viilor în toamna anului 1792:

¹²¹ Ibidem, p. 157

¹²² Márki, Sándor, op. cit, II, 1895, p. 438

¹²³ Petiția este însoțită de o lista a acestor locuitori ai Aradului, cu suprafața de vie, în sape deținută de fiecare. Nu se specifică însă localitatea în care aveau vii. vezi Horia Medeleanu, *Un document din secolul al XVIII-lea referitor la viticultorii din Arad*, in Ziridava, XIV, Arad, 1982, p521-524.

„O furtună năpraznică, cu piatră și cu bucăți de grindină, pornită către începutul lunii septembrie 1792 a distrus până într-atât speranțele unui cules îmbelșugat încât în Promotoriile Miniș, Ghioroc, Cuvin, Păuliș și Covăsânț, dealurile au fost lipsite de viță de vie și aproape sterpe că se vedea pământul.”¹²⁴

Din același document reiese că în 1792 impozitul perceput de comitat pentru o sapă de vie era de 28 2/16 crițari. În sfârșit, viile fiind arendate, cei care le dețineau erau obligați de autorități să redreseze pârloagele sub amenințarea că, în caz contrar, terenul ar fi fost redistribuit.

De ultimii ani ai secolului la XVIII-lea se leagă și începerea extracțiilor miniere în Covăsânț. Conform datelor existente, nobilii Bohus, Bene și Bitto încep în anul 1799 exploatarea minelor de aramă și piatră din hotarul comunei Covăsânț aflate pe *Valea Chersca*, la locul numit *Pârâul Mielului*, la *Cioaca Băii* și la *Băile de la Siliște*¹²⁵. Urmele acestor exploatari miniere, care au continuat și în secolul al XIX-lea se văd și astăzi.

Politica reformatoare a Curții de la Viena s-a izbit tot timpul în Ungaria și Transilvania de conservatorismul nobilimii și de dietele care respingeau toate încercările de modernizare și progres.

Mișcarea pentru drepturi școlare și bisericești cu care debutează secolul al XIX-lea se vor împleni în perioada 1821-1830 în întreaga zonă cu lupta pentru înlăturarea notarilor corupți.

Covăsânțul nu face excepție de la aceste demersuri. Conform documentelor de arhivă în anul 1824, iobagii din localitate cer anchetarea abuzurilor săvârșite de notarul local.¹²⁶

Mișcările satelor împotriva notarilor a reprezentat o formă organizată dusă de țărani pentru păstrarea autonomiei locale în administrația internă a satelor și atesă în același timp criza aparatului de stat feudal, care nu mai reușea să-și mențină autoritatea decât prin represalii.

În paralel, cărturărima satelor, adică preoții români, au susținut lupta națională purtată de Moise Nicoară pentru episcop și director al școlilor român, în eparhia Aradului, adică pentru autonomie bisericească și sinod separat. Însă până la revoluția din 1848, în perioada 1834-1835, peste comitatul Arad a trecut și „urgia unionistă”, declanșată de Episcopia greco-catolică din Oradea.

¹²⁴ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, fond Primăria municipiului Arad, seria Acte politice și economice, dosar V/1793, reg. I f. 33 v

¹²⁵ Somogyi Gyula, *Arad Szab. Kir. Város és Arad Vármegyé Községeink Leirása*, Arad, 1913, p 154-155

¹²⁶ Arhiva Prefecturii Arad, Acta Congregatorum, 1097 /1824

La Covăsânt șpanul cămăresc, Kiss Imre îndemna pe români la unire chiar în casa satului (primărie).¹²⁷

Cât privește dezvoltarea forțelor și a relațiilor de producție, acestea au cunoscut în prima jumătate a secolului al XIX-lea un salt calitativ. Se poate observa o dezvoltare mai rapidă a agriculturii în urma răspândirii treptate a asolamentului trienal, a defrișărilor și deștelenirilor masive și a introducerii unor culturi noi precum cea a cartofului. În paralel cu această dezvoltare, statul absolutist caută să introducă noi impozite și pentru a avea o situație cât mai exactă a contribuabililor efectuează în 1828 o conscriere generală¹²⁸. Au fost scutiți de conscriere nobilii, preoții de confesiuni creștine, profesorii și învățătorii, funcționarii, minerii și „*honoratorii*” (medici, agronomi, moașe) notarii satelor, soldații insurgenți și debili mintali.

Datele centralizate ale satul Covăsânt în anul 1828 au fost următoarele:

Nr. populație 18-60 ani	Iobagi fam.	Jeleri fam.	Case	Arături măs. Pojon	Fânețe zi coasă	Vii sape
1156	430	129	551	2856 3/4	1318 1/2	779

La conscripția din 1828, în evidența viilor au fost trecute doar viile aflătoare efectiv în folosința directă a țăranilor, viile urbariale aflate în folosința străinilor (extranei) fiind omise. Numărul animalelor mari recensate în anul 1828 în Covăsânt a fost următorul:

Boi	Vaci	Juninci	Cai
431	200	76	174

Din cele 173 localități, în 1828 aratul se făcea exclusiv cu calul în 28, printre care și în Covăsânt. După cum rezultă dintr-o altă situație statistică, majoritatea familiilor produceau doar pentru nevoile familiei:

Nr. familii țărani	Supr. teren. cultivate (arături și fânețe)aflate în posesia țăranilor (jugăre)	Media pe familie (jugăre)
559	2747 2/6 jug.	4, 9 jug.

¹²⁷ Gheorghe Ciuhandu, *Urgia unionistă din județul Arad și și reacțiunea ortodoxă (1834-1835)*, Arad, 1924, p5

¹²⁸ Kovách Géza, *Conscripția satelor arădene la 1828*, în Ziridava, XV-XVI, Arad, 1987, p. 105-123

Alături de cea mai mare parte din populație, care se ocupa cu agricultura, în localitate activau la începutul secolului al XIX-lea și 4 meșteșugari, înscrisi în bresla mixtă din Pâncota.

Însă obligațiile țăranilor erau în preajma revoluției de la 1848 foarte mari și tot mai greu de suportat. Iobagii cu sesii, pentru o sesie întregă trebuiau să îndeplinească 104 zile de robotă cu palmele într-un an sau 52 de zile robotă cu carul. La acestea se adăuga renta în natură, zeciuiala pentru biserică, nona pentru stăpân, impozitul față de stat și de comitat, obligațiile în natură pentru armată etc.

Revoluția de la 1848

Implicarea satelor din comitatul Arad la revoluția de la 1848 va avea dincolo de conotația politică și una socială

Covăsânțenii, încă din martie 1848, vor refuzând robota. În 2 aprilie 1848, locuitorul Pera Iovițiu a început să strige pe uliță „afară administratorul”, motiv pentru care a fost bătut de acesta atât el cât și mama sa

Drept răzbunare sătenii au distrus casa administratorului. Alte tulburări au avut loc în mai și iunie. În august spre sfârșit, valahimea din Covăsânț a început să se grupeze și a oprit miliția populară numită de guvernul revoluționar maghiar, dezarmând-o și luându-i armele. În urma acestui act 4 locuitori au fost condamnați la închisoare pe un an, ceilalți la închisoare pe termen scurt și la plata despăgubirilor, după cum reiese dintr-o adresa din 31 august 1848.

În octombrie 1848 oamenii s-au revoltat din nou, de data aceasta împotriva înrolărilor în armată.

În zilele de 18-20 octombrie, covăsânțenii aderenți a lui Iancu, au început a manifesta, cântând cântece revoluționare pe uliță și căutând pe preotul kosuthist Arsenie Popovici¹²⁹, ca să îl omoare. Dintr-un act emis la 23 oct. 1848, emis la Șiria reiese că maiorul Gaal a făcut ordine cu ajutorul armatei, iar locuitorii Teodor Văgălău și Pantea Gorcea au fost condamnați la moarte. Răscoala covăsânțenilor a provocat-o primarul, care a răspândit manifestele lui Jellachich, din care cauză poporul a ucis 7 gardiști.¹³⁰

¹²⁹ Arsenie Popovici a fugit în Micălaca. El l-a înlocuit, ca profesor provizoriu, pe Patrachie Popescu la Institutul Teologic din Arad. Faptul că semnează împreună cu ceilalți doi preoți ortodocși din Covăsânț conscrierea celor care au pătimit în 1848 este un indiciu că bănuiala care a planat asupra lui a fost falsă.

¹³⁰ Silviu Dragomir, *Revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849*. Documente

Într-un alt act, emis tot la Șiria, în 27 octombrie 1848, maiorul Gaal îi raporta comisarului Vörös Antal că, a venit la Covăsânț cu armată și cu un tun, de la Șiria, a pus armata în poziție de tragere și a decretat satul cuib al revoluției, și că locuitorii au fost conduși de fruntașii satului: Luca Toma, Cure Todor, Cure Vasile, Luca Ioan.

Deoarece instigatorii din Covăsânț nu au putut fi prinși, comisarul Daniel Boczko a pus în afara legii toți consilierii comunali: Iacob Tudor, Gh. Tudor, Toma Ciutina, Gh. Pascu, Teodor Iovici și Pera Iovici, împreună cu locuitorii Gavrilă Hălmăgean, Ioan Irimie, Teodor Curea, Gh. Fărcaș, Toma Luca și Ioan Luca. În consecință s-a ordonat imediata dărâmare a caselor și confiscarea averilor numiților rebeli. Ioan Balint și Ghică Mariam au fost condamnați la moarte și executați lângă primărie.

În comună a fost instituit un alt consiliu, căruia i s-a pus în vedere ca, în termen de 24 de ore să se facă recrutări pentru tabăra de la Becicherec, sub amenințarea dărâmării tuturor caselor din sat.¹³¹

Conform Procesului Verbal din 26 oct. 1848, încheiat de curtea marțială prezidată de maiorul Gaal s-a dat sentința împotriva lui Ioan Balint, care a fost împușcat, i s-a dărâmat casa și i s-a confiscat averea. În același proces verbal mai figurează și un alt covăsânțean, Gica Marian care nesocotind legea și prinzând de piept pe notarul Antal Daniel a fost de asemenea condamnat la moarte. Ca martori pentru notar s-au prezentat Knizer György, Rávész Thoma, Zsodos Andrei, Uhlinger Jakob.

În Șiria, același tribunal condus de Gaal a condamnat la moarte pe Tămaș Petru, pentru posesie de arme, pe Crișan Micula, pe Codrean Gheorghe, pe Verde Ștefan pentru că a mers la Covăsânț și a văzut manifestul din Cetatea aradului în care se cerea ca românii să nu asculte ordinele răsculaților maghiari și i-a sfătuit pe covăsânțeni să respecte cele scrise și pe Borle Pavel, crâznic, spânzurat pentru că a tras clopotele.¹³²

După înfrângerea armatelor revoluționare maghiare, lucrurile se liniștesc. O adresă emisă la 25 decembrie 1849 de notarul șef al cercului Șiria, conține numele covăsânțenilor încorporați în unitățile imperiale: Dobrei George, Codrean Nicolae, Ședrean Ignat, Seredan Nicolae, Baia Pavel, Dudan George, Dronca Ignat, Voștinar Mitru, Selejan Avram, Pavel Alexă, Lamoș Pavel și Martin Mihai.

din Arhivele Naționale Maghiare, Arhiva Kosuth, 1848-1849, vol. III, Cluj, 1946, p. 156-157 apud. Viorel Țigu, art. cit. p. 66-67

¹³¹ Ibidem, p 171, apud Viorel Țigu, art. cit. p. 67

¹³² Viorel Țigu, art. cit., p. 69.

Dintr-o situație întocmită de preoții Moise Miclăuși, Petru Miclăuș și Arsenie Popovici la 30 ianuarie 1851 și intitulată „*Conscrierea acelor individuri din protoprezviteriatul Vilagoșului care în timpul revoluției din 1848 și 1849 de către puterea răsculată au pătimit*”, numărul celor implicați în revoluție și care au suferit pentru această implicare a fost mult mai mare. În afară de Ioan Balint și Gica Marian, conscrierea mai cuprinde 16 covăsânțeni. Astfel, Luca Toma de 51 de ani, care a adus un manifest din 14 octombrie 1848 din cetatea Aradului, a fost închis la Seged și la Oradea Mare și a avut o pagubă de 1234 fl. De asemenea, au mai suferit pierderi materiale: Tudur Gheorghe, 51 de ani, pagubă 2320 fl; Petcu Gheorghe, 48 ani, pagubă 1407 fl.; Ciutina Toma, 45 ani, pagubă 2036 fl.; Ciutina Todor, 70 ani, pagubă în vin și ovăs; Dehelean Mitru, 55 ani, pagubă în vin și ovăs; Ilieș Mihai, 28 ani, pagubă în vin și ovăs; Opincaru Vasile 30 ani, pagubă în vin și ovăs; Drăncean Toda, 40 ani, pagubă în vin și ovăs; Tudur Toma, primarul satului 50 ani, pagubă 2189 fl., 30 cr. și a fost fugărit prin păduri până la venirea trupelor imperiale; Luca Ioan, 40 ani, pagubă 1834 fl și a stat și el ascuns prin păduri; Cure Toma, 42 ani, pagubă 1104 fl. 30 cr.; Iovici Tudor, 42 ani, pagubă; Iovici Pera, 38 de ani, pagubă 1154 fl. 30 cr.; Hălmăgean Gavril, 36 ani, pagubă 471 fl și Bărariu Gheorghe, 39 ani, pagubă 400 fl.

Pentru a evita alte răzvrătiri, în septembrie 1849, în zilele fixate pentru dijmuirea strugurilor, comitatul trimite la Pâncota și Șiria armata¹³³.

Însă după înfrângerea armatelor revoluționare maghiare, lucrurile se liniștesc, oamenii nu mai opun rezistență nici la încorporare.

O adresă emisă la 25 decembrie 1849 de notarul șef al cercului Șiria, conține numele covăsânțenilor încorporați în unitățile imperiale: Dobrei George, Codrean Nicolae, Ședrean Ignat, Seredan Nicolae, Baia Pavel, Dudan George, Dronca Ignat, Voștinar Mitru, Selejan Avram, Pavel Alexă, Lamoș Pavel și Martin Mihai.

Abuzuri, nemulțumiri și plângeri au continuat să existe. Astfel în 2 martie 1850 birăul din Covăsânț înainta o plângere referitoare la drepturile legate de pădure. În petiție se arată că, din din timpuri vechi comuna a beneficiat de dreptul de a aduce luna și vinerea lemne din pădure. Ori cu 6 zile înainte de această plângere oamenii au fost scoși din acest drept pe motivul că au restanțe la transportul lemnului (roboța cu căruța). Cu toată ancheta efectuată de administratorul cameral, comuna a refuzat să presteze restanța.

De asemenea, după desființarea iobăgiei, în 1852, proprietarii de vii au cerut conducerii comitatense să fixeze plata zilei de muncă la un nivel mai

¹³³ Aradi Hirdető, Arad, 15 IX 1849

scăzut. Așa se face că în inuarie 1862, plata media a zilei de lucru pentru bărbați și atelaje a fost în Covăsânt de 2, 40 fl la atelajele cu 2 vite și 1, 20 fl. la atelajele cu o vită.

Răscumpărarea dijmelor

Spaima în fața unor revolte sociale iminente va impune, în primăvara anului 1848 ca problema agrară să devină punctul central al preocupărilor politice a tuturor forurilor legislative din imperiul Habsburgic. La rezolvarea acestei probleme arzătoare, cel mai repede s-a acționat în cadrul lucrărilor dietei de la Bratislava, unde la 22 martie a fost votată legea a IV-a din anul 1848, care prevedea desființarea servituților feudale și împrumutarea țăranilor.

Legea IV/ 1848 nu a clarificat situația jelerilor și a pământurilor extra-urbariale, care, chiar dacă prin legislație nu figurau în sesiile urbariale, deja de decenii întregi erau în folosința țăranilor. În plus, prin felul în care era formulată legea era confuză și în privința unor taxe și robote prestate de foștii iobagi.

Din această cauză pretutindeni au avut loc nemulțumiri sociale.

Supusă atâtor presiuni, Curtea de la Viena a emis la 2 martie 1853 *Patenta Imperială* a lui Francisc Iosif I. Patenta prevedea dispoziții pentru segregarea pășunilor și pădurilor, pentru răscumpărarea contractualiștilor și a dijmei de struguri. Referitor la vii, documentul prevedea:

Art. 17. Impunerile și obligațiile datorate de pe promontorii și vii, numai atunci se consideră desființate dacă acestea au făcut parte din sesia iobăgească urbarială, considerată ca atare. Toate celelalte obligații și impuneri, care derivă din contract sau obișnuință de până acum, sau eventualele obligații de a întreține viile, nu s-au desființat.

Art. 18. Dacă iobagii excepționează că via s-a plantat în pășunea comunală, aceasta se ia în considerare numai dacă se probează.

Art. 23. Drepturile foștilor iobagi privitoare la cârciumărit, potrivit legilor urbariale de până acum se mențin. Diferențele iscate în privința reglementării cârciumilor, potrivit legilor amintite, se rezolvă de autoritățile politice și administrative. La fel, se fixează pedeapsa, dacă foștii iobagi încalcă dreptul de cârciumărit.

Art. 24. Drepturile moșierești de cârciumărit, cu rezerva reglementării acestor drepturi, se mențin conform legilor de până acum.

De asemenea, patenta stabilea că plata despăgubirilor trebuia făcută de țărani. Aproximativ 8000 de țărani viticultori au trebuit să plătească drept răscumpărare a dijmei de 20 de ori media anuală a rentei feudale, pentru

perioada 1836-1845. Procesele urbariale au început în 1857 și ele au demască falsitatea calculelor.

Între anii 1862-1863, o instanță de arbitraj a obligat comunele promotoriale să plătească aceste despăgubiri uriașe în 8-10 rate, cu dobândă de 5%.

Covăsânțul- comună promotorială

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea în podgorie au luat naștere comunele promotoriale (hegykösyseg), o formă specială de organizare, cu autoritate juridică, cu statute proprii, care reglementau întreaga activitate din plantațiile de vie.

Localitățile, numite comune promontoriale, au avut propria conducere (căpitan promontorial, 1-2 juzi și notar), menită să apere interesele proprietarilor de vie. Dealurile au fost închise și păzite de paznici de deal. În ele nu au mai putut locui decât proprietarii sau cei împuterniciți de aceștia. În perioada de coacere a strugurilor, nu se putea scoate nimic din vie fără aprobare de la conducerea promontorială. De asemenea Scaunul promontorial nu permitea începerea culesului celor care nu au achitat obligația de sarcino promontorială.

Comitetul promontorial se ocupa de întreținerea drumurilor, canalelor, digurilor, podurilor, gardurilor, semnelor de hotar și de armamentul și muniția paznicilor, iar proprietarii plăteau toate cheltuielile proporțional cu suprafața de vie deținută.

Căpitanul promontorial avea sarcina de a alege paznicii, în funcție de mărimea promontoriului. Paznicii răspundeau pentru pagubele săvârșite.

Statutul stipula sarcinile celor din conducere, prevedea obligațiile legate de îngrijirea terenurilor viticole, fixa timpul de muncă, plățile oamenilor.

Astfel între 1 mai și 1 august muncitorii trebuiau să lucreze în vie din zori și până seara, pauzele admise fiind de jumătate de oră dimineața și de două ore după masa.

Muncitorii necalificați erau supravegheați de vințelari, care făceau și toate muncile calificate legate de vie, recolta depinzând în mare parte de priceperea lor. Prin statut însă le era interzis să scoată din vie vin, fructe, pari. Cei care nu respectau interdicția și erau prinși își pierdeau calitatea de vințelari.

Culesul se făcea în fiecare localitate la data stabilită de Adunarea generală, nici un proprietar nu putea începe mai repede. Plata era hotărâtă tot de adunarea generală. În 1873 căpitan promontorial la Covăsânț a fost Constantin Comloșianu.¹³⁴

¹³⁴ Mihalca A., Crăciun A., Chiper G, *Aspecte din istoria agrară a județului Arad, Partea I Până la Marea Unire din 1918*, Arad, 1995, p. 136

La consfătuirea din anul 1880, proprietarii de vii și producătorii de vin din județul Arad au cerut o nouă lege de poliție promontorială, care să asigure securitatea proprietății viticole și să-i pedepsească pe contravenienți.

În anul 1885 în actuala podgorie Miniș-Măderat, existau 21 de comune promotoriale însă organizarea acestora a fost definitivată abia în anul 1895.

Implicarea covăsânțenilor în mișcările naționale românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea

În perioada imediat următoare revoluției de la 1848, odată cu instaurarea regimului absolutist, ca și în perioada liberală dintre 1860-1867, românii din această zonă au militat pentru introducerea limbii române în administrație.

Printre comunele în care, în toamna anului 1861, a fost introdusă limba română în administrație a fost și Covăsântul.

Apoi, după încheierea compromisului dualist, lupta de emancipare a românilor a intrat într-o nouă fază.

Nemulțumirile românilor erau determinate de ordinul de scriere a actelor administrative în comune în limba oficioasă a statului și de restricțiile de folosire a limbii române impuse școlilor.

Ca urmare în 1875 în numeroase localități din județ au loc o serie de mișcări care au ca notă comuna lupta pentru drapturi naționale.

În 1881 când la Sibiu are loc conferința generală de constituire a Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria din părțile arădene pleacă o delegație formată de 7 persoane: V. Stănescu, Dr. Nicolae Oncu, Alexie Popovici, C-tin Gurban, Dr. Georgiu Popa, Iosif Botto și Desideriu Borbola.

Covăsânțenii se implică și ei în această luptă, atât direct cât și pe cale petițională.

Astfel, aflând de persecuțiile la care erau supuși studenții din Cluj care au susținut ziarul „Tribuna”, în primăvara anului 1885, în localitate se face o subscripție de bani în sprijinul acestora.

Acțiunea a fost consemnată în Tribuna, astfel: „*Inteligența de sub Podgoria luând cunoștință de rescriptul înaltului ministru în cauza tinerilor studenți universitari din Cluj, zdruncinați sub loviturile elementului străin, recurge prin colecta de față la ajutorarea lor, cu suma de 20 fl. v. a. după cum se vede din colecta care urmează:*

Dna Irina Popovici-1 fl.

Dna Aurelia Monța-1fl.

Dna Irina Cure-1 fl
Dna R. Moțiu- 50 cr.
Dna Iulia Popescu-50cr.
D-șoara Martha Banciu-1fl.
D-șoara Augusta Papp-5 fl
D-șoara Piroșca Schlesinger- 50 cr.
Dna Sidonia Oncu- 50cr.
Un român-1fl
Dl. George Popovici-1 fl.
Dl. Teodoriu Moțiu-1fl.
Dl. Ioan Cimponeriu-1fl.
Dl. Ioan Cure-1fl.
Dl. Teodor Munteanu-1fl.
Dl. Vicențiu Ioanovici-50cr.
Dl. Nicolae Ștefu-50cr.
Dl. Porfirie Popescu-50cr.
Dl. Antoniu Coșa-50cr.
Dl. Liubonin Onu-50cr.
Suma totală 20fl.
Ioan Cure colectant. ”¹³⁵

O nouă efervescentă politică a apărut în satele arădene în perioada pregătirii Memorandumului. Din localitățile arădene au participat numeroși delegați (preoți, învățători și țărani) la Conferința națională a P. N. R. de la Sibiu din 1892 în care s-a hotărât redactarea Memorandumului.

Printre delegații desemnați de cercul electoral Radna să participe la Conferința națională a P. N. R. de la Sibiu, ¹³⁶figurează și preotul Ioan Cure.

Conferința generală a PNR a hotărât printre altele ca Memorandumul să fie prezentat împăratului cel târziu în luna mai și a fost aleasă o delegație care să-l însoțească la Viena. Aceasta cuprindea reprezentanți din toate comitatele locuite de români.

Într-o scrisoare datată, Covăsânt în 7/19 mai 1892, adresată lui Eugen Brote, preotul Ioan Cure îl anunța că va participa la delegația memorandistă, împreună cu preotul Ioan Micloși și cu câțiva săteni: Ioan Magoș, M. Boba, G. Chiș, și Mitru Luca. ¹³⁷

¹³⁵ Tribuna, anul I, nr. 107 din 13/24 mai 1885, p. 426

¹³⁶ Eugen Glück, Nicolae Roșuț, *Aradul și mișcarea memorandistă*, vol. II, Arad, 1978, Anexa 48, p. 81.

¹³⁷ Arhivele Statului București, Fond Partidul Național Român, dosar 3, vezi și Vioara Ciceu, *Aradul și mișcarea memorandistă*, 1995, dactilo., p. 99.

Pentru a asigura speșele de călătorie a delegaților țărani cu mai puține mijloace români din podgorie au deschis o colectă publică. Operația de ajutorare a fost condusă de preoți. Membrii Partidului Național Român din Covăsânt protestează împreună cu alți podgoreni împotriva condamnării la închisoare a lui Dr. Vasile Lucaciu.

Astfel, Conferința Partidului Național Român din cercul Șiria i-a trimis lui Vasile Lucaciu următoarea scrisoare:

„ Ilustre Domn!

Aderenții partidului național din cercul Șiriei sunt mâhniți și indignați până în adâncul sufletului lor, că persecuțiunile în contra conducătorilor poporului român din această nefericită patrie se continuă cu atâta vehemență și că D-Voastră, cel mai valoros și mai binemeritat între dâșșii, încă ați căzut jertfa acelu colos nesățios și neîndurat. Scopul acestor persecuțiuni este vădit. Amar se înșeală aceia, care cred că prin astfel de măsuri se vor putea înăbuși strigătul după dreptate al unui popor de 3 milioane de suflete, -care cred că șirurile luptătorilor noștri se vor rări și poporul român va lâncezi în lupta sfântă și legală.

Vă asigurăm Ilustre Domn, în momentul solemn, când stați în pragul temniței și vă pregătiți a începe suferințele martirului pentru dreptate și națiune, că nu vom înceta a pretinde drepturile noastre garantate prin lege, drepturi care ni se compet în puterea numărului și în puterea participării la susținerea acestui stat.

Vă asigurăm, că lupta legală, dar energică, începută de D-Voastră, o vom continua până când vom fi recunoscuți și noi de fii adevărați ai acestei patrii, iar iubirea de dreptate și neam, abnegațiunea și patriotismul D-Voastre înflăcărat vor fi pentru noi toți modele și idealuri, pe care a le imita va fi mândria noastră și a fiilor noștri.

Aceasta să fie mângâierea D-Voastre cea mai mare în zilele de grele suferințe ce vă așteaptă. Iubirea tuturor Românilor să vă îndulcească pâinea amară ce veți gusta-o în întunericul temniței, iar rugăciunile noastre zilnice să vă deie curagiul și nădejde!

Dumnezeul dreptății, Dumnezeul popoarelor, Dumnezeul celor asupriți să vă scutească sub aripa sa puternică și să vă ajute, ca ieșind din lăcașul negru al martiriului să vă vedeți visul cu ochii, să vedeți recunoscute dreptățile poporului român, pe care l-ați iubit și îl iubiți mai mult decât ori și-ce pe acest pământ.

Șiria, 5/17 noiembrie 1894

Vasile Zsiroș, Dr. Iacob Hotăran, Atanasiu Mera, George Popovici, Dr. Iuliu T. Mera, Traian Secula, Alexiu Doboș, Ioan Vanc, Petru Stănuț, Nicolae Lăzărescu, Demetru Buda, Ștefan Vidac, George Hereț, George Potica, Tudor Miclăuș, Pavel Petică, Nicolae Petică, Savu Veseac, NicolaePetcovici, Nicolae Moldovan, Savu Huiu, Nicolae Binchici, Sofroniu Petică, Savu Dronca, George Boroș, Teodor Debelesc, George Ponta, Petru Dulhaz, Demetriu Apălcan, Savu Hereț, Nicolae Dima, Petru Faur, Petru Onea, Mihaiu Grec, Mitru Huiu, Mihaiu Huiu, Mitru Tămaș, George Dronca, Gavril Borlea, George Crișan, Teodor Chrechean, Ioan Ilicuța, Savu Tămaș, toți locuitori în Siria; Ioan Micloși, Ioan Cure, Profrie Popescu, Mitru Luca, MarianLuca, Nicolae Fărcaș, Teodor Cure, Teodor Muntean, Teodor Berar, Simeon Berzovan, Demetriu Tudor, Teodor Onica, Romul Liviu Papp, Pavel Tudor toți locuitori în Covăsânt; Iuliu Groșoreanu, Ignațiu Șerb, Florea Dârlea, George Bendea, George Petran, GeorgeDârlea, Pavel Micu, Tănase Costan, Crăciun Dârlea, Mihaiu Bulboacă, Demetru Roman, Teodor Irfan, Iosif Vanc, toți locuitori din Gașa; George Turic, George Tudoran, Ioan Crainic, Folrian Totan, Dimitrie Cociuba, locuitori din Târnova; Corneliu Crețu, George Bogdan, Onițiu Oprea, Ștefan Fericean, Ilie Pisău, Mihai Bogdan, Simion Stan, Mihai Thiu, Ioan Tomuța, Traian Melțiu, Avram Bulzan, Mihai Rista, toți locuitori în Agriș; Crăciun Ignuța, TeodorIgnuța, Ioan Ignuța, Vasile Luca, George Cociuba, Ilie Raț, toți din Târnova, Filip Leuca din Pâncota, Teodor Stan din Cherechii, ambii preoți, toți subscriși cu mâna lor proprie. ”¹³⁸

*

Sfârșitul secolului al XIX-lea avea să însemne pentru gruparea tribuniștilor arădeni și momentul consacării definitive pe prima scenă a politicii naționale din Transilvania. Astfel, în anul 1899, vacantarea scaunului episcopal arădean, prin numirea episcopului Mețianu ca mitropolit la Sibiu, avea să conducă la o confruntare decisivă între tribuniștii arădeni și celelalte grupări politice românești din Transilvania. Tribuniștii arădeni doreau să-l impună în scaunul episcopal pe Iosif Goldiș, una dintre figurile proeminente ale învățământului românesc¹³⁹, om cu o vastă cultură, bun cunoscător al teologiei, istoriei, dreptului, filosofiei, literaturii naționale și universale.¹⁴⁰ De cealaltă parte,

¹³⁸ Tribuna, anul IX, nr. 257 din 17/29 noiembrie 1894, p. 2

¹³⁹ Vasile Popeangă, Aradul, centru politic al luptei naționale din perioada dualismului 1867-1918, Editura Facla, Timișoara, 1978, pp. 167-168.

¹⁴⁰ Pavel Vesa, Episcopii Aradului 1706-2006, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2007, pp. 165-172.

cei din jurul „Tribunei” sibiene, a „Gazetei Transilvaniei”, zona bănăţeană controlată de către familia Mocioni, greco-catolicii şi, mai ales mitropolitul Meşianu, îl susţineau pe Augustin Hamsea. Deoarece titularul scaunului arhieresc deţinea şi o poziţie extrem de importantă în ceea ce priveşte influenţarea opiniei publice din eparhie, tribuniştii arădeni vor efectua un adevărat tur de forţă pentru ca să-l impună pe candidatul favorabil lor. Încă din 22 decembrie 1898, printr-o scrisoare pe care i-o adresează lui E. Brote, la Bucureşti, V. Mangra precizează: „*Vom preferi pe Goldiş, pe care nu-l voieşte nici Meşianu, nici Cosma, nici Babeş-Mocsony, numai să nu lăsăm biserica sub stăpânirea familiară a acestora.*”¹⁴¹ Pentru a nu avea surprize şi pentru ca să-şi poată justifica susţinerea necondiţionată a lui I. Goldiş pentru scaunul episcopal, tribuniştii V. Mangra, R. Ciorogariu, N. Oncu şi M. Veliciu fac o înţelegere scrisă, în nouă puncte, cu candidatul I. Goldiş, prin care acesta din urmă se angaja să apere autonomia bisericească în faţa intervenţiilor statului, să transforme centrul eparhial într-o adevărată citadelă a românismului, să manifeste o atitudine binevoitoare faţă de acţiunile Partidului Naţional Român şi să nu-i persecute pe credincioşi pentru ideile lor politico-naţionale, să promoveze arădeni în posturile diecezei, să susţină armonia între credincioşi şi să-l repună pe V. Mangra la catedra Institutului teologic şi pedagogic, de unde fusese destituit de către autorităţile guvernamentale pentru activitatea sa politică naţională.¹⁴² Campania de presă pe care tribuniştii arădeni o desfăşoară în acest sens este de-a dreptul covârşitoare, fiind de fapt primul mare exerciţiu gazetăresc propagandistic de până acum şi care, vom vedea, anticipează campaniile electorale din anii 1904, 1905 şi 1906: 6 articole de presă premergătoare datei alegerilor pentru scaunul episcopal¹⁴³ – în care se evidenţiază, fireşte, starea precară a eparhiei şi atitudinea duşmănoasă faţă de cei implicaţi în politica naţională, pe care o manifestase fostul episcop, acum mitropolit – 9 articole destinate exclusiv alegerii şi instalării noului episcop¹⁴⁴ şi 12 articole, ulterioare, prin care tribuniştii arădeni sar în apărarea lui I. Goldiş faţă de atacurile venite despre Sibiu, Timişoara sau din partea presei maghiare.¹⁴⁵

¹⁴¹ Vasile Mangra, *Correspondenţă*, Vol. I, A-H, Ediţie, studiu introductiv şi note de Marius Eppel, Cluj-Napoca, 2007, pp. 161-162.

¹⁴² Pavel Vesa, op. cit., pp.168-171.

¹⁴³ *Tribuna Poporului*, anul III, numerele 74, 78, 81, 85, 60, 61.

¹⁴⁴ *Ibidem*, numerele 86, 87, 89, 129, 132, 139, 140, 141, 142,

¹⁴⁵ *Ibidem*, numerele 96, 100, 102, 105, 125, an IV, numerele 57, 62, 64, 74, 78, 89, an V, nr. 45.

Rămânând tot în sfera preocupărilor confesionale ale tribuniştilor arădeni, trebuie să evidenţiem şi o caracteristică a lor în acest sens, caracteristică care ţine de preferinţa lor, uneori chiar radicală, pentru susţinerea ortodoxiei. Deşi au încercat în numeroase rânduri să evite orice conflict confesional cu reprezentanţii românilor de rit greco-catolic¹⁴⁶, cu uniţii, şi să nu translateze deosebirile confesionale pe tărâm politic, acest lucru nu s-a întâmplat întotdeauna. Au existat disensiuni¹⁴⁷, păreri radicale, legături exclusiviste, articole calomniatoare, care au afectat uneori calitatea demersului naţional. V. Mangra şi R. Ciorogariu, deşi controlau copios „Tribuna” arădeană, erau ierarhi ortodocşi, iar I. Russu-Şirianu, I. Suciu sau S. Bocu susţineau din toate puterile conduita ortodoxă a „Tribunei”. De cealaltă parte, greco-catolicii români îi priveau pe arădeni cu suspiciunea cuvenită, dar aceste aspecte le vom analiza într-un capitol ulterior.

Revenind la campania publicistică şi politică pentru alegerea episcopului I. Goldiş în fruntea eparhiei arădene, deşi cu un scor extrem de strâns (30 de voturi pentru I. Goldiş, dintre cele 58 de voturi exprimate), tribunişti obţin un prim succes politic, care va consolida şi mai mult poziţia Aradului în ceea ce priveşte conducerea luptei politice a românilor transilvăneni.

Tot în contextul alegerii lui Iosif Goldiş în demnitatea de episcop al Aradului, tribunişti arădeni repurtează şi un succes de echipă: nepotul noului episcop este nimeni altul decât Vasile Goldiş, care părăseşte cu această ocazie Braşovul şi se stabileşte la Arad, în calitate de secretar consistorial şi, evident, de tribunist get-beget. Prin activitatea politică pe care o desfăşoară alături de tribunişti, V. Goldiş va contribui decisiv la impunerea activismului ca strategie politică a românilor ardeleni.¹⁴⁸ În ceea ce priveşte elaborarea noii strategii politice pe care trebuie să se înscrie, în viitor, Partidul Naţional Român, V. Goldiş publică în anul 1900 consistentul articol intitulat „O scrisoare politică”¹⁴⁹. De fapt, o extrem de elaborată strategie politică pe termen mediu şi lung care, pornind de la textul bărnăţian şi de la ideea că „*deja Adunarea naţională de pe Câmpia Libertăţii a cerut autonomia naţională a tuturor românilor de sub sceptrul habsburgic*”, combate teza autonomiei

¹⁴⁶ Lucian Boia, Eugen Brode 1850-1912, op. cit., pp. 170-173, Pactul de la Găiceana din 1907.

¹⁴⁷ Ioan Suciu, Arădani şi Partidul Naţional Român, Adevăruri istorice. Reamintiri de interes naţional-istoric, Tipografia Diecezană, Arad, 1926, in extenso.

¹⁴⁸ Liviu Maior, *Mişcarea naţională românească din Transilvania 1900-1914*, Cluj-Napoca, 1986, p. 55.

¹⁴⁹ *Tribuna Poporului*, anul IV, nr. 74, 1900, p. 1.

transilvănene promovată de către pasiviști, considerând că nu mai corespunde noilor realități politice. Argumentând necesitatea renunțării la autonomia teritorială a Transilvaniei în favoarea autonomiei naționale a tuturor românilor din monarhie, V. Goldiș netezea asperitățile dintre pasiviști și activiști și reducea consensul în mișcarea națională. Tot acum, V. Goldiș expune, în clar, necesitatea adoptării strategiei activismului parlamentar¹⁵⁰, legând-o și de oportunitatea reorganizării pe baze democratice a Partidului Național Român: *„Alegătorii români din fiecare cerc electoral în preajma alegerilor vor oferi candidatura la mandatul de deputat dietal bărbatului lor de încredere. Acești bărbați de încredere cu drept cuvânt vor reprezenta în periodul de cinci ani al sesiunii parlamentare partidul național, fără deosebire, dacă au izbutit la alegeri ori ba. Iată deci reprezentanții legali ai partidului.”*

Vasile Goldiș se integrează destul de repede în nucleul tribuniștilor arădeni, cu atât mai mult, cu cât dispunea de toate calitățile necesare unui bun ziarist: se exprima cu ușurință în limba română (spre deosebire de Ștefan Cicio Pop, de exemplu, care întâmpina serioase dificultăți în acest sens, dar era un orator de calibrul în limba maghiară), avea serioase cunoștințe istorice, politice, sociologice și literare, era principial și foarte rar făcea rabat de la calitatea articolelor sale. În plus, pe măsură ce V. Goldiș se implică tot mai mult în activitatea politică de la Arad, constatăm și o oarecare diminuare a prezenței active a lui E. Brote în paginile ziarului „Tribuna Poporului”, poate și din cauză că acesta din urmă se retrage și de la București, pe moșia lui D. A. Sturdza de la Găiceana.¹⁵¹

Apropierea alegerilor dietale din toamna anului 1901 oferă tribuniștilor arădeni o nouă oportunitate pentru a milita în favoarea activismului parlamentar. „Tribuna Poporului” publică o serie de articole în favoarea revenirii românilor transilvăneni în organul legislativ al Ungariei¹⁵², mai ales că slovacii luaseră decizia de a participa activ la aceste alegeri, iar în final vor chiar reuși să propulseze patru deputați naționali. I. Rațiu, în deja consacrată tradiție, convoacă la 5 septembrie 1901¹⁵³, la Cluj, o conferință confidențială, în urma căreia se decide menținerea pe mai departe a pasivismului politic. Dintre arădeni sunt invitați doar I. Suciu și P. Truția, acesta din urmă dându-și

¹⁵⁰ Idem *„Eu din convingere sunt activist. Mărturisesc adică întru aceea că în lupta politică trebuie să uzăm de toate mijloacele posibile. Putem să facem tot ceea ce facem în pasivitate. Pentru ce, pe lângă aceasta, să nu facem și ceea ce se poate face în activitate?”*

¹⁵¹ Lucian Boia, Eugen Brote ... op. cit., pp. 121-122.

¹⁵² Tribuna Poporului, 10/23 aprilie 1901, pp. 1-3.

¹⁵³ B. C. U. Cluj-Napoca, Fond Amos Frâncu, mss. s. 404/2, p. 1.

demisia din comitetul central, nemulțumit de hotărârea luată. Anul următor, tribuniștii arădeni publică o scrisoare a lui Ioan Mișu - care inițial apăruse în „Libertatea” din Orăștie – în cuprinsul căreia fruntașul ardelean solicită, deschis, modificarea punctelor 1 și 9 din programul Partidului Național Român de la 1881, puncte care făceau referire la autonomia Transilvaniei și la negarea pactului dualist. De fapt, aceleași probleme pe care le ridicase și V. Goldiș cu doi ani în urmă, în cunoscuta-i „Scrisoare politică”.

La sfârșitul anului 1902 se întâmplă moartea lui Ioan Rațiu, eveniment primit de către tribuniștii arădeni cu regretul cuvenit, necrologul marelui om politic fiind alcătuit de către V. Goldiș¹⁵⁴. Dincolo de regrete, moartea bătrânului lider al Partidului Național Român înseamnă pentru tribuniști și îndepărtarea unui obstacol important în calea afirmării noului curent politic de la Arad. Mai ales că, după nici un an, „Tribuna” sibiană își încetează definitiv apariția, iar tribuniștii arădeni își reiau numele de odinioară.

Primul cerc electoral care părăsește programul politic de la 1881 și candidează cu un candidat național la alegerile parțiale din 1903 este Dobra, unde Aurel Vlad reușește să-și adjudece mandatul de deputat dietal la 6 iunie 1903. Avocatul din Orăștia¹⁵⁵ este susținut puternic și de către tribuniștii arădeni, prim-redactorul I. Russu-Șirianu participând direct pe toată durata campaniei electorale.¹⁵⁶ După succesul de la Dobra, tribuniștii arădeni trag toate învățămintele care se impun, iar V. Goldiș, pornind de la concluzia că „zarurile au fost aruncate; am intrat în horă”¹⁵⁷ sesizează necesitatea instruirii electoratului românesc din zonele rurale. Candidații și factorii responsabili din fruntea Partidului Național Român trebuie „*să umble din sat în sat, din casă în casă, să instruiască, să îmbărbăteze, să lumineze, să însuflețească pe bietul român, care în cea mai mare parte nici până astăzi nu știe ce face el când își dă votul pentru vreun candidat la deputăție.*” Mai mult, remarcăm și încercarea lui V. Goldiș de a impulsiona viața politică din comitatul Făgărașului, prin scrisoarea către avocatul Ioan Șenchea din iulie 1903, recomandându-le românilor de acolo să se inspire din organizarea politică a arădenilor, să înființeze un club național și să facă propuneri pentru viitoarele alegeri parlamentare.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Tribuna Poporului, an. VI, nr. 218, 1902.

¹⁵⁵ Hitchins K., *Românii 1774-1866*, Editura Humanitas, București, 1996, p. 103. Aurel Vlad este și unul dintre marii latifundiași din Transilvania, alături de Ioan Mișu, familia Mocioni, Al. Vaida-Voevod și familia Mihaly, fiind înregistrat cu 6. 767 de holde.

¹⁵⁶ Tribuna Poporului, anul VII, 1903, numerele 95, 96, 97, ...101.

¹⁵⁷ Ibidem, nr. 103, anul VII, pp. 1-2.

¹⁵⁸ Gheorghe Șora, Vasile Goldiș, *Correspondență (1888-1934)*, vol. I, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1922, pp. 280-281.

Pe tot parcursul anului 1904, tribuniștii arădeni se implică, masiv, în alegerile parțiale din cercurile Nădlac și Pecica. Mai ales la Nădlac, constatăm o admirabilă colaborare între români, sârbi și slovaci, cele trei naționalități desemnând și susținând un singur candidat, comun, în persoana arădeanului Ioan Suci. Încheiată pe 3 martie 1904, campania electorală a lui I. Suci s-a bucurat inclusiv de prezența publicistului slovac Milan Hodza¹⁵⁹. Este vorba despre prima înfățișare a unei colaborări electorale între cele trei popoare, care participaseră împreună la Congresul Naționalităților de la Budapesta, din 1895, colaborare care avea toate șansele să se încheie și cu un succes electoral, dacă nu se întâmpla refuzul acceptării candidaturii lui I. Suci de către autoritățile maghiare, pentru o întârziere de... trei minute. Ca urmare, românii, sârbii și slovacii se vor abține de la vot.¹⁶⁰

Deși tribuniștii arădeni, împreună cu hunedorenii, încercaseră pe tot parcursul anilor 1903 și 1904 să provoace convocarea unei conferințe naționale a Partidului Național Român, acest lucru nu se întâmplă decât spre sfârșitul anului 1904, când, pe 29 decembrie, Gheorghe Pop de Băsești și Vasile Lucaci convoacă la Sibiu, pentru data de 10 ianuarie 1905, conferința electorală a partidului. Participă 97 de delegați din 18 comitate, iar propunerea arădeanului I. Suci privind abandonarea pasivismului este împărtășită și votată de 79 de delegați, 12 rămânând încă fideli pasivismului.¹⁶¹

După opt ani de luptă neîntreruptă, activitatea tribuniștilor arădeni a este încununată de succes, iar neoactivismul parlamentar și politic a învins pe toată linia. „Tribuna” arădeană devenise cel mai important și mai bine alcătuit ziar românesc din Transilvania, având un tiraj record pentru acele vremuri „de peste 6. 000 de abonați la Tribuna cotidiană și 12. 000 la cea de duminică.”¹⁶² Existau corespondenți de presă în marile capitale europene, la Paris, Berlin, Viena, Budapesta, Roma, București, precum și un serviciu telefonic de permanență.¹⁶³ În paginile Tribunei, dar și pe statele sale de plată, figurează un număr impresionant de colaboratori externi, oameni politici și literați din toate provinciile locuite de români, precum Octavian Goga, Ilarie Chendi, I. Agârbiceanu, I. U. Soricu, J. Bernhant, A. Ciura, I. Lupaș, Onisifor Ghibu, V. C. Osvadă, G. Todincă, D. Anghel, Șt. O. Iosif, Emil Gârleanu, M.

¹⁵⁹ Tribuna Poporului, nr. 38, 21 februarie/5 martie 1904, p. 7.

¹⁶⁰ Ibidem, nr. 40, 24 februarie/8 martie 1904, p. 2.

¹⁶¹ Lucian Petraș, op. cit., pp. 47-52.

¹⁶² Arhivele Statului Arad, Fond Roman Ciorogariu, dosar 20, pp. 212-213 „Situația contabilă Tribuna 1903-1912”.

¹⁶³ Sever Bocu, Drumuri și răscruci, vol I, Memorii, Timișoara, 1939.

Sadoveanu, A. D. Xenopol, N. Iorga, V. Pârvan și mulți alții.¹⁶⁴ Remarcăm și faptul că, mai ales în perioada anilor 1903-1905, decizia politică la nivelul Partidului Național Român se afla în exclusivitate la Arad, în jurul ziarului „Tribuna”. Până în anul 1906 este și extrem de greu să se facă o separație clară între tribuniști, priviți ca și gazetari, sau tribuniști - priviți ca și lideri politici. Ariile de cuprindere ale celor două noțiuni coincideau în prea mare măsură, diferențierea având să se producă doar mai târziu, când deputații dietali și oamenii din jurul acestora vor prelua statutul de lideri politici, în virtutea dreptului de reprezentare electorală. Până atunci, tribuniștii arădeni înțeleg să gestioneze cât se poate de clar problemele de organizare politică a românilor transilvăneni și de pregătire a alegerilor dietale din anul 1905.

Conștienți de faptul că un posibil eșec electoral ar conduce, implicit, la pierderea supremației politice și la revigorarea sibienilor și bănățenilor, care încă priveau cu scepticism noua strategie a activismului parlamentar, tribuniștii arădeni declanșează o amplă campanie mediatică, dar și organizatorică, de instruire a corpului electoral. Se adresează în primul rând preoților și învățătorilor din mediul rural, de fapt, baza lor electorală și mediatică: „*Așteptăm așadar cu toată hotărârea, ca în zilele acestea de grea luptă pentru poporul românesc, preoții și învățătorii să fie în fruntea poporului pentru candidații naționali.*”¹⁶⁵

Candidații naționali sunt încurajați și ajutați să se deplaseze în fiecare localitate din cercul electoral, însoțiți de personalități de sprijin cât mai cunoscute. Într-o scrisoare către viitoarea sa soție, din 10 ianuarie 1905, candidatul din cercul Boroș-Ineu, I. Suciu, mărturisește că „*de când am plecat de la Sibiu, tot pe picioare. De fel nu iau în glumă candidatura.*”¹⁶⁶

Candidații și alegătorii sunt avertizați în ceea ce privește pericolul cumpărării voturilor de către corteșii și candidații maghiari – lucru uzual în acele timpuri – iar tribuniștii publică și numeroase articole de instruire concretă a corpului electoral, gen „*Cum putem învinge la alegerile de deputați?*”¹⁶⁷

Drept urmare, la alegerile dietale din 1905, opt candidați naționali propuși din partea Partidului Național Român reușesc să-și adjudece mandatul de deputat, dintre care trei din grupul tribuniștilor arădeni: I. Russu-Șirianu, I. Suciu și Șt. Cicio-Pop. Ceilalți cinci erau Vasile Demian, din Baia de Criș,

¹⁶⁴ Arhivele Statului Arad, Fond Roman Ciorogariu, dosar 10, pp. 75-107.

¹⁶⁵ Tribuna, nr. 6, 11/24 ianuarie 1905, p. 2.

¹⁶⁶ FAS, Fond dr. Ioan Suciu, dosar 21, fila 210, Scrisoare către Marioara Roșca.

¹⁶⁷ Tribuna, nr. 5, din 9/22 ianuarie 1905, p. 9.

Teodor Mihali, din Ileanda Mare, Aurel Vlad, din Orăștie, Nicolae Comșa, din Cristian și Aurel Novac, din Sasca Montană.¹⁶⁸

Ziarul Tribuna din Arad, care avusese, până în 1907, 11 procese de presă și mai avea 9 procese în curs de dezbateră, devenise în acești ani o „tribună a neamului românesc”.

Creșterea rolului politic al Aradului a determinat transformarea lui, în anul 1908 în centru organizatoric al activității Partidului Național Român.

În anul 1918, la cererea Consiliului Național Român Central cu sediul la Arad, în toate localitățile din județ iau ființă consilii naționale românești locale¹⁶⁹.

Constituirea acestor consilii s-a făcut în adunări electivă cu caracter democratic, în care de obicei participa întreaga populație a localității. Majoritatea membrilor acestor consilii au fost oamenii care se bucurau de respectul comunității locale. În multe cazuri președintele Consiliului Național Român din localitate a fost preotul.

Consiliile au înființat antistii locale, prin care să acționeze concret la îndeplinirea sarcinilor administrative din raza teritorială în care își exercitau autoritatea. Multe consilii au luat importante măsuri democratice. În paralel în multe localități s-au constituit și gărzii naționale românești, formate din localnici, unii întorși de pe front cu arme.

În Covăsânt comandantul Gărzii naționale a fost Mihai Vorțian a lu Rociu iar ajutor de comandant a fost locotenentul Dr. Sofroniu Sângiorgean.

Odată cu preluarea puterii, una dintre problemele care au stat în atenția consiliilor naționale românești locale a fost problema agrară. În multe localități printre care și în Covăsânt s-a hotărât rezolvarea problemei pământului imediat. În acest sens covăsânțenii și cuvineni au revendicat pădurea de la Cladova susținând că aceasta aparține de fapt comunelor din jur.¹⁷⁰

În același timp, cuprinși de efervescența generală premergătoare Marii Uniri, Mihai Voțan a împușcat drapelul maghiar arbotat în comună și împreună cu Luca Gheorghe a Onului, cu Cure Adrian a lui Băs și cu alți localnici au început să cânte în public la manifestări și petreceri cântece naționaliste: „Românie, mamă dulce”, „Deșteaptă-te române”; „Pe al nostru steag”, etc.

¹⁶⁸ Lucian Boia, Contribuții privind criza P. N. R. și trecerea de la pasivism la activism 1893-1905, în Studii Rev. Ist., 1971, 24, nr. 5, p. 974.

¹⁶⁹ Alexandru Roz, *Constituirea și activitatea consiliilor și gărzilor naționale românești din județul Arad*, în Ziridava, XV-XVI, Arad, p. 185-208

¹⁷⁰ Direcția Județeană a Arhivelor Statului, Filiala Arad, Fond Prefectura Județului Arad, Actele Comitetului Suprem, nr. 3433/1918.

Pentru aceste fapte mai mulți au fost arestați de jandarmi ungurești. Mihai Vorțan care și-a asumat toată vina, a fost închis mai multe luni, până după 1 decembrie, ceilalți eliberați.

Martirii din Covăsânț uciși de garda maghiară

În toamna anului 1918, în faza de retragere a trupelor, ungurii au înființat o Gardă Roșie, care păzea familiile maghiare și comercianții evrei, față de care țărani români aveau resentimente fiindcă i-au sărăcit.

Societatea Anonimă Arad-Podgoria a pus la dispoziție gărzii maghiare trenul electric, ca să se miște rapid prin satele din podgorie. Circulând cu el prin comuna Covăsânț, gardiștii trăgeau focuri de armă pentru intimidare.

Prin localitate se zvonea că gardiștii vor să-i omoare pe primarul Luca Mitru și pe preotul Cure Ioan, cunoscut ca mare naționalist

În dimineața zilei de 5 noiembrie 1918, trei covăsânțeni: Florea Vasile de 41 de ani, Drăgan Ioan de 28 de ani și Bârneț Gheorghe, întorși de pe front, îmbrăcați încă în haine militare dar fără arme, mergeau pe drumul mare. Au trecut pe lângă casa evreului Wittembergel poreclit Arandașu și au fost zăriți de gardiști pe fereastră și au fost împușcați cu mitralierele. Gheorghe Bârneț, care mai trăia, a fost dus în curtea lui Pantelimon Achim și aici a murit.¹⁷¹

Aceste crime i-a determinat pe covăsânțeni să demonteze linia și să dărâme stâlpii de curent la marginea satului spre Ghioroc.

Privați de acest mijloc de transport, ungurii au folosit în continuare mașini militare.

Totuși pentru o scurtă vreme lucrurile s-au liniștit

În ultima decadă a lunii noiembrie și din Podgorie au plecat numeroși țărani la Alba Iulia pentru a participa la proclamarea Unirii.

Apoi, din ordinele guvernului Károlyi, începând cu sfârșitul lunii decembrie 1918 în județ a avut loc o regroupare a armatei și a gărzilor maghiare. În zonă a fost mutată divizia 23 aflată sub comanda generalului Soos, cu misiunea de a desființa gărzile naționale românești. Din nou garda maghiară s-a dedat la execuții în masă. În Covăsânț au fost împușcați: Laia Barna, Budureanu, Ioan Bârneț și Vasile Florea, toți având copii și familii numeroase. De asemenea, pe ulițele satului au fost maltratați deopotrivă preoți și țărani. Au fost torturați pr. Ioan Cure, Mihai Vorțian, pr. Aurel Adamovici, care a fost prins și pus

¹⁷¹ Informații oferite de Balint Mihai n. 1906, Ciutina Constantin n. 1908 și Florea Maria n. 1909 (căsătorită Cuc.)

să-și sape singur groapa și care a scăpat ca prin minune-toate pentru ținuta și demnitatea lor de români.

Aceste momente dramatice sunt prezentate într-o scrisoare adresată de preotul Ioan Cure președintelui Comitetului Național Român Arad:

„Onorate Domnule President

Cu provocarea de la p-ul 8 din nota circulară nr. 27/1918 cu respect raportăm următoarele:

După izbucnirea revoluțiunii ni-am constituit prin sublocotenentul Mihai Voșian o gardă națională locală, care îndată a luat asupra sa angajamentul de a susține ordinea și siguranța vieții locuitorilor. În atitudinea ei încă de la început a întâmpinat mari greutăți fiindcă oficianții și jidanii refugiați au vestit că în comuna noastră zac morți pe străzi, ceea ce a avut ca urmare că au venit în trei rânduri motoare ticsite cu miliție ungurească, care prin pușcăturile fără seamăn iarăși a produs disordine și panică în populație. Ori cine era în liber a fost luat la țintă de acei soldați, iar urmele gloanțelor pușcate de ei dau dovadă despre ura și sălbăticia cu care s-au năpustit asupra comunei... de a fi maltrată comuna din partea aceloră, populațiunea a distrus sârmele electrice și calea ferată a motorului la ambele margini ale comunei. Dușmanii cu toate aceste, în seara zilei de 5 noiembrie 1918 au sosit înarmați chiar și cu mitralieră.

O patrulă a gardei noastre, fără a bănuși ceva, făcându-și cursul său deodată s-au văzut în fața celor 68 de soldați, care erau conduși de 2 ofițeri. La somație de a depune armele fiind ai noștrii în absolută minoritate, s-au opus îndată.

După ce au fost dezarmați s-a comandat foc, începând apoi și mitraliera, din ai noștri au căzut îndată morți George Bârneț, Ioan Drăgan și Vasile Florea, iar Vasile Păulișan a fost rănit. Martori oculari la acest măcel au fost Aurel Adamovici preot, gardiștii rămași în viață Nică Luca și Vasile Păulișan.

Tot de această ceată, însă înainte de asasinarea gardiștilor a fost deținut preotul Aurel Adamovici, făcut prizonier, maltratat, mai apoi condamnat la moarte de către dâșii. După ce mâne zi dimineața și-au făcut intrarea în comună pentru a doua oară au luat pe preotul Aurel Adamovici ca ostatic, făcându-l răspunzător cu viața pentru vreun inconvenient ce li s-ar întâmpla. Au adunat apoi pe fruntașii comunei și i-a convins să se îngrijească de alimentarea lor. Aceștia terorizați fiind au satisfăcut întocmai. După ce au mâncat și beut au început a patrula prin comună trezind și bătând groaza prin populație și abia la intervenția energică a preotului Ioan Cure, care fiind luat la țintă i-a șuierat glonțul pe la urechi, au părăsit comuna.

Tot atunci comuna noastră a mai fost terorizată și prin aeroplanele care zburau abia pe deasupra caselor.

Cei răposați lasă în urma lor nu numai doliul adânc, ci fiind săraci pentru cei rămași se reclamă grabnic ajutor.

Cu ocasiunea comisieri generalului francez Berthelot în Arad în 29 decembrie 1918 a fost împușcat de către unguri pe malul Mureșului Nicolae Barna, care a lăsat în urma sa 9 orfani. Familia acestuia deja a primit prin Consiliul Național Român Comitatens un ajutor de 1500 coroane.

Toți cei 4 răposați fiind declarați de morți ai națiunii au fost înmormântați cu cea mai mare pompă posibilă fără a cauza familiilor spese. Pentru 3 dintre ei s-a servit parastas în 9/22 decembrie iar pentru acesta din urmă se va servi la împlinirea celor 6 săptămâni de la moartea sa.

Covăsânț la 9 ianuarie 1919

ss. Ioan Albici

notar substitut

ss Ioan Cure

președinte. ”¹⁷²

Martirul Nicolae (Lae) Barna cu familia sa numeroasă

¹⁷² Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale, Fond CNR Arad, Doc 6/8/ 1919

Alături de martirii uciși de gărzile maghiare, mai mulți covăsânțeni s-au jertfit și în primul război mondial, pe diferitele fronturi, au pierit fără urmă sau au murit în prizonierat. Mulți dintre ei și-au dat viața la Stalingrad.

În memoria tuturor celor căzuți pe câmpul de luptă, în anul 1937, a fost ridicat un monument, în apropierea bisericii, școlii și primăriei, pe care au fost gravate numele eroilor din sat.

Sfințirea monumentului eroilor din Primul Război Mondial la 22 feb. 1937

Eroii comunei Covăsânt căzuți în Primul Război Mondial

1. Saur Petru
2. Iovici Teodor
3. Marian Ioan
4. Balint Teodor
5. Farcaș Nicolae
6. Ardelean Șofron
7. Tudur Ioan
8. Gălșan Dimitrie
9. Sângeorgean Șofron
10. Dan Mihai

11. Mișca Teodor
12. Ștef Teodor
13. Lingurari Gheorghe
14. Iovici Gheorghe
15. Moga Ioan
16. Gabor Ioan
17. Furde Măria
18. Popovici Vasile
19. Sângeorean Mihai
20. Popovici Dumitru
21. Cseh Ioan
22. Luca Dimitrie
23. Dobrei Mărian
24. Tudur Trăian
25. Mărian Mihai
26. Tudur Trăian
27. Furde Nicolae
28. Cure Dimitrie
29. Pustai Ioan
30. Lingurari Daniel
31. Midea Nicolae
32. Sângeorean Petru
33. Ardelean Constantin
34. Sângeorean Gheorghe
35. Ribică Dimitrie
36. Ștef Teodor
37. Florea Ioan
38. Florea Mihai
39. Colf Nicolae
40. Ardelean Mihai
41. Manga Nicolae
42. Dan Mihai
43. Ilieș Nicolae
44. Micula Ioan
45. Tudur Dimitrie
46. Plenert Ioan
47. Ștef Mihai
48. Filip Maxim

Sfințirea monumentului eroilor din Primul Război Mondial la 22 feb. 1937

49. Onica Ioan
50. Jurculeț Nicolae
51. Drăucean Mitru
52. Măț Ilie
53. Boba Teodor
54. Baltă Mitru
55. Șepreușan Mihai
56. Șerban Gheorghe
57. Frățilă Olariu
58. Șerdean Mitru
59. Drăucean Teodor
60. Rus Teodor
61. Balint Ilie
62. Pavel Pavel
63. Sobotean Simion
64. Lingurari Mitru
65. Popovici Vasile
66. Fulge Mitru
67. Deac Nicolae
68. Fineșan Petru
69. Tudur Constantin
70. Rus Samoilă
71. Sângeorgean Tudor
72. Hălmăgean Ioan
73. Baltă Teodor
74. Baltă Gheorghe
75. Hălmăgean Trăian
76. Holocan Trif
77. Gal George
78. Nistor Teodor
79. Șoimoșan Dimitrie
80. Ciutina Trăian
81. Șepreușan Teodor
82. Martin Ioan
83. Vorțan Constantin
84. Stoica Gheorghe
85. Șepreușan Vasile
86. Șerdean Gheorghe

87. Angelin Valer
88. Moț Teodor
89. Rumânar Mitru
90. Secheșan Gheorghe
91. Luca Iacob
92. Bogar Ioan
93. Berzovan Marian
94. Onica Dimitrie
95. Popovici Arsenie
96. Colțeu George
97. Farcaș Gheorghe
98. Achim Teodor
99. Drăgan Ioan
100. Bârneț Ioan
101. Florea Vasile
102. Barna Laia
103. Achim Trăian
104. Hălmăgean Nicolae
105. Furde Ioan
106. Nuț Ioan
107. Cure Mitru

Pionieri îngrijind monumentul eroilor din
Primul Război Mondial

*

În 1919, locotenentul Sofron Sângeorean, din Garda Națională Română din Covăsânț, de profesie avocat, cunoscător al limbii maghiare și germane a făcut parte din comisia, care a stabilit granițele de apus ale României.

Un alt covăsânțean, avocatul Emil Micloși, al doilea fiu al preotului Ioan Mikloși, a fost unul din cei care l-au însoțit pe prefectul Iustin Marșeu, în 7 iulie 1919, la prefectura orașului pentru a prelua oficial în primire și a instaura autoritatea românească.

Odată cu instaurarea definitivă a administrației românești în județul Arad și cu extinderea completă a autorităților Consiliului Diligent în aceste părți, a început munca de organizare a noi administrații.

Limba română a devenit limbă oficială în serviciile publice, a fost introdusă legislația unificată a țării.

Una din măsurile importante care au urmat instaurării administrației românești a fost reforma agrară din anul 1921, prin care, din cele 6. 120. 000ha expropriate, 3. 464. 000 ha, au fost împărțite la 1. 478. 663 capi de

familie iar restul a devenit proprietate comunală-izlazuri, păduri, de care țăranii au beneficiat contra unei taxe.

În anii 1921-1923, la reforma agrară au fost împrăștiți, cu 1-4 jugăre, mai mulți covăsânțeni, cu pământ provenit din fosta moșie Bohus. Reforma a avut ca efect îmbunătățire a stării economiei și sociale a țăranilor.

Al doilea război mondial a însemnat o nouă jertfa de sânge pentru covăsânțeni.

În 13 septembrie 1944 ungerii ajung la Covăsânț. Luptele s-au dat pe la izvorul Feredeau și pe la Schitul Sf. Gheorghe. În ziua de 14 septembrie de Ziua Crucii s-a dat o mare bătălie între armata românească și cea ungrească, în care au căzut mai mulți soldați, care au fost înmormântați lângă schit. Tradiția orală spune că ieromonahul schitului, Visarion, a scăpat ca prin minune din mâinile ungerilor. S-au remarcat în lupte Lamoș Ion, Secheșan Ion, Moga Gheorghe, Blaj Traian, Busa Ioan, care au fost decorați. La 22 septembrie 1944 sunt alungate ultimele forțe de ocupație din Ardeal. Astfel pe baza armistițiului încheiat la 23 august 1944, în Covăsânț ajung trupele rusești. Cartierul general s-a stabilit la Covăsânț la casa notarială. Covăsânțul a fost evacuat complet de la 13 octombrie 1944 până la 17 noiembrie 1944, populația fiind cantonată în satele vecine la rudenii.

Urmele războiului s-au văzut multă vreme în grădina lui David Baba, unde fuseseră săpate trei adăposturi. De asemenea, datorită mișcării frontului, grâul a fost călcat în localitate abia în august iar porumbul și viile au fost culese din octombrie până târziu în luna decembrie.

În amintirea celor care s-au jertfit pentru patrie în Al II Război Mondial, pe frontul de est și pe cel de vest, și a celor dați dispăruți, covăsânțenii a fost ridicat în parcul de lângă biserică un al doilea monument.

Printre cei care au murit eroic în Tatra au fost și Panduca Miron, Boia Traian iar în Ungaria Tudur Gheorghe.

Eroii comunei Covăsânț căzuți în al II-lea Război Mondial

1. Ardelean Șofron
2. Blaj Șofron
3. Ardelean Ioan
4. Baba Ioan
5. Baba Gheorghe
6. Brădean Gica

7. Bâr Dumitru
8. Barna Nica
9. Bogari Petru
10. Berzovan Mitru
11. Baltă Gheorghe
12. Baltă Ghiță
13. Barna Adam
14. Boia Gheorghe
15. Cârpaci Vișca
16. Colf Traian
17. Cure Nicolae
18. Corbei Gheorghe
19. Drăgan Mitru
20. Fulge Mihai
21. Fărcaș Marian
22. Florea Marian
23. Filip Ioța
24. Gălșan Gheorghe
25. Holocan Gheorghe
26. Iovici Ioan
27. Luca Traian
28. Luca Gheorghe
29. Vădășan Ioan
30. Petric Gheorghe
31. Popovici Vasile
32. Pavel Gheorghe
33. Păcurar Traian
34. Popovici Mitru
35. Sida Mitru
36. Stan Vasile
37. Sângeorean Ilie
38. Stoian Mihai
39. Sângeorean Nica
40. Șicur Mitru
41. Șerban Ioan
42. Tudur Mărian
43. Tudur Ioța
44. Taiss Carol

Filimon Toader
Nădășan Nica¹⁷³

De asemenea, Panduca Miron și Boia Traian au mai murit eroic în Tatra iar în Ungaria, Tudur Gheorghe.

Instaurarea regimului comunist a produs în Covasânț noi revolte și nemulțumiri. Astfel, printr-un raport confidențial din 1946, Președintele Consiliului de Miniștrii era încunoștințat în anul 1946 printr-un raport confidențial de către prefectul județului Arad, că în comuna Covasânț au loc manifestări ostile contra guvernului Groza¹⁷⁴.

Cele două monumente de eroi azi

¹⁷³ Listă întocmită de preot Traian Baltă

¹⁷⁴ Arhivele Naționale. Direcția Județeană Arad, Prefectura Județului Arad Dosar 150/1946.

Capitolul III POPULAȚIA

Covăsânțul este o așezare veche românească, în care românii au fost tot timpul majoritari. Conform conscripțiilor din trecut, localitatea a avut până în 1931 următoarea evoluție demografică:

1715- 46 fam. de iobagi și 4 familii de jeleri¹⁷⁵
 1720-35 fam.
 1743-93 fam¹⁷⁶.
 1771-1778- 271 fam.
 1828-555 fam
 1850-2917 loc., din care 2890 români și 27 țigani.¹⁷⁷
 1857- 3172 loc.
 1869-3808 loc.
 1890-3198 loc.
 1900-3533 loc.
 1910-3847 loc
 1922-3523 loc
 1930 -3112 loc¹⁷⁸

Un document important pentru evidența populației la mijlocul secolului al XIX-lea a fost „*Conscrierea credincioșilor bisericii ortodoxe din satul Covăsânț pe anul 1859*”¹⁷⁹, ” în care apar următoarele date:

¹⁷⁵ Dintre acestea doar 8 aveau nume ungurești vezi Gh. Ciuhandu, op. cit., p. 32

¹⁷⁶ Din cele 93 de familii, una singură pare a fi maghiară după nume. vezi Gh. Ciuhandu, op. cit., p. 39

¹⁷⁷ Arhiva Episcopiei Aradului, Fond 1850 apud. V. Țigu, art. cit., p. 69.

¹⁷⁸ După matricolele bisericii ortodoxe, în 1930, în Covăsânț erau 3214 suflete iar localitatea era curat românească. Vezi Nicolae Băru, *Monografia Covăsânțului*, 1937, manuscris, p. 11.

¹⁷⁹ Din arhiva Sfatului popular comunal a fost preluat de Direcția Națională a Arhivelor Statului. Filiala Arad.

Total populație	Români din care	Bărbați	Femei	Sârbi	Greci ¹	Țigani ²	Total case
3179	3073	1658	1415	2	2	100	670

În anul 1859 în Covăsânț s-au născut 185 de copii, din care 99 băieți și 86 fete și au decedat 199 de persoane, din care 114 bărbați și 85 femei. S-au căsătorit 52 de perechi.

Recensământul populației din 1880

După religie

Case	Populație total	Ort.	Gr. - cat.	Rom. - catolici	Ref.	Evang.	izraeliți	Alte relig.
673	2971	2844	10	88	11	2	16	-

După limba maternă

Români	Maghiari	Germani	Slovaci	Croați-sârbi	Lb. matern. nec.	Alfabetizați
2716	103	15	2	2	133	160

Recensământul populației din 1900

După vârstă

Scriu citesc	Știu ung.	0-5 ani	6-11 ani	12-14 ani	15-19 ani	20-39 ani	40-59 ani	60-ani	Nedec.
777	353	583	468	291	391	1012	619	187	-

După sex și stare civilă

Total populație	Bărbați	Femei	Necăsăt.	Căsătoriți	Văduvi	Divorțați
3553	1734	1819	1849	1486	216	2

Conscripția caselor și a materialelor de construcție

Supr. teren	Case	Piatră cărămidă	Piatră pământ	Văiugă pământ	lemn	Țiglă	Șindrilă	Trestie paie
6917 jug.	729	8	250	255	216	338	38	353

Populația după limba maternă

Lb. română	Maghiară	Germană	Slovacă	Ruteană	Croată	Sârbă	Alte
3270	225	55	2	-	-	1	-

Populația după religie

Ortodocși	Greco-catolici	Romano-catolici	Reformați	Evangelici	Izraeliți	Alte relig.
3246	4	215	34	1	25	28

Recensământul populației din 1910
După vârstă

Scriu citesc	Știu ung.	0-5 ani	6-11 ani	12-14 ani	15-19 ani	20-39 ani	40-59 ani	60-ani	Nedec.
1457	347	509	554	267	362	1111	782	263	-

După sex și stare civilă

Total populație	Bărbați	Femei	Necăsăt.	Căsătoriți	Văduvi	Divorțați
3848	1906	1942	1877	1708	249	14

Conscripția caselor și a materialelor de construcție

Supr. teren	Case	Piatră cărămidă	Piatră pământ	Văiugă pământ	Lemn	Țiglă	Șindrilă	Trestie paie
6944 jug.	961	23	512	294	132	649	60	252

Populația după limba maternă

Lb. română	Mghiară	Germană	Slovacă	Ruteană	Croată	Sârbă	Alte limbi
3640	119	46	1	-	1	-	41*

*lb. rromani

Populația după religie

Ortodocși	Greco-catolici	Romano-catolici	Reformați	Evangelici	Izraeliți	Alte relig.
3676	3	121	26	-	20	2

Recensământul populației din 1941

Clădiri	Gospod.	Popul.	Bărb.	Fem.	Români	Magh.	Germ.	Alții
948	913	3079	1486	1593	2969	23	22	65

După al doilea război mondial, populația Covăsânțului a înregistrat față de anul 1941 o curbă descendentă, urmată de o nouă creștere a populației.

1959- 2792 locuitori

1960-2811 locuitori

1965-2863 locuitori

1966-2846 locuitori¹⁸⁰

1971-2852 locuitori din care 1354 bărbați și 1498 femei.

Evoluția etnică a comunei din 1880 până în 1992¹⁸¹

Anul	Total	Rom.	Magh.	Germ.	Alți	Evrei	Rromi	Ucr.	Sârbi	Slov.	Bulg
1880	2971	2716	103	15	4+133	-	-	-	2	2	-
1890	3198	3022	134	27	15	.	104*	-	3	4	-
1900	3553	3270	225	55	3	-	-	-	1	2	-

¹⁸⁰ Dintre aceștia au participat la vot 2292 persoane.

¹⁸¹ Varga E. Árpád, *Arad megye településének etnikai nemzetiségi adatai 1880-1992. pdf*, p. 31

1910	3848	3640	119	46	43	-	-	-	-	1	-
1920	3523	3420	67	20	16	14	-	-	-	-	-
1930	3128	3038	62	18	10	7	-	-	-	1	-
1941	3079	2969	23	22	65	-	-	-	-	-	-
1956	2763	2717	33	4	9	2	-	-	-	3	-
1966	2882	2717	48	6	111	-	109	-	1	-	-
1977	2876	2543	16	3	314	-	312	1	-	1	-
1992	2595	2096	12	4	483	-	481	1	-	-	-

*

La recensământul din anul 2002¹⁸², populația comunei era alcătuită din 2659 locuitori, 47. 50% bărbați și 52. 50% femei. Persoanele sub 15 ani alcătuiau 21. 29% pe când persoanele peste 59 de ani alcătuiau 19. 59% din populația totală. Din punct de vedere etnic, din totalul populației 75, 7% sunt români, 23, 5% romi, 0, 5% unguri și 0, 3% alții.

În 2002 densitatea populației la nivelul comunei era de 60. 6 locuitori/km².

Populația pe sexe și vârstă în comuna Covăsânț la recensământul din 2002

Grupe de vârstă	Ambe sexe Nr. pers. %	Bărbați Nr. pers. %	Femei Nr. pers. %
Sub 15 ani	566 21. 20%	287 10. 79%	279 10. 49%
15-59 ani	1572 59. 12%	781 29. 37%	791 29. 75%
60 ani și peste	521 19. 59%	195 7. 33 %	326 12. 26%
Total	2659 100. 00 %	1263 49. 50%	1396 52. 50%

Structura etnică a populației în comuna Covăsânț la recensământul din 2002

Etnia	Număr persoane	% față de total
români	2012	75. 67 %
maghiari	15	0. 56 %
romi	625	23. 51 %

¹⁸² www. Recensământul populației și al locuințelor 2002.

urcaineni	1	0.04 %
germani	5	0.19 %
slovaci	1	0.04 %

Structura populației după limba maternă în comuna Covăsânț la recensământul din 2002

Limba maternă	Număr persoane	% față de total
Română	2016	75.82 %
Maghiară	14	0.53 %
Romanes (Țigănească)	626	23.54 %
Ucraineană	1	0.04 %
Germană	1	0.04 %
Slovacă	1	0.04 %

Structura confesională a populației în comuna Covăsânț la recensământul din 2002

Confesiune/religie	Număr persoane	% față de total
Ortodoxă	2100	78.98 %
Romano-catolică	18	0.68 %
Reformată	3	0.11 %
Penticostală	249	9.36 %
Greco-catolică	3	0.11 %
Baptistă	123	4.63 %
Adventistă de ziua a șaptea	156	5.87 %
Creștină de rit vechi	6	0.23 %
Atei	1	0.04 %

La 1 ianuarie 2009 populația stabilă a comunei Covăsânț număra 2634 persoane, 21.79% dintre aceștea fiind sub 18 ani. Densitatea populației în limitele comunei era de 60.0 locuitori/km².

În sfârșit, conform datelor provizorii ale recensământului din 2011, Covăsânțul are azi 2463 locuitori stabili. Aceștia dețin 1047 locuințe și 833 gospodării. Din punct de vedere etnic, situația se prezintă în felul următor:

Români	Magh.	Rromi	Germani	Slovaci	Ucrain.	Sârbi	Alții
1818	14	624	4	-	-	-	3

Printre vechile familii, de baștină, despre care tradiția spune că au întemeiat satul se numără familiile Dan, Cure, Drăgan, Holocan, Tudor, Secheșan, Fulge. Completăm aceste nume cu cele conscrise în localitate în anul 1743, care s-au păstrat până azi: Baltă, Toagyer, Marian, Dreucean, Petric, Ciochina (Ciutina), Luca, Iliăș, Stoica, Bөөr (Bâr), Bugar, Miklus, Pokurar etc.

CAPITOLUL IV

Organizarea administrativă

Instituții de stat

După constituirea districtelor, în 1741, cele patru cercuri formate (Vărădia, Miniș, Ineu și Zărand), au fost ușor modificate, în anul 1776, când în loc de Vărădia și Miniș au apărut cercurile **Arad și Șiria**, apoi în comitat s-a manifestat o anumită stabilitate a unităților administrative de rang inferior (cercuri, plăși, *járás*), până în preajma Revoluției din 1848.

Toate comunele aveau o casă a satului cu notar și subnotar, în majoritatea cazurilor unguri.

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea a urmat o tendință de creștere a numărului de cercuri și, în același timp, o restrângere a suprafeței lor.

De asemenea, în anul 1861 limba română a fost introdusă în administrația locală în Șiclău, Sâmbăteni, Grăniceri, Cuvin, Covăsânț, Dieci... și alte localități.

Organizarea administrativă a statului maghiar în perioada Dualismului s-a definitivat prin legile din anii 1870, 1871, 1876 și 1886, care au confirmat **comitatele** (*megye*) ca unități administrative de bază, și au creat **comunele**, ca forme de organizare locală cu personalitate juridică.

Comitatele erau împărțite în **cercuri** (*járás*), ca și mai înainte. Acestea erau unități administrativ-teritoriale fără personalitate juridică. În fruntea unui cerc se afla un protopretor sau prim-pretor, sau solgabirău (*szolgabiró*). Acesta era ales pe șase luni, și reales, prin tradiție, până la pensie. El exercita dreptul de supraveghere și control asupra administrației comunale și menținea ordinea publică. În subordinea lui se aflau unul sau mai mulți vicepretori, un revizor contabil, un medic cercual și un veterinar.

După anul 1876 asistăm la o nouă perioadă de stabilitate administrativă, cercurile existente la această dată rămânând neschimbate până la Marea Unire din 1918, și chiar după, autoritățile române păstrând vechile structuri

moștenite de la statul maghiar până la Legea de unificare administrativă din 1925.

Organizarea comunală s-a realizat prin legile XVIII din 1871, V din 1876, XXXIV și XXXIX din 1881, și s-a definitivat prin legea XXII din 1886. Spre deosebire de România, în Ungaria legiuitorul a înțeles să acorde fiecărui sat o organizare administrativă proprie, deci fiecare sat era, totodată, comună, de unde și existența unei autonomii administrative mai largi. Totuși, erau supuse reglementării prin lege constituirea de noi comune (practic, de noi sate) și schimbările de denumire ale comunelor existente. Comunele se împărțeau în **comune mici** (*kis községek*) și **comune mari** (*nagy községek*).

Ca organ deliberativ, fiecare comună avea o **reprezentanță comunală**, formată din membri aleși și viriliști. Reprezentanța era prezidată de jude, în comunele mici și mari, și de primar, în orașele cu magistrat. În atribuțiile reprezentanței intrau toate problemele locale, iar hotărârile sale erau direct executorii. O parte din deliberările sale erau însă supuse tutelei administrative a municipiului. Ele aveau în vedere bugetul, repartizarea și perceperea impozitelor, achiziționarea sau înstrăinarea bunurilor comunale, contractele de închiriere și arendă care treceau de șase ani, funcționarea serviciilor și desființarea lor, întreținerea, repararea sau demolarea monumentelor artistice sau istorice.¹⁸³

Organul executiv era **antistia comunală**. Alcătuită mai demult doar din primar (jude) și notarul comunal, ea s-a transformat într-un organ colectiv din care făceau parte, în comunele mici, judele, doi jurați și medicul cercual, iar în cele mari, judele și supleantul său, cel puțin patru jurați, casierul, notarul, directorul orfelinatului, medicul și veterinarul. În orașele cu magistrat, antistia era compusă din primar, căpitanul de poliție, consilierii magistratului, primul notar, viconotari, primul avocat, șeful asistenței publice, casierul, contabilul, rectorul orfelinatului, medicul, veterinarul, arhivarul etc.

Primarul, viceprimarul și consilierii erau aleși de obștea alegătorilor; primarul avea un mandat de trei ani, ceilalți funcționari erau aleși de membrii reprezentanței comunale.

Antistia avea în atribuții executarea hotărârilor reprezentanței și ordinele autorităților superioare administrative. Pentru eficientizarea activităților comunei, s-a înființat, pe lângă antistie, și un **Senat**, ca organ executiv colectiv cu un număr mai mic de membri – Primarul, căpitanul de poliție, jurații, notarul, primul avocat și medicul comunei.

¹⁸³ Manuel Guțan, *Istoria administrației publice românești*, Edit. Universității „Lucian Blaga”, Sibiu; 2003, p. 254

Șeful administrației în comunele mari și mici era **notarul**, care îndeplinea sarcinile unui secretar al Primăriei. Totodată, era singura persoană cu activitate permanentă la nivelul administrației comunei și deseori rămânea neschimbat până la pensie. Era încasator de impozite în comunele mici, iar în cele mari controla strângerea acestora de către casier. Ținea în evidență cadastrul funciar, era ofițer de stare civilă și întocmea acte de tot felul pentru locuitorii comunei. Pentru a activa ca notar, un candidat trebuia să fi terminat cursuri de specialitate.

Întreținerea întregului aparat funcționăresc comunal, și îndeosebi a notarului, revenea în sarcina comunei. Unele comune, dintre cele mici, și mai ales cele situate în zone montane cu potențial economic scăzut, nu puteau întreține notarul. Astfel, ele se asociau, constituind **cercuri notariale**. Aceste cercuri notariale, privind retrospectiv, erau **prototipul comunei de azi**, fiind, în unele cazuri identice (din punctul de vedere al așezărilor care intrau în componența lor) cu unele comune din prezent. Se distingeau așadar două tipuri de notariate: **notariate comunale**, atunci când notarul răspundea de o singură comună, și **notariate cercuale**, când notarul avea în sarcină mai multe comune (sate) constituite într-un cerc notarial.

Organizarea administrativă efectivă a teritoriului actualului județ Arad a cunoscut, de la crearea dualismului (1867) și până la Marea Unire din 1918, două etape: una de mari prefaceri, în deceniul 1870-1880, și una de stabilitate, vreme de aproape patru decenii (1880-1918).

Prima etapă, cea a marilor prefaceri, poate fi la rândul său subdivizată în mai multe „subetape”, anul de referință fiind 1876. Astfel, după apariția Legii municipiilor XLII din 1870 și a Legii comunale XVIII din 1871, numărul cercurilor a crescut semnificativ în **comitatul Arad**, ajungând la 11 cercuri, față de cele patru sau șase anterioare. La baza noilor subdiviziuni par să fi stat mai degrabă structurile din anii 1854-1860, mai adaptate schimbărilor intervenite în spațiul geografic odată cu introducerea relațiilor capitaliste.

Instaurarea administrației românești în județul Arad

După intrarea trupelor franceze în Arad, în ianuarie 1919, guvernator al Aradului a fost din 20 februarie până în 6 iunie 1919 Gondrecourt, înlocuit apoi de generalul Tournadre.

Abia în 5 iulie 1919, după consfătuirea dintre generalul Tournadre și prefectul Aradului Iustin Marșeu, numit de Consiliul Diligent încă din 14/

27 martie 1919, s-a emis ordonanța de trecere la instaurarea administrației românești. Ca urmare, în 7 iulie, Iustin Marșeu, împreună cu Romul Veliciu, covăsânțeanul Emil Micloș și T. Leucuța s-au prezentat la prefectura orașului pentru a lua oficial în primire și a instaura autoritatea românească.

De la prefectură, delegația s-a deplasat la primăria orașului unde în prezența fostului primar Fr. Sarkanyi a avut loc instalarea noilor funcționari, numiți de Consiliul Dilegent, și depunerea jurământului lor în fața prefectului: primar Robu Ioan, prim notar și ajutor de primar Ștefan Anghel, șeful preceptorial al orașului, Ioan Berzovan, și secretarul prefectului orășenesc, Teodor Leucuța.

Județul Arad a intrat în componența statului român cu o suprafață de 6.005 km². Cele 216 comune rurale existente pe lângă comuna urbană Arad au fost împărțite în 9 plăși. Comunele rurale erau conduse de notari și secretari comunali aflați sub ordinele pretorilor. Primarii comunelor rurale nu aveau la acea dată aproape nici un rol administrativ.

Legea pentru unificarea administrativă din 14 iunie 1925 a fost promulgată prin Decret Regal nr. 1972 / 13 iunie 1925, și publicată în *Monitorul Oficial* nr. 128 din 14 iunie 1925. Aceasta conținea doar prevederile de bază, nu și împărțirea propriu-zisă pe județe. Noua împărțire administrativă a fost publicată începând cu octombrie 1925 și a intrat în vigoare la data de 1 ianuarie 1926.

Prin această lege, în componența județului au intrat 10 comune noi iar numărul plășilor a crescut la 10.

Organizarea la nivel inferior includea **un municipiu reședință de județ (Arad), o comună urbană (Nădlac) și zece plăși cuprinzând 194 de comune rurale**. Numărul de comune s-a redus de la 215 la 195 (incluzând și Nădlacul) ca urmare a arondării, pentru prima dată, a unor sate din aria montană și colinară, la alte comune. Până în 1925, în sistemul administrativ austro-ungar, o comună reprezenta de fapt un sat, iar din perioada interbelică s-a impus sistemul din Vechiul Regat (existent și astăzi), conform căruia o comună poate fi alcătuită din unul sau mai multe sate.

Sub un nou regim politic, al Partidului Național-Țărănesc condus de Iuliu Maniu, care a înlocuit guvernul liberal Brătianu, **Legea de unificare administrativă** a fost schimbată cu **Legea pentru organizarea administrațiunii locale din 3 august 1929** (promulgată prin Decretul Regal nr. 2721 din 29 iulie și publicată în M. O. nr. 170 din 3 august 1929). Schimbare din 1930 va fi că județul a avut din nou 9 plăși. În 1936 numărul plășilor crește la 10, județul fiind format din 227 comune și 234 localități. În sfârșit, în 1941 localitățile sunt regrupate și împărțite în 13 plăși:

Aradul Nou-15 comune
Chișineu Criș -18 comune
Curtici-8 comune
Gurahonț-24 comune
Hălmagiu-33 comune
Ineu-17 comune
Pecica-10 comune
Radna-12 comune
Săvârșin-27 comune
Sfânta Ana-11 comune
Sebiș-27 comune
Șiria-10 comune
Târnova- 14 comune

În 1950, autoritățile comuniste au luat decizia de a schimba din rădăcini organizarea administrativă din România, copiind modelul sovietic, cu o structură pe trei nivele: regiuni, raioane și comune. Localitățile urbane se divizau în orașe de interes republican, regional sau raional. Aceste prevederi erau conținute în **Legea nr. 5 din 8 septembrie 1950**. Regiunea **Arad înființată acum** era formată din **orașul de subordonare regională Arad (centrul regiunii) și cinci raioane: Arad, Criș, Ineu, Gurahonț și Lipova**. Singurul oraș de subordonare raională era Lipova, celelalte raioane având centrul în localități rurale: Ineu, Gurahonț și Chișineu- Criș. Față de județul Arad din perioada interbelică, regiunea omonimă câștigă teritorii la sud de Mureș, în special în Dealurile Lipovei, dar și spre nord, fiind pentru prima dată inclusă la Arad zona Beliu (din județul Bihor). Raioanele Gurahonț, Ineu și Criș sunt organizate pe valea Crișului Alb, din amonte spre aval, în sud ajungând până la Munții Zărandului și Câmpia Aradului, iar în nord, până la Crișul Negru, și chiar dincolo de el în zona Tămașda (azi în județul Bihor).

Tendența de centralizare s-a manifestat și în anii următori, prin reducerea numărului de regiuni de la 18 la 16, instituită, prin **Decretul nr. 12 din 4 ianuarie 1956**. Același decret modifică în sens pozitiv numărul raioanelor și al orașelor. Principala schimbare a fost dispariția **regiunii Arad**, ale cărei raioane sudice (Sânnicolau Mare, Arad și Lipova) au fost alipite regiunii **Timișoara**, iar cele nordice (Criș, Ineu și Gurahonț) – **regiunii Oradea**.

Prin legea nr. 2 din 1968 sunt create actualele județe printre care și județul **Arad**.

După 1990, în ciuda unor cereri repetate de reînființare a județelor interbelice, organizarea din 1968 a rămas în vigoare.

În acest sistem de organizare administrativă au funcționat în fiecare localitate o serie de instituții de stat, care, de la un regim la altul, au cunoscut unele restructurări.

Primăria

Centrul de administrație al Covăsânțului a avut sediu, în trecut, în localul comunal. Partea administrativă a fost condusă prin notari iar cea politică prin primari. Fiind localitate românească cu puține excepții notarii au fost români.

În perioada comunistă, primăria a fost transformată în Sfat popular comunal, cu un Comitet executiv, având un președinte. În 1964 acesta era Ștefan Pop.

Din bugetul comunei pe anul 1964 s-a construit o clădire nouă pentru școală, cu patru săli de clasă și un laborator. Construcția a costat 300. 000 lei. Din materialele rămase, s-a amenajat o sală de gimnastică, în fostul local al școlii.¹⁸⁴

Din bugetul anului 1967 s-a făcut un trotuar, de la tramvai până la dispensar (600m.), electrificarea întregii comune, repararea dispensarului și a bibliotecii comunale și reparații curente la cămin și școală.

Primarii Covăsânțului¹⁸⁵

Luca Mitru-înainte de 1900

Flueraș -1937

Pop Ștefan-1964

Lamoș Ioan

Flueraș Marta

Gherman Janeta

Vâlceanu Vasile

Lamoș Ioan (1990)

Ciceu Dorin

Chișiu Ioan

Ciceu Dorin

¹⁸⁴ Fosta școală maghiară de pe vremuri.

¹⁸⁵ Reconstituire parțială făcută de prof. Tomi Natalia

În prezent în cadrul primăriei funcționează:

Primar: Balint Traian-Gheorghe

Viceprimar: Ardelean Ioan

Secretar: Ciutina Marinela

Contabil: Sîngeorgean Lucian

Dispensarul comunal

În perioada 1955-1961 comuna nu a avut un medic permanent, medicul venea în localitate pentru consultații de două ori pe săptămână.

După această dată comuna a beneficiat de un dispensar cu trei încăperi, într-o clădire corespunzătoare, în mijlocul comunei și de un punct farmaceutic. Ca personal exista un medic, o asistentă cu studii medii, o moașă comunală, un agent sanitar și o femeie de servicii. Dispensarul aparținea de Circumscripția sanitară Șiria II.

Clădirea dispensarul comunal 2012

Date despre modul cum funcționa dispensarul ne sunt oferite de registrele de consultații. Din aceste registre rezultă de pildă că în anul 1965 au fost consultați 1500 adulți și 1220 copii, că s-au născut 30 de copii vii și că a decedat 1 copil sub un an. Cu boli sociale (TBC), erau în evidență 33 de adulți și 4 copii. Anul următor (1966) numărul consultațiilor a crescut la 2348 adulți și 1665 copii iar numărul bolnavilor de TBC a scăzut la 31 adulți și 4 copii.

Oficiul Poștal

Până în anul 1884 comuna Covăsânț nu a avut Oficiu Poștal. Acesta a fost înființat prin Înaltul Ordin nr. 4776 din 15 Martie 1884 al Ministerului comunicațiilor din Budapesta. Prima magistă (oficiantă) a fost Elena Racz, care a funcționat doar șase luni, fiindcă, din cauza neregulilor constatate, oficiul poștal din Covăsânț a fost suspendat și reluat din nou prin înlocuirea fostei magistre cu soția unui învățător local. Din 1 Oct. 1895 a fost numită d-ra Elena Schlezinger, care a funcționat până în perioada interbelică. La 7 Iulie 1899, Ministerul comunicațiilor a introdus în localitate telefonul și telegraful.

În perioada comunistă, comuna a fost radioficată, prin centrul de radioficare de la Șiria.

În 1966 în comună existau 360 difuzoare, 262 aparate de radio și 47 televizoare.

Tot prin Oficiul poștal, 600 de locuitori erau abonați la diferite ziare și reviste: 200 la ziarul „*Flacăra Roșie*”, 59 la ziarul „*Scânteia*”, 28 la „*Scânteia Tineretului*”, 27 la „*Agricultura socialistă*”, 70 la „*Programul de radio și televiziune*”.

Transformat în Oficiu PTTR, oficiul avea, în anul 1970, 379 abonați radio, 232 abonați radioficare și 123 abonamente TV.

Postul de Jandarmi

Postul de Jandarmi a fost înființat în localitate la 1 Aprilie 1931 în urma ordinului Ministerului de Interne. Inițial a funcționat în casa lui Mihai Colf, apoi în localul primăriei. La conducerea acestui post a fost numit plutonierul Dumintru Nicolae din orașul București. În perioada 10 Oct. 1934-20 Dec.

Clădirea postului de poliție

1934, cât a fost a plecat la Școala de jandarmi din Oradea, a fost înlocuit cu sergentul instructor Eustațiu Vultur. Reîntors de la școală reocupă postul până la 1 Martie 1935, când este numit pe post plutonierul Constantin Broșteanu.

Serviciul Voluntari pentru Situații de Urgență

Serviciul voluntar din comuna Covăsânț datează din anul 1952, când a luat ființă o grupă de pompieri, formată din 12 voluntari. Primul șef al formației a fost Francisc Weber. Printre pompierii voluntari ai localității s-au numărat Gheorghe Baltă, Ioan Dudaș, Iacob Tudur, Constantin Baltă, Ioan Balint, Traian Bogari, Ioan Tudur, Vasile Popan, Gheorghe Barna, Iștvan Hlodoc, Petru Farcaș.

Dotarea formației a constat în două pompe manuale cu tracțiune cabalină, marca „Szivattgyugyar”, fabricată la începutul secolului XX, în Budapesta și 2 căruțe numite „Sacole”.

Pompă manuală

În anul 1965, inventarul de care dispunea formația de pompieri s-a completat cu o motopompă termică de tipul „TM-500. ”

În sarcina pompierilor voluntari intra stingerea incendiilor, izbucnite în gospodăriile populației, obiective economice, limitarea efectelor incendiilor de pădure, miriști sau în oricare alt loc de pe raza comunei Covăsânt.

Annual, la 13 septembrie, de Ziua Pompierilor formația a participat la parade, demonstrații, concursuri, unde a câștigat diplome și cupe pentru cunoștințele practice demonstrate, iar membrii formației au fost recompensați cu premii în obiecte și bani.

În anul 1983 s-a construit Remiza P. S. I. și s-a primit, prin transfer, de la Grupul de Pompieri Arad, o autospecială de stins incendiu, pe șasiu de SR-114-A. P. C. A. Această autospecială împreună cu echipa de pompieri au stins toate incendiile de pe raza comunei.

În data de 29. 12. 2005, prin Hotărârea Consiliului Local Covăsânt nr. 50, a luat ființă Serviciul Voluntari pentru Situații de Urgență. Tot prin acest act a fost stabilit numărul de membri și atribuțiile Serviciul Voluntari pentru Situații de Urgență.

CAPITOLUL V

Secvențe din viața economică a comunei

Economia comunei până în 1952

Mineritul

Urme ale practicării mineritului în Covăsânt coboară în timp spre secolul al XIII-lea.

Astefel, pe valea Lili, afluent pe partea stângă a Văii Mari, la circa 300 m în amonte, în peretele din malul drept se află o mină părăsită, săpată în ușoară pantă pe care se scurgea apa într-un mic puț, iar pe lungimea escavată de circa 40 m se află refugii pentru muncitori și pentru depozitarea minereului. Zăcământul are o gură de exploatare pe malul drept al pârâului Lili. Galeria este îngustă, adâncă de 20-25 m. Minele au fost în exploatare, probabil în secolele XIII-XVII ¹⁸⁶.

De asemenea, la cumpăna apelor, deasupra Văii Mari, în dealul Cioaca Băii se află un bogat zăcământ de aramă, exploatat la suprafață și prin deschideri de puțuri, din care se mai pot observa patru. Adâncimea lor variază între 1 și 5 m, lățimea între 1 și 1,5 m iar înălțimea între 1,6 și 1,8 m. În aval de acestea, la câțiva zeci de metri se află o haldă de minereu rezultată din excavările din timpul exploatării. Filonul este la suprafață, ușor observabil. Este o mină de cupru și fier denumită și Baia lui Kiran ¹⁸⁷. Urmele acestor mine au devenit azi puncte de atracție turistică.

¹⁸⁶ Vezi Dan Giușcă, *Observații asupra mineralizațiilor cuprifere din masivul Highiș (reg. Arad)*, în „Analele Universității C. I. Parhon”, seria Științele Naturii, 16, București, 1957, pp. 161-165; Viorel Barna, *Zăcămintele metalifere ale subsolului românesc*, București, 1958, pp. 93-95; *Aradul permanentă în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 95; Vasile Boroneanț, G. Pascu Hurezan, P. Hügel, *Cercetări privind exploatarea minieră de la Cladova (com. Păuliș, jud. Arad) din partea de SV a Masivului Highiș*, în „Analele Banatului”, 6, 1998, pp. 381-389. Vasile Boroneanț, *Arheologia peșterilor și minelor din România*, CIMEC – 2000, București, p. 130.

¹⁸⁷ Vezi Dan Giușcă, *op. cit.*, pp. 161-165. Viorel Barna, *op. cit.*, pp. 93-95; Vasile Boroneanț, G. Pascu Hurezan, P. Hügel, *op. cit.*, 6, 1998, pp. 381-389; Vasile Boroneanț, *Arheologia peșterilor și minelor din România*, CIMEC – 2000, București, p. 130.

Lucrul la pădure

În secolul al XVIII-lea pădurea se întindea pe o suprafață mult mai mare, ajungând până dincolo de fosta linie a tramvaiului electric de mai târziu, încât casa pădurarilor se găsea și ea în acea vreme pe actuala vatră a comunei.

Pădurea a fost în folosință comunală, adică în *proprietate de obște*. Acestui sistem de proprietate i s-a mai adăugat *composesoratele*, adică „*pășunile, fânațele și pădurile care aparțin mai multor proprietari și sunt folosite în comun, oricare ar fi proveniența lor, oricum ar fi administrate și pe orice nume ar fi trecute în cărțile funduare*”¹⁸⁸.

Prin urmare înainte de Marea Unire din 1918 pădurile din hotarul comunei Covăsânț, erau „*particulare, comunale, ale composesoratelor și a altor societăți*”¹⁸⁹

Între anii 1910-1914 pădurea erarială din Covăsânț a fost exploatată excesiv de evreul Ludovic Gros din Lipova, încât au fost necesari mulți ani ca să se refacă.

În trecut, la pădure au lucrat, la doborâtul copacilor, stivuirea lor în lemne de foc sau de construcție, mai ales rromi de la „Zăcătoare”. Ei erau numiți *stânjenari* (de la unitatea de măsură pentru cantitatea lemnului stivuite egală cu 8 m steri).

Suprafața ocupată de fondul forestier a fost în 1971 de 343 ha.

Agricultura

Comuna Covăsânț a avut tot timpul un profil economic agrar, suprafața de teren arabil reprezentând 80, 4% din totalul suprafeței agricole.

Coborând în timp, în secolul al XVIII-lea, fiecare țăran iobag a avut 4 lanțuri de pământ¹⁹⁰, în 4 locuri, care echivalau cu un sfârtai.

Pământul era semănat prin rotație: 2 lanțuri erau semămate cu grâu, 1 lanț cu cucuruz iar 1 lanț era ogor negru și se ara de 3-4 ori într-o vară. Acest ogor și lanțul unde a fost semănat cucuruz se semăna anul următor cu grâu.

Comasarea pământurilor a avut loc abia în anii 1899-1900. Tot atunci s-a transformat în pământ arător și izlazul.

Prin reforma agrară din 1921 țăranii care nu au avut pământ au primit câte 2 iugăre cadastrale din pământurile baronului Ladislau Bohuș situate între Covăsânț și Șiria și în locul numit „Bârnozel.”

¹⁸⁸ S. Sabău, *Proprietatea asupra pădurilor în vechile plase Hălmagiu, Sebiș și Târnova înainte și după reforma agrară din 1921*, în *Ziridava*, vol. XXI, Arad, 1998, p. 247

¹⁸⁹ Ibidem, p. 249

¹⁹⁰ 1 lanț=1, 14 ha

Aratul cu plug tras de cal

În perioada interbelică, după înființarea, în 1926, a Camerei de agricultură și a ocoalelor agricole, Covăsânțul a ținut de Ocolul agricol Șiria.

Curs agricol la Șiria. 1943

Cât privește dotarea localității cu mașini agricole, în anul 1944, comuna era înregistrată la Ocolul agricol Șiria cu 3 tractoare, unul marca Deutz fabricat în 1940, al doilea marca Hanomag, fabricat în 1943 și al treilea Lantz, fabricat în 1944. De asemenea în localitate mai exista o selectoare, marca Petkus.¹⁹¹

Viticultura

O sursă importantă de venit se obține în localitatea Covăsânt azi din viticultură.

Practicarea viticulturii, atestată în această localitate încă din secolul al XII-lea a fost potrivit documentelor de arhivă neîntreruptă.

În secolul XIV, viile din podgorie se vindeau cu sume considerabile.

De pildă, un document în anul 1353 atestă vânzarea unei vii între Cuvin și Covăsânt cu 5 mărci.¹⁹²

Vița de vie a fost înmulțită pe durată lungă prin butășire, care s-a dovedit avantajoasă. Butășii erau simpli, fără rădăcină, fiind plantați câte doi.

În secolul al XVIII-lea, vinurile produse la Covăsânt, comparabile cu cele de la Galșa și Măderat, dar și cu cele de pe valea Rinului, s-au comercializat în cârciumile Aradului.

De la începutul secolului al XIX-lea, vinurile albe și roșii de Covăsânt se exportau pe calea apelor până în țările nordice. După terminarea războaielor napoleoniene, exportul de vin a crescut, prețurile s-au îmbunătățit, producția fiind astfel încurajată.

Producția record înainte de atacul de filoxeră a fost atinsă în anul 1878, când la vinurile albe s-a obținut 121-139 hl vin/ ha.

În 1884, anul în care a ajuns filoxera în Covăsânt, suprafața de vii a localității era de 659 iugăre cadastrale (378, 9 ha).

Vie din Covăsânt. 2012

¹⁹¹ Alexandru Mihalca, *Aspecte din istoria agrară a județului Arad. Partea II-perioada interbelică*, Ed. Multimedia, Arad, 2001, p. 461

¹⁹² D. L. 91501

Singura soluție cu rezultate bune împotriva filoxerei a fost altoirea și introducerea hibridilor direct producători.

La reconstrucție au fost utilizate soiurile nobile de dinaintea de filoxeră: *Mustoasa*, *Bakator roz*, *Aprofehér*, *Bakator alb*, *Mézesfehér*, *Galbena de Ardeal*, *Riesling italian*, *Muscat ottonel* și *Cadarcă* și unele vițe altoite aduse din Franța.

Tot pentru refacerea viilor din podgorie, în anul 1885 a fost înființată o pepinieră de vițe de vie la Păuliș- Barațca.

La acea dată vinurile arădene ajunseseră până în India și Australia. Totuși, tot ca efect al filoxerei și a dificultăților de reconstrucție, după 1900, singura piață rămasă a fost Austria.

Reconstrucția viilor atacate de filoxeră din Podgoria Aradului a fost una rapidă. Astfel, dacă în 1893 din cele 6746 iugăre de vie existente în podgorie 6955 iugăre (92%) fuseseră distruse, încă în acest an s-a reușit și replantarea a 1046 de iugăre. Până la această dată s-a generalizat și tehnica tratării manei viței de vie cu sulfat de cupru.

Proprietarii de vie din podgorie s-au constituit în asociație de sine stătătoare sub denumirea de „*Asociația gospodarilor de vie din Podgoria Aradului*”, numită și „*Asociația Viticultorilor*”.

Reconstrucția viilor distruse a durat până în 1911, când județul a înregistrat cea mai mare suprafață de vii: 7186 ha¹⁹³, din care 5207 ha pe pante.

În acel an, prețul vinului a fost între 34-38 coroane/hl.

În anul 1912 „*Asociația Viticultorilor*” număra 157 de membrii. Materialele necesare viticultorilor ca sulfatul de cupru, sulf praf, araci, erau procurate prin cooperativa de consum și desfacere a Asociației economice din județul Arad.

În timpul primului război mondial „*Asociația Viticultorilor*” a reușit să obțină îngrășăminte chimice, sulfat de cupru și material de legat la prețuri mai mici decât cele ale pieței. De asemenea a făcut rost de vagoane pentru a transporta butoaiele cu must și vin la diferite destinații.

În anul 1920 producția de vin în Covăsânt a fost, datorită vremii, de 26 hl. / ha. La fel, în anul 1928, datorită înghețului din mai și a căldurii tropicale din timpul verii, producția de must a fost de 4200 hl. În anul 1933, primăvara a fost rece și ploioasă și cu atacuri de dăunători încât nu s-a putut salva decât 20 % din recolta. În 1935, înghețul din perioada 1-5 mai, când temperatura a ajuns noaptea la -9, urmată de seceta din timpul verii a avut ca rezultat o producție de 40 hl/ ha.

¹⁹³ Din cele 7186 ha de vii, 450 ha au fost vii hibride.

În ciuda acestor condiții climaterice nefavorabile, în perioada interbelică suprafața de vii a județului a fost cuprinsă între 6586 ha, în 1925, și 6248 ha, în 1944. Producția totală de vin a oscilat între 82. 550 hl, în 1929, și 356. 754 hl, în 1935, fiind peste media pe țară.

În timpul mării crize mondiale din 1929-1930, Direcția viticulturii din MAD a luat mai multe măsuri de protecție a viticulturii precum delimitarea zonelor viticole, păstrarea podgoriilor de renume, limitarea soiurilor cultivate și interdicția de a planta HPD¹⁹⁴.

Toamna, Camera de agricultură a organizat la Șiria o conferință viticolă la care au fost invitate toate primăriile comunale, oficiile promontoriale din podgorie, sindicatul viticol Promontoriul, Asociația pentru valorificarea produselor viticole și proprietarii de vii. S-au făcut recomandări privind pregătirea uneltelor, culesul, vinificarea și folosirea fermenților selecționați.

Profesorii și elevii de la Școala Miniș au condus lucrările de fermentare a mustului cu fermenți selecționați în Radna, Păuliș-Barațca, Miniș, Ghioroc, Cuvin, Covăsânț, Șiria, Galșa, Mâsca și Târnova.

La Miniș, Ghioroc, Cuvin și Covăsânț, prof. V Juncu a distribuit 13 fiole de fermenți selecționați plus maia de fermenți.

În 8-11 și 13 martie 1935, la Căminul Cultural din Covăsânț, s-a ținut un curs pomi-viticol, la care au participat 47 de localnici. Au conferențiat prof. N. Popescu, V. Juncu, P. Dâchi, despre gunoiul natural și cel artificial, despre soiurile de viță bune pentru Covăsânț, despre vinificație și fermenții selecționați etc.

În 1936 a intrat în funcțiune Legea viticulturii. Acum s-a impus stabilirea provenienței și a denumirii de origine a vinului, s-a organizat un serviciu de urmărire și pedepsire a fraudelor, etc.

În sfârșit, în vederea delimitării zonei viticole din România, tot în 1936, s-a făcut un nou recensământ al viilor. În județul Arad, la o suprafață de vie de 6160 ha, au fost înregistrați peste 22 mii viticultori, 94 % din aceștea având în proprietate sub 1 iugăr¹⁹⁵ de vie.

Covăsânțul apare la recensământ cu 441, 6 vii altoite însumând 8615 butuci. Numărul parcelelor la recensământ au fost de 902, însă, în realitate, în zona viticolă erau 2470 parcele. Repartizarea parcelelor pe jugăre a fost următoarea:

sub 1 jug -716 proprietari

1-2 jug. -121

¹⁹⁴ Mihalca, Alexandru, *Viticultura arădeană după anul 1944*, vol. II, Arad, 2007, p. 280

¹⁹⁵ 1 iugăr = 0, 5755 ha.

2-3 jug -24
 3-5 jug. -16
 5-10 jug. - 17
 10-15 jug. -7
 15-20 jug. -1
 Peste 20 jug. -

În Covăsânt proprietăți mai mari de 10 jug. vie au deținut:

Sida Lazăr- 7, 1 ha
 Streza Andrei-6, 5 ha
 Kaufmann Ludovic- 9, 4 ha
 Nagy Alex. -6, 2 ha
 Stoica Iulia-5, 8 ha
 Spătaru Vilma-8, 3 ha
 Lucuța Mihai- 7, 7 ha

Aceste parcele de vie din 1936 se găseau în Intravilan, Dealul Turnului Dealul Balta, Fața Crucii, Padina, Padina Turnului, Remeni, Solgaia, Penița.¹⁹⁶

În anul 1937, MAD-ul a trimis autorizații pentru următorii pepineriști din Covăsânt¹⁹⁷:

Nume și prenume	Mii butuci
Cure Teodor	68, 4
Ștefan Mitru	48
Șerban Traian	16, 3
Iantin Iosif	14, 2
Ștefan Gheorghe	16, 8
Zipfel Carol	14, 7
Șerdean Dumitru	13, 7
Mircu Traian	11, 4
Barna Traian	7, 4
Balint Ioan	4, 4
Furdea Simion	4, 1
Ștef Ioța	2, 8

¹⁹⁶ Mihalca, Alexandru, *Viticultura arădeană după anul 1944*, vol. II, Arad, 2007, p. 444

¹⁹⁷ Alexandru Mihalca, *Aspecte din istoria agrară a județului Arad. Partea II-perioada interbelică*, Ed. Multimedia, Arad, 2001, p. 445

În anul 1938, producția de struguri în Covăsânț a fost de 2500 kg. /ha iar producția de vin de 20 hl/ha. ¹⁹⁸

În ceea ce privește posibilitățile de depozitare în hotarul localității Covăsânț au existat în perioada interbelică 35 de pivnițe viticole, având în total o capacitate de 13300 hl.

Proprietarii acestor pivnițe și colne au fost, conform unui inventar din 1935, ¹⁹⁹ următorii:

Partea spre Cuvin (deal, sat)

- Weber (sat) 2 pivnițe 1600 hl din care 600 cisterne beton cu sticlă
- Anghel 1000-1200 hl
- Lupan 600
- Banfi 2 piv. 500 hl
- Prota Leucuța 400 hl.
- Streja 200-400 hl.
- Crișan-200 hl
- Chiș Mitru (în sat) 200-300 hl.
- Ciota 100 hl
- Porfiroaia 100 hl

Dealul Bisericii și Proscoriile

- Tenăr (Kraust) 500 hl.
- Sida Lazăr (colnă fără pivniță) 300-500 hl.
- Hak 2090-400 hl.
- Striffer 200 hl.
- Tudor Vasile (Fișcalu) 200 hl
- Preoteasa Micloși 100 hl.
- Notărășița 100 hl
- Pișta (colnă) 100 hl
- Blayer 100 hl.
- Bărbuș 100 hl

Dealurile dinspre Nord

- Ciciuba (Popa Cacioli) 800 hl.
- Floreasca 500 hl.
- Lesoaie (Dr. Ardelean) 600 hl
- Tanfi (actualul restaurant) 500 hl
- Rodoaie 400 hl

¹⁹⁸ Total 9600 hl. vezi Mihalca, Alexandru, *Viticultura arădeană după anul 1944*, vol. II, Arad, 2007, p 445

¹⁹⁹ Mihalca, Alexandru, *Viticultura arădeană după anul 1944*, vol. II, Arad, 2007, p. 450

- Orovitz (Desau) 400 hl.
- Stober 200-300 hl.
- Szalay (colnă) 200-300 hl.
- Schelenița (devenită pivniță CAP)200 hl.
- Avarfi 200 hl.
- Pobany 100-200 hl.
- Csalgovics 100 hl
- Tokdes 100 hl.
- Doctorița 100 hl.

Despre calitatea produselor vorbesc premiile obținute de covăsânțeni.

În anul 1943, Camera de agricultură a organizat la Ocolul agricol Șiria o expoziție generală de produse, la care au participat 72 de expozanți. Între premiile acordate la struguri, premiul III a fost obținut de Ioan Saur iar la vin premiul II de Alexandru Terebențiu, ambii din Covăsânț.

Cultivarea căpșunilor

Cultivarea căpșunilor a început în Covăsânț în perioada interbelică. Solul fiind nisipos și planta având căldura necesară, în scurtă vreme comerțul cu căpșuni a devenit una din sursele importante de venituri pentru covăsânțeni. Soiul devenit autohton, numit în localitate „*poșetă*”, era foarte aromat și se cocea puțin mai târziu.

Creșterea animalelor

În anul 1943, la expoziția generală de produse, organizată de Camera de agricultură la Ocolul agricol Șiria, premiul III la bovine și premiul III la cabaline a fost obținut de un locuitor din Covăsânț.²⁰⁰

O medalie de argint a primit și crescătorul de găini Plymouth, Nica Bogar din Covăsânț.²⁰¹

Una din rasele tradiționale de porci, foarte apreciată în localitate, a fost în trecut Mangalița, în parte și pentru că porcii din această rasă valorificau bine porumbul și furajele din gospodăria țărănească și erau rezistenți la boli și la condițiile climatice mai puțin favorabile.

Alături de acesta covăsânțenii mai creșteau și porci din rasa Marele Alb, originar din Yorkshire Country, Anglia.

²⁰⁰ Alexandru Mihalca, *Aspecte din istoria agrară a județului Arad. Partea a II-a-perioada interbelică*, Arad, 2001, p. 361

²⁰¹ Ibidem, p. 529

Meșteșuguri și comerț

Meșteșugarii din Covăsânț, împreună cu cei din Șiria și Seleuș, au fost primiți în anul 1821 în bresla mixtă din Pâncota.²⁰²

Între anii 1895-1918 în localitate, cei mai mulți meșteșugari au fost unguri și germani:

Fierari-Gabor Ferenc, Iosif Marksteiner, Colteu Bela, Teiss Mihai (neamț)

Tâmplar: Clement, Feies²⁰³

Pantofari-Farkas Mihaly, Szegedi Gabor, Harsanyi Janos

Dogari-Cseh Janos, Cseh Gyula, Kalman, Losz

Rotar-Gyuri

Cărămidar-Kis Janos

Zidar-Sipos Janos

Măcelar-Zipfelek Karoly

Alături de ei mai existau în localitate și câțiva comercianți și cârciumari maghiari, germani și evrei:

Comerciant de vinuri- Wittemberger Mor, poreclit Arendașul

Birt și prăvălie- Weiss Rudolf, poreclit Zlotu, Grisaber

Comerciant de pene, zdremțe, vindea stofe- Junger

Prăvălie și măcelărie-Dreszl

Schleisinger Miklos, etc.

În anul 1918 dintre acești străini cu număr de casă în Covăsânț mai erau 16.²⁰⁴

Perioada comunistă

Agricultura în perioada comunistă

Partea din teritoriul comunei Covăsânț, care se găsește în zona de câmpie de la nord de Mureș, este favorabilă dezvoltării culturii porumbului, grâului, orzului, florii soarelui, sfeclei de zahăr, culturii de soia și pentru legumicultură

Pe teritoriul comunei au funcționat în perioada comunistă o cooperativă agricolă de producție și o fermă de stat care aparținea de IAS Barațca.

²⁰² Kovach G., *Răspândirea meșteșugurilor în comunele comitatului Arad în secolele XVII-XIX*, Arad, 1974,

²⁰³ Era și hornar

²⁰⁴ Reconstituire făcută de prof. Vioara Ciceu cu ajutorul bătrânilor din sat.

Cooperativa Agricolă de Producție,, 30 Decembrie” din Covăsânț
Cooperativa Agricolă de Producție,, 30 Decembrie” din Covăsânț a fost înființată în anul 1952.

Președinții C. A. P.

- A lu Surdu
- Hlodac Ștefan
- Luca Constantin
- Achim Gheorghe
- Tudur Petru (Boiasca)
- Rus Ioan
- Cure Nițu
- Cotuna Zoica
- Gherman Janeta

Brigaderi:

- Jurj Dumitru
- Șerban Dumitreu

Brigadierii cu președintele C. A. P.

Magazioner:

- Farcaș Dumitru.

În paralel cu C. A. P. -ul, în perioada 1957-59 unii oameni din localitate care au refuzat să se înscrie „s-au întovărășit”, însă după doi ani „Tovărășia” s-a desființat, cotele pe care trebuiau să le plătească țăranii întovărășiți fiind foarte mari.

În anii 1959-60 pentru a avea brațe suficiente de lucru Luca Constantin a adus în sat moși din Secaș și le-a dat pământuri în Cânepiște.

Ca urmare, în anul 1967, în cooperativă erau înscrise 1079 de familii însumând 1222 de brațe de muncă. Suprafața de pământ cu care au intrat a fost de 2310 ha. În anul 1970 terenul agricol s-a redus la 2233ha din care suprafață arabilă 1925ha. Numărul de membri a scăzut și el la 791.

Pentru copii cooperatoarelor a funcționat o creșă cu cantină și dormitoare, deservită de două educatoare și o îngrijitoare.

În structura suprafeței cultivate și a producției vegetale ponderea a deținut-o culturile de grâu și porumb, urmate de floarea soarelui.

Perimetrul C. A. P. -ului a fost irigat mai ales acolo unde era pepiniera de viță altoită. Terenurile au fost îngrășate cu gunoi de grajd și îngrășaminte chimice iar terenurile joase și argiloase, în care se aduna apa provenită din precipitații și topirea zăpezilor, au fost asanate prin săparea unor șanțuri de scurgere, în canale. Ca dotare cooperativa agricolă dispunea în 1967 de tractor buldog, semănătoare, grape, prășitoare cu tracțiune animală, greble mecanice, motoare electrice, aparat sudură, batoză mecanică, strung pentru lemn, în valoare totală de 2. 498. 643 lei. Parcul de mașini era format din 4 autocamioane, 1 autoturism, remorci.

De asemenea, în anul 1966, au fost făcute următoarele investiții:

- patule porumb de 50 vag. cu suma de 67. 970lei
- împrejmurirea a 1200 ml cu suma de 22. 084lei
- construcția a 2 camere și dependințe cu suma de 699. 551 lei
- remiza auto de 160 m. p. cu suma de 60. 650 lei
- spalier cu suma de 16. 000 lei
- reparații capitale la construcții 274. 820 lei.

În cadrul cooperativei agricole de producție au funcționat mai multe secții: agricultură, grădinărie, apicultură, viticultură, zootehnie, rotărie, tâmplărie, fierărie, atelier mecanic, toate dispunând de dotările necesare. În fiecare an erau împărțite pământurile și se planificau culturile, pe tipuri de plante, și recoltele la ha.

De pildă, pentru anul 1967 s-a prevăzut următoarele suprafețe de culturi și recolte la ha.:

Grâu de toamnă	1100ha.	1700kg/ha
Orz de toamnă	80ha.....	220kg/ha
Ovăz	10ha.....	1500kg/ha
Porumb	760ha.....	1500kg/ha
Mazăre.....	10ha.....	1500kg/ha
Floarea soarelui.....	170ha.....	1600kg/ha
Mac.....	10ha.	600kg/ha
Tutun	25ha.....	900kg/ha
Ardei/boia/	5ha.....	7000kg/ha
Cartofi.....	1ha.....	10. 000kg/ha
Pepeni.	5ha.....	12000kg/ha
Roșii	5ha.	24. 000kg/ha
Varză.....	4ha.....	39. 000kg/ha
Ardei.....	5 ha.	22. 000kg/ha
Lucernă verde.....	64ha.....	4000kg/ha
Lucernă nouă.....	15ha.....	500kg/ha
Trifoi verde.	22ha.....	3000kg/ha
Borceag.	15ha.....	15. 000kg/ha
Orz.....	15ha.....	15. 000kg/ha
Porumb siloz.	39ha.....	15. 000kg/ha
Sfeclă	5ha.	18. 000kg/ha
Lealium	5ha.....	100kg/ha
Fasole	200ha.....	90kg/ha
Pășuni naturale	135ha.....	4000kg/ha
Fânețe naturale	42ha.....	1500kg/ha
Vii altoite pe rod.	57ha.....	3000kg/ha
Vii tinere.....	29ha.....	900kg/ha
Pepiniere viticole.....	16ha.....	30. 000kg/ha
Pomi răzleți	3240buc.....	- ²⁰⁵

Viticultura

După 1948, odată cu desființarea proprietății private, cea mai mare suprafață din plantații a trecut în proprietatea statului. Ca urmare, când majoritatea viilor au ajuns la o vechime de 80-100 de ani, terenurile au fost replantate de G. A. S Barațca și C. A. P. Covăsânț cu soiuri nobile cu productivitate la struguri și la vin.

²⁰⁵ Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale, *Schiță monografică a comunei Covăsânț*, 1967, dactilo

Altoirea viței de vie

Culesul viei

Aceste plantații s-au făcut la vremea respectivă după cele mai noi metode. Culturile de vie s-au făcut pe direcția curbelor de nivel. Apele din pâraie au fost captate în bazine, construite special în acest scop și au fost utilizate la stropirea viilor, contra bolilor și dăunătorilor.

În anul 1982 pe lista vinurilor de calitate superioară a județului Arad figurau și Cabernetul Sauvignon VSOC produs la Covăsânt.²⁰⁶

Creșterea animalelor

În anul 1965, animalele C. A. P. -ului împreună cu cele din gospodăriile oamenilor, se prezentau astfel:

Bovine 625 din care vaci 220

Cabaline 231

Porcine 481

Ovine 1688

Păsări 7300

Albine 168 familii

Secția Zootehnică a Coperativei agricole de producție a fost profilată pe îngrișarea taurinelor.

În anul 1967 ferma deținea:

Bovine 357 din care vaci 148

Ovine 850 din care oi 663

Porcine 371 din care scroafe 53

Cabaline 134 din care iepe 46

Albine-26 colonii

Pentru aceste animale se asigura anual baza furajeră necesare.

Astfel, în anul 1967, pentru animalele din sectorul zootehnic erau prevăzute următoarele furaje:

-porumb stoc 115 tone

-orz și ovăz 38 tone

-tărâțe 5 tone

-fân 125 tone

-siloz 714 tone

-masă verde 1598 tone

-săruri minerale 4 tone

-așternut 407 tone

²⁰⁶ Alexandru Mihalca, *Viticultura arădeană după anul 1944*, vol. II, Editura Multimedia Internațional, Arad, 2007, p. 319

În anul 1971 efectivul de animale număra:

Bovine 892

Porcine 461

Ovine 753

Caprine 271

Cabaline 146

Păsări 7000

Albine 221 familii²⁰⁷

Cooperativa Agricolă de Producție,, 30 Decembrie” a fost desființată în anul 1990.

Pământurile au fost în cea mai mare parte restituite foștilor proprietari sau urmașilor acestora.

Centrele de achiziție a căpșunilor

Prin anii 1962 s-au înființat în comună mai multe centre de achiziție a căpșunilor, pentru export. Oamenii au predat recolta de căpșuni, care era sortată (calitatea I trebuia să aibă o anumită mărime și vârful verde) și pusă în lădițe de plastic. Aceste centre au funcționat câțiva ani, după care s-au desființat.

Ca urmare covăsâncențele au vândut în continuare căpșunile în piețele Aradului. Plecau cu marfa cu trenul electric iar la gara acestuia erau așteptate de birje și de oameni cu cărucioare, care le duceau în piață.

*

Agricultura în ultimul deceniu

În prezent pe teritoriul comunei Covăsânț două societăți își dispută pământurile din Covăsânț încercând să cumpere sau să arendeze pământul. Multe familii în vârstă din localitate au semnat contracte cu una din cele două firme, și primesc de pe pământul arendat o cantitate de produse în natură.

În 2007, terenurile arabile ale comunei, în suprafață de 2581 ha, reprezentau 68, 75% din suprafața totală a teritoriului administrativ al comunei.

Din aceste pământuri, suprafața cultivată cu grâu și seară a fost de 800 ha, producția totală de grâu și seară ajungând, în medie, la 3015 tone.

²⁰⁷ Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale, *Schiță monografică a comunei Covăsânț*, 1967, dactilo.

1194 ha a fost cultivată cu porumb boabe, producția fiind de 6013 tone.

Suprafața cultivată cu floarea soarelui a fost de aproximativ 225 ha, iar producția anuală de floarea soarelui ajunge până la 491 tone.

Suprafața cultivată cu legume a fost de 97 ha, din care cu cartofi aproximativ 15 ha, producția totală la cartofi ajungând până la 210 tone.

O importanță deosebită a fost acordată de covăsânțeni și după 1990 plantațiilor de căpșuni, în anul 2007 în comună existând o suprafață de 90 ha cultivată cu căpșuni. Cum trenul electric a fost desființat, transportul căpșunilor se face cu mașina personală. Unii vând direct de acasă unor mandatari, care vin de la Cluj, Deva, Timișoara.

Căpșunile de Covăsânț un brand local

Cât privește suprafața de vii, aceasta este azi de 322 ha, adică 8, 58%, pe rod fiind aproximativ 120 de ha. Potrivit părerii oamenilor încă și acum mai iese la Covăsânț loază americană, din care s-o făcut în trecut portaltoiu și care era cultivată la Șiria în perioada comunistă.

Producția actuală de struguri se situează în jurul valorii de 402 tone.

De asemenea, între vinurile de origine controlată în Podgoria Miniș-Măderat, în perioada 1994-2002, figurează DOC-CT Cabernet Sauv., Merlot și Pinot noir și DOC-CMD Cabernet Sauv., Merlot și Pinot noir + sortiment conservat, care se producea și la Covăsânț.²⁰⁸

²⁰⁸ Ibidem, p. 322

În horarul comunei Covăsânt, în părțile mai joase ale dealurilor, ocupate de livezi, și în gosporării cresc cași, piersici, cireși, meri, peri, vișini, nuci, gutui, castani, aluni, migdali. În prezent, producția de fructe este de 181 tone. În sfârșit, în 2007, în localitate, au fost înregistrate următoarele capete de animale:

- bovine - 60 capete
- porcine - 1700 capete
- ovine – 2000
- păsări – 21000

Localitatea deține o pășune de 255 ha iar suprafața fânețelor este de 17 ha. Producția înregistrată a fost:

- la carne (sacrificări) - 98 tone greutate vie,
- lapte de vacă și bivoliță - 5000 hl,
- producția de lână - 9000 kg,
- producția de ouă - 900 mii bucăți,
- albine - 400 familii.

Transportul

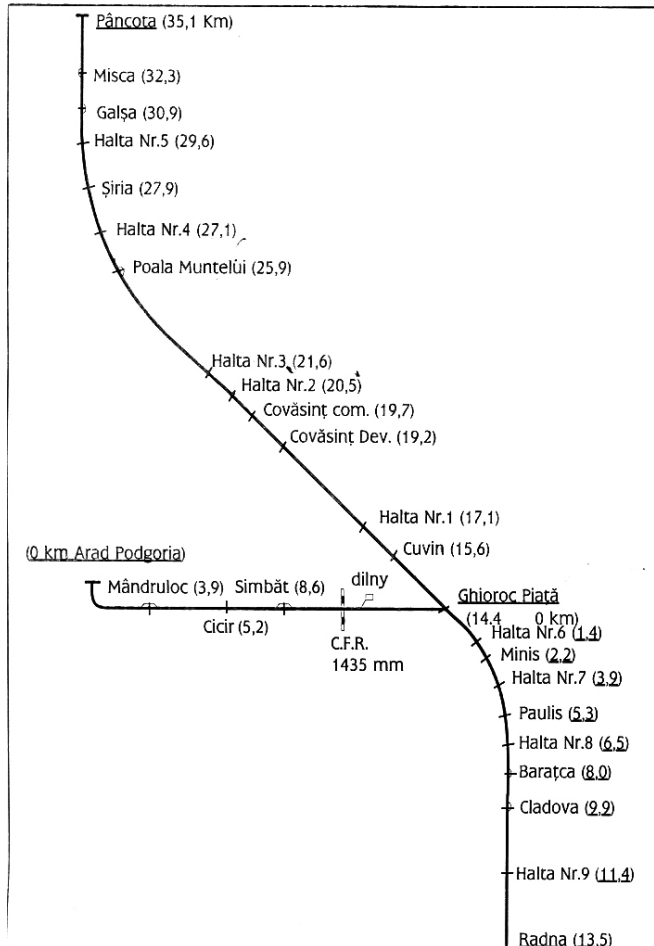
Un rol important în dezvoltarea economică a localității l-a avut, începând cu anul 1906, punerea în funcțiune a trenului electric pe liniile Arad-Ghioroc, Ghioroc- Pâncota.

*Trenul electric Arad –Podgorie*²⁰⁹

La sfârșitul secolului XIX, Podgoria Aradului a fost cel mai important furnizor de produse alimentare (carne, ouă, lactate, zarzavaturi, fructe și vinuri) pe piețele Aradului. Pentru acest motiv, oameni de afaceri din Arad și Budapesta, moșierii locali împreună cu podgorenii și negustorii din Arad și împrejurimi au cerut Ministerului Căminului din Ungaria dreptul pentru construcția unei căi ferate de interes local Arad-Podgoria.

La 25 septembrie 1905 ministerul a acordat cetățenilor Peterfi Antal din Arad și dr. Simon Steiner din Budapesta concesiunea nr. 63611/24 IX. 1905 pentru construcția și exploatarea, vreme de 90 de ani, a unei căi ferate cu ercatament îngust (1000 w/m) între Arad și Podgoria Aradului. În 4 octombrie 1905 a avut loc, la Arad, ședința de constituire a „Societății pe acțiuni a căii ferate motrice de interes local Arad-Podgoria”, cu sediul la Arad. Capitalul

209 Radu Bellu, *Istoria căilor ferate Arad-Podgoria*, București, 2000

Harta traseului Căii ferate Arad- Podgoria

Traseul căii ferate Arad-Podgorie

societății de 2. 510. 000 koroane, a fost obținut din vânzarea a 840 acțiuni fundamentale și 2160 acțiuni de minoritate. Valoarea nominală a unei acțiuni era de 500 k. Titulari ai concesiunii și conducători ai societății au fost aleși, ca principali investitori, Peterfi Antal și Simon Steiner.

La 11 decembrie 1905, Ministerul Comerțului din Budapesta dispunea începerea lucrărilor de construcție a căii ferate particulare de interes local, cu ecartament de 1000 w/m, în lungime de 58. 318 km, cu următorul traseu:

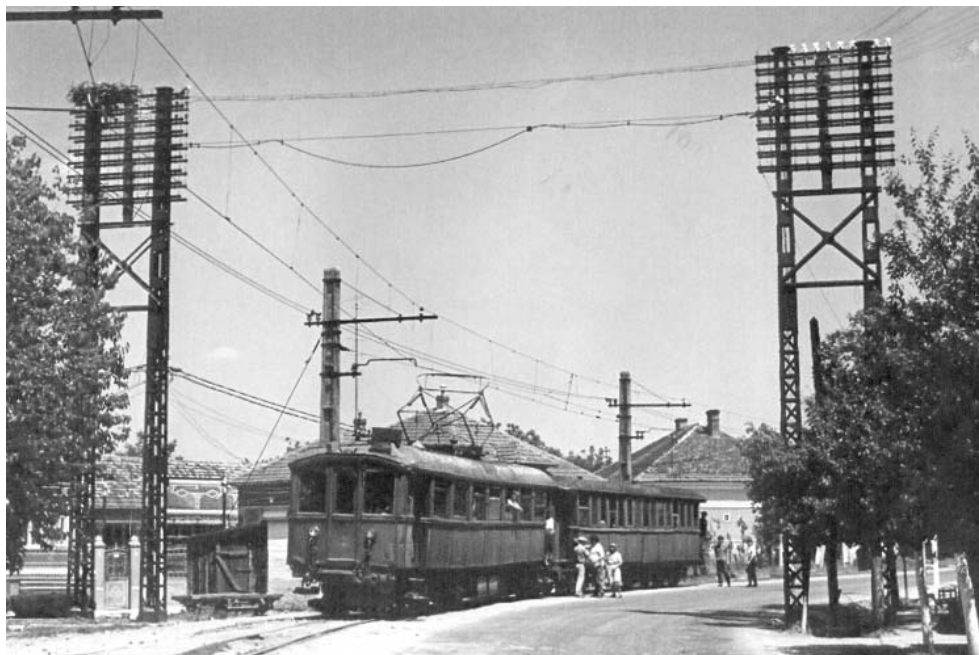
1. De la Arad, capătul Căii Radna până la Pâncota, în lungime de 44, 502 km, trecând prin comunele Arad, Micălaca, Glogovăț, Mândruloc, Cicir, Sâmbăteni, Ghioroc, Cuvin, Covăsint Dev., Covăsint com., Şiria, Galşa, Mâsca, Pâncota.

2. Din piața Ghioroc până la Radna, în lungime de 13, 816 km, trecând prin comunele Ghioroc, Miniș, Păuliș, Radna.

La 11 noiembrie 1906 are loc deschiderea oficială a căilor ferate Arad-Podgoria și efectuarea inspecției tehnice a liniilor de către o comisie formată din reprezentanții Ministerului Comerțului din Budapesta, al Societății, ai Comitatului și Municipiului Arad. La 30 noiembrie 1906 linia a fost dată în exploatare, fiind deservită de automotoare cu tracțiune benzino-electrică, fabricate de Henning și Hartwick din Berlin.

După deschiderea liniei s-a constatat că automotoarele benzino-electrice nu dau rezultatele așteptate, ele defectându-se adeseori și trebuind să fie remorcate cu tracțiune animală.

Din acest motiv, în anul 1910, societatea se hotărăște să renunțe la sistemul benzino-electric și să electifice linia. Ca urmare, în completarea actului original de concesiune, la cererea societății, Ministerul Comerțului din Budapesta, prin anexa nr 1. / 16 ianuarie 1911, acordă dreptul de electrificare a căilor ferate Arad-Podgoria. Lucrările au început în primăvara anului 1911 iar la 10 aprilie 1913 a fost inaugurată calea ferată electrificată cu curent continuu de 1, 6 kw pe segmentele Arad-Ghioroc 22, 3 km; Ghioroc-Pâncota 22, 2 km și Ghioroc-Radna 13, 9 km. Viteza maximă de circulație a liniei a fost de 40 km pe oră.

Motorul electric în stația Covăsânț-centru

Covăsânț –halta 2

Exploatarea s-a făcut cu automotoare construite de firma Ganz-Co. - Danubius Budapesta. Această linie electrificată a fost prima construită în Europa de Est și a opta din lume.

După 1918, „Societatea Anonimă a Căilor Ferate Electrice Arad-Podgoria”, cu sediul în Arad a trecut sub controlul statului român prin Direcția Căilor Ferate Particulare din Ministerul Lucrărilor Publice și al Comunicațiilor, care a acordat o nouă concesiune nr. 15182 din 16 martie 1935.

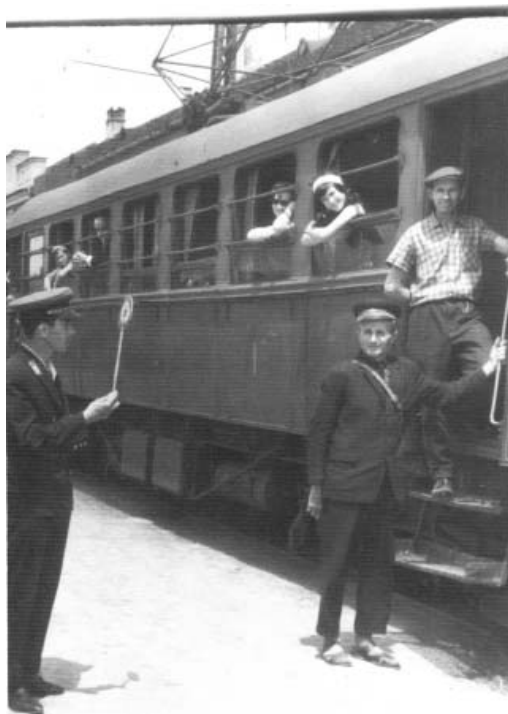
În 1945, linia era deservită de 15 vagoane-motor, 22 vagoane- remorcă și 29 vagoane marfă și dispunea de clădiri de stații în toate localitățile de pe traseu. O mărturie a traficului feroviar desfășurat în trecut între podgorie și Arad ne este oferit și de arhivele „Societății Anonime a Căilor Ferate Electrice Arad-Podgoria, care timp de 42 de ani (1906-1948), a încheiat anul cu profit.

Începând din 1948, în urma naționalizării, calea ferată electrică Arad-Podgoria a trecut în patrimoniul CFR și în Administrarea Regionalei Timișoara. Începând cu această dată „Societatea Anonimă a Căilor Ferate Electrice Arad-Podgoria” și-a încetat existența.

Între anii 1948-1983 Calea Ferată „Arad-Podgoria” a fost integrată în rețeaua națională CFR.

La 1 ianuarie 1983 ea a fost preluată de Regia Autonomă de Transport Arad împreună cu tot inventarul și personalul. Motoarele au fost înlocuite cu tramvaie. În sfârșit, considerate nerentabile, ultimele trenuri electrice au circulat pe linia Ghioroc-Radna și Ghioroc-Pâncota la 1 octombrie 1991.

În perioada sa de funcționare, trenul electric a avut un rol important în viața economică a comunelor din podgorie, asigurând zilnic transportul produselor agricole (legume, fructe și struguri) spre piețele Aradului. Acest comerț a continuat și în perioada comunistă, covăsânțenii, alături de ceilalți podgoreni obținând, cum am menționat deja venituri importante din vânzarea căpșunilor și a altor fructe.

Trenul electric. Mecanic Gălșan Dumitru și conductor Ilica Ioan din Covăsânt

Servicii către populație

Cooperativa de consum Covăsânt

În anul 1949 a luat ființă în Covăsânt o Cooperativă de consum, care a funcționat ca persoană juridică până în 1952, când a fuzionat cu Șiria.

În anul 1956 ea a avut un număr de 750 membrii cooperatori, ca în 1967 să ajungă la 1717 membrii, cu un fond social vărsat de peste 210. 000 lei.

Volumul desfacerilor de mărfuri a fost în 1959 de 1. 500. 000 lei, în anul 1965 de 3300. 000 lei iar în 1966 de 3. 800. 000 lei, cifra reprezentând față de anul 1960 o creștere a vânzărilor de peste 70%.

La aceste rezultate a contribuit și darea în folosință a magazinului universal și a magazinului de metalo-chimice și dezvoltarea sectorului de prestări servicii prin înființarea unei frizerii și a unui atelier de reparații încălțăminte. Ca urmare, în anul 1959 în Căvăsânt prestau servicii către populație ca meșteșugari 2 croitori, 2 cismari, 2 tâmplari, 1 fierar, 3 zidari și 5 frizeri.

În anul 1970 în comună funcționau 17 meșteșugari necooperativizați, din care 2 tâmplari, 1 dogar, 3 zidari, 5 croitori și 1 frizer.

De asemenea în localitate a exista o moară, o brutărie și un cazan de fiert țuică. Rețeaua comercială a fost formată din 2 magazine mixtre, 1 bufet bodegă și 1 magazin nealimentar.

Pălincăria a fost concesionată de Nuț Petru și a funcționat până în urmă cu 10 ani.

Servicii actuale oferite populației din Covăsânț.

În prezent în localitate funcționează 8 unități comerciale și 10 unități prestatoare de servicii, toate aparținând sectorului privat (S. R. L. -uri și A. F.)

CAPITOLUL VI

Viața și cultura tradițională

Habitatul

Hotarul satului

Comuna Covăsânț se mărginește la răsărit cu hotarul comunei Aгриș, Arăneag și Cladova, la apus cu hotarul comunei Panatul Nou (azi Horia), la nord cu hotarul Șiriei iar la sud cu hotarul Cuvinului.

Localitatea deține 3400 ha, din care intravilan 200 ha iar extravilan 3200 ha. La 1912, când măsurătoarea de făcea în jugăre cadastrale, Covăsânțul figura cu 6917 kat. hol²¹⁰. În 1931 suprafața ajunsese la 7225 jugăre cadastrale, din care 4470 jugăre cadastrale pământ arător, 838 jugăre cadastrale vii, 1190 jugăre cadastrale dealuri cu pădurile.

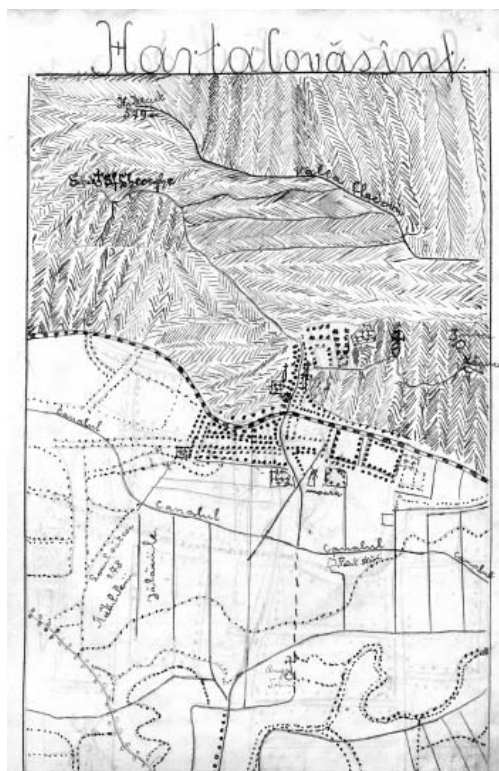
Foto 22

Hotarul satului. Desen de pr. Nicolae Băru. 1937

Toponimia locului

Vechile toponime, folosite și azi de covăsânțeni, se constituie într-o topografie, transmisă pe durată lungă, a unui spațiu româneasc. Astfel locurile din „*câmpul arător*”, în forma conservată de memoria colectivă sunt: În belți, După moară, De cătră cuvinani, La fântâna boilor, Izlaz, Pământurile popești, Dăscălești, Notărești, Holdiță, Cânepiște, Locul sătesc, De cătră Șirieni, Râtul Perii, Ierugă, La fântâna în Siti, Hotarul lui Balint, Duleul Todoreștilor, Cristuri, Ieriu, Duleul Bătrâneștilor, Duleul Popilor, Duleul Curtului, Râtul Pănadului, Fântâna Stăvii, Ruga Todii, Duleul Spânzărătorii, Duleul Năsipos, La Șoncă. Terenurile din vii au și ele toponime proprii: Dealul Balta, Cioaca dealului, Cioaca băii, Seliștea, Dealul Turnului, Dâmbulețul, Dealul gol, Câmpul cel lung, La piatră, Solgaia, Bârnești, La cruce, La Hindec, etc.

²¹⁰ 1 hold sau iugăr cadastral = 1600 stânjeni pătrați; 57, 54 ari = 0, 5754 ha

Dealurile de deasupra văii se numesc: Dealul Tornii, Capul Văii, Cioaca Tornii, Cioaca Poenii, De cătră Cuvinani, De cătră Șirieni, Cladoveni, Agrigeni, etc.

Zona de pădure din hotarul satului, formată din parcele numite local, după formă, *fliscuri*²¹¹ (Hotărelul, Valea Sfinșchi, Toderașu, Dâmpul Lupilor, Flocosu, Valea Cherșchi, Ceretul, Dâmpul cu Doagele, Valea Varniței.) și *gurețe*²¹² (Gurețul cel lung, Gurețul lui Baltă Mihai, Gurețul lui Todor, Gurețul lui Gheorghe.)

Alte parcele de pădure se numeau Cărbunarul, Fânul Tomuții, Dâmbu cu cornii, Cioaca, Coliba Oanii, Vârful cel nalt, Cioaca mânzului, etc.²¹³

Satul

Prima vatră a satului, vechiul Kovaszi, s-a găsit undeva mai sus, pe valea Covăsânt, care urcă pe versantul apusean al Munților Zărand, și pe terenul de la poalele acestor munți. Tradiția locală vorbește despre trei nuclee de locuire: Covachi (partea dinspre deal, locuită de băștinași cărora li se spunea „*văleni*”) Itelaca (partea din mijloc, de la valea din fața bisericii până la rețeaua electrică) și Gorceni (partea din jos a comunei, a cărei locuitori erau „*josenii*”). Tot din bătrâni se spune că ar mai fi fost o așezare medievală timpurie pe dealul Seliște, azi cultivat cu viță de vie.

Extensia satului *Covaszi* mai jos, la drum, s-a făcut probabil cândva la începutul secolului al XVIII-lea, după instaurarea păcii cu turcii.

Cert este că localitatea de azi este alcătuită din două componente urbanistice. Prima structură, cea mai veche, este organizată pe valea ce urcă spre munte, în sistem liniar, urmărind firul apei. A doua structură urbanistică,

²¹¹ Flisc= deal „căpos”, acoperit cu păduri dese și cu iarbă mare

²¹² Gureț= prelungire a dealului, acoperită cu păduri mari

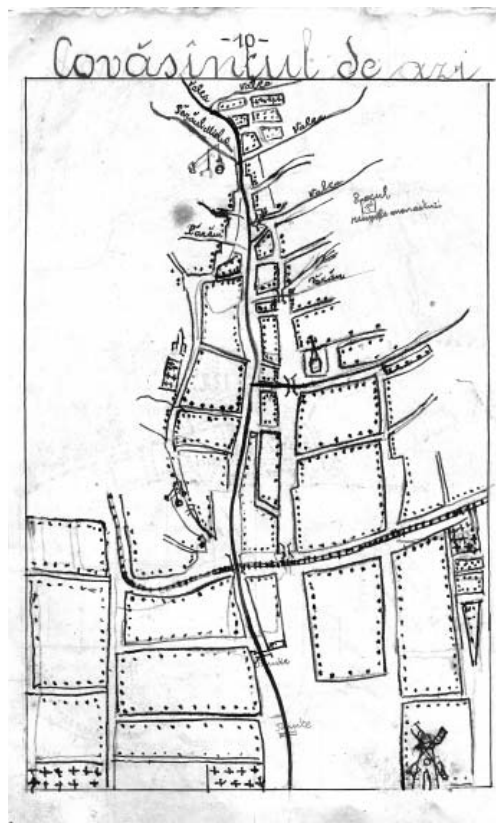
²¹³ Nicolae Bâru, op. cit., p. 11-

Comuna Covăsânț. Panoramă

Podul cel nou peste valea din fața bisericii

Planul localității.

Desen de pr. Nicolae Băru. 1937

mai nouă, este una orizontală, la poalele dealului, și ea are o organizare regulată. Parcelarea este determinată de desenul rețelei stradale. În partea apuseană, parcelarea este unitară și are o formă rectangulară, pe când în partea de răsărit lotizarea este divers dimensionată, fiind adaptată terenului.²¹⁴

La finele secolului al XVIII-lea, sus pe colină, locuiau băieșii iar puțin mai jos „vălenii”, adică românii.

Ulițele nu au avut niciodată nume. Cea echivalentă drumului județean, pe lângă care, până în 1991, șerpuaia linia trenului electric, s-a numit în secolul al XIX-lea Ulița principală. Încă la mijlocul secolului XX atât iarna cât și vara, pe timp ploios, pe ulițe era mult noroi.

Diferitele părți ale localității au fost legate între ele în perioada interbelică prin 5 poduri și 13 punți. Primul dintre aceste poduri se afla

lângă casa lui Ioța Barna și a fost făcut chiar de acesta. Al doilea pod, din piatră, care trecea peste Valea Dâmbuțului, s-a aflat lângă casa lui Ilie Balint (Mișu). Al treilea pod, tot din piatră, trece peste valea din fața bisericii.

Al patrulea pod, din cărămidă, lega șoseaua lângă rețeaua electrică. Al cincilea pod se afla lângă gospodăria lui Nicolae Sauer și Nica Bugarin.

La acestea se adăugau punțile, care permiteau persoanelor să treacă cu pasul peste văile și pâraiele formate, în perioadele ploioase.

Prima punte se afla lângă Ilie Ardelean „a Tili” și lega comuna cu colonia băieșilor.

A doua punte între Mielea lui Cercel și... (îndescifrabil n. n.)

A treia punte între Ioța Barna și Ioan Putina (comerciantul)

A patra punte între Nicolae Popa și Mihai Păcurariu

²¹⁴ Teodor Octavian Ghiorghiu, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana*, Timișoara, 2008, p. 292-296

A cincea punte între Șerban și David Balint

A șasea punte între Vasile Fulger și Arsenie Brașovan

A șaptea punte între Ioan Holocan și Mitru Moțiu

A opta punte între Traian Sauer și Ioan Cătană

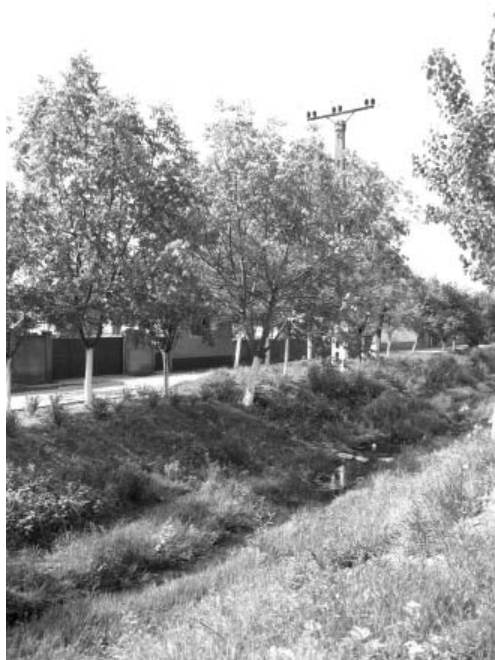
A noua punte între Gh. Fărcaș Părădica și Pavel Dârlea

A zecea punte între Mihai Baltă și Căminul Cultural

A unsprăzecea punte între Iacob Tudur și Ioan Miclea

A doisprăzecea punte între Gligor Tudur și Gheorghe Jurculeț

A treisprăzecea punte între Ioan Blaj și Teodor Magoș.²¹⁵

Uliță pe lângă vale

Punte peste vale

²¹⁵ Nicolae Bâru, *Monografia comunei Covăsânt*, [1937], lucrare manuscrisă, p 18-19

După anii 30 viața locuitorilor va cunoaște o îmbunătățire vizibilă datorită unor investiții făcute de stat: în 1920 a fost introdus curentul electric, în 1933 s-a construit Căminul Cultural, etc.

Modernizarea localității a continuat și în anii de comunism când au apărut noi construcții (școala nouă, biblioteca, etc.).

Tot acum încep să fie ridicate și primele case-palat ale rromilor mutați în localitate. Peisajul este completat azi de investițiile de ultimă oră. În felul acesta, satul tradițional de odinioară, devenit comună, este un amestec de vechi și nou, în care însă gospodăriile și casele tradiționale dispar încet fiind înlocuite de noi palate ale rromilor și de vile în stil occidental.

Troițe, monumente de eroi

În localitate există, în diferite puncte ale așezării, 5 troițe de lemn și una de piatră, ultima plasată în curtea bisericii. Alături de acestea, în parcul de lângă biserică se află cele două monumente de eroi, ridicate de săteni în memoria celor morți în primul și în al doilea război mondial.

Troița din curtea bisericii

Cimitirele

Localitatea are trei cimitire ortodoxe²¹⁶. Primul și cel mai vechi este cimitirul din dealul Bisericii, unde sunt înmormântați învățătorul Nicolae Prohab, preotul Maximilian Baltă, familia de preoți Micloși, familia Florea, Ileana Schwartz, profesoara Zenobia Pristoleanu.

Celelalte două cimitire sunt situate în partea de câmpie a comunei. În cel mare de jos, „la Blaj”, este înmormântat preotul memorandist Ioan Cure, preotul Baltă bătrânul, și Traian Magoș, țaran implicat în lupta națională Lângă acesta, despărțit de un gard se află cimitirul neoprotestant.

În al doilea cimitir de jos, „la Hotu”, s-a construit recent un foișor,

²¹⁶ A mai existat unul pe deal, dar a fost desființat

Troița de la tabără

Troița de la vii

Cimitirul din deal

Mormântul familiei Micloși

Cimitirul „la Blaj”

Mormântul preotului Ioan Cure

Mormântul lui Traian Magoș

Cimitirul neoprotestant

în care se dau pomenile la înmormântări și slujește preotul. Până în 1990 a existat în partea de sud a comunei și un cimitiraș catolic, cu morminte având impunătoare monumente de marmoră și îngrădituri din fier forjat, care a fost desființat, cu autorizație de la primărie, și transformat în teren agricol, proprietate privată. Cu această ocazie au dispărut și monumentele de marmoră.²¹⁷

Gospodăria și anexele gospodărești

În general, lotul de pământ al unei familii, echivalent gospodăriei, are cele două componente obișnuite- curtea principală și grădina dar există în sat și loturi mici formate doar din curte²¹⁸. La cele mai multe dintre loturi construcțiile anexe, grajdul, cocina, cotețul *hoarălor* (păsărilor) și șura sunt grupate în jurul curții, pe trei laturi, două case față în față și grajdul cu restul anexelor în spate, către grădină. În gospodăriile cu o singură construcție de locuit, anexele sunt poziționate în funcție de aceasta. În șură erau păstrate uneltele și utilajele agricole (sape, furci, greble, coasa, plug, grapă), carul sau căruța. La capătul șurii se țineau nutrețurile, tuleii, paieile, fânul. În spatele șurii era gunoiul de la grajd.

Tot în curte se găsește și fântâna, care la început a fost cu cumpănă apoi cu roată, și, uneori, cotarca pentru cucuruz. Sub cotarcă se afla cotețul câinelui.

Gospodăria era împrejmuțată cu gard de stobori, de pământ bătut, de piatră, de scânduri și mai nou de cărămidă, beton sau metal.

Casa tradițională

Casa reprezintă cea mai importantă construcție a gospodăriei țărănești, legată fiind de una dintre cele mai stringente și caracteristice nevoi omenești, aceea de adăpostire. Locuința a fost însă în același timp acel element al culturii materiale, care a suportat cele mai pregnante schimbări economico-sociale și istorice. De-a lungul vremii, casa a evoluat atât ca formă cât și ca material de construcție.

Materialele de construcție

În funcție de perioada când au fost construite și de poziționarea lor în planul comunei (zona de deal sau în partea joasă de câmpie), casele din Covăsânț au fost făcute mai demult din lemn sau din pământ bătut cu maiul în cofraje de scânduri și abia mai târziu din văiugă și cărămidă.

²¹⁷ Ioan T. Florea, *Scrieri etnomuzicologice*, Editura Mirador, 1997, p. 112.

²¹⁸ Teodor Octavian Ghiorghiu, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana*, Timișoara, 2008, p. 292-296

Foișorul din cimitirul „la Hotu”

Gospodărie tradițională

Gard de piatră

Gard de cărămidă cu poartă și căput de tablă

Casa din pământ bătut

Materia primă pentru casele din pământ bătut a fost lutul (*pământul galben*), extras, acolo unde nu se putea folosi pământul de la locul de construcție, din gropi special săpate la marginea satului, numite *gropoaie*.

Săpatul și transportul pământului se făcea cu căruța, de către cel care urma să-și ridice casa, uneori ajutat de rude sau vecini.

Exploatarea lutului era considerată prielnică în lunile martie-aprilie, când, după topirea zăpezilor, acesta era afânat și ușor de săpat. Pământul era descărcat în gospodărie, în jurul viitoarelor ziduri, la îndemâna lucrătorilor. Pentru a fi compact, fără goluri, se mărunțea cu sapa, se alegeau impuritățile și se stropea cu apă.

Pentru fundația caselor cu ziduri din pământ se săpa un șanț cu lărgimea de aproximativ 60 cm, adânc de 50-60 cm sau chiar mai mult, până se ajungea la solul viu (*pământ zdravăn*). Fundația se executa tot din pământ, bătut cu maiul până la nivelul solului. Pământul se căra până la locul fundației în coșuri de nuiete (*coșeri*). Când fundația era gata, se fixau cofraje din scânduri groase (*pălânci*), cu ajutorul unor piloni lungi și subțiri, îngropați doi câte doi. Perechile de piloni erau legate sus cu frânghii groase, iar distanțele dintre perechile de piloni se fixau la 1-1, 5 m. În dreptul pilonilor, în interiorul cofrajelor se băteau bucăți de lemn (*popici*), pentru a le menține la distanțe egale și a feri astfel viitorul zid de ondulații.

În baterea zidurilor se respecta o anumită ordine, în primul rând se bătea fațada lungă de la spatele clădirii, deodată cu fațadele scurte, apoi zidurile mediane și în final fațada lungă dinspre curte. Toate zidurile aveau grosimea de 60 cm, cu excepția celui dinspre curte, ce era de numai 50 cm, în el urmând a se realiza deschiderile. La capetele construcției se puneau capre de lemn. Pământul se bătea dinspre capete spre mijloc, de 2-4 bătători. La fiecare nivel al cofrajului se băteau trei straturi de pământ; la cel din mijloc, pentru a se mări rezistența zidului se puneau nuiete. După terminarea primului nivel, pilonii se dezlegau din frânghii și cofrajul se ridica mai sus, apoi pilonii se legau din nou și se bătea un alt nivel, continuând până sus. În partea de sus distanța dintre cofraje se micșora la 45-50 cm.

Pereții caselor din pământ bătut atingeau o înălțime de 1, 9-2, 5 m, în funcție de lungimea și lățimea construcției. Acolo unde se fixau locurile pentru ferestre și uși se puneau în zid palânci de lemn, de 8-15 cm grosime, iar sub acestea se lăsau mici orificii. După ce zidurile pe întreg perimetrul clădirii erau gata, se tăiau cu toporul contururile exacte ale ferestrelor și

ușilor, în care se montau apoi tocurile. Sus, deasupra zidurilor, se punea o cunună de grinzi de lemn, la nivel, numită *costoabă*, iar peste ea, se așeza o grindă principală, cioplită dintr-un singur copac, care străbătea întreaga construcție și care, în zonă, se numește și azi *meștergrindă*. Peste *costoabă* și *meștergrindă* se fixau, la distanțe de 1 m - 1, 5 m, grinzile transversale, pe care apoi se bătea scândurile, ce urmau să formeze podul casei. Tot pe acestea se fixau și *căpriorii*.

Acoperișul a fost construit în două ape (în lungul construcției și înfundat la capete). Frontoanele erau fie împletite din nuiele fie din scândură. Materia primă folosită la acoperit casele a fost trestia sau paiele Acoperișuri cu paie erau lucrate în *tehnica paielor legate*.

Când paiele și trestia au început să fie înlocuite cu țiglă solzi, vizibilă și astăzi la casele bătrânești, greutatea acestor țigle a impus, la vremea când au fost montate, consolidarea construcției acoperișului și reducerea înălțimii acestuia.

După ce se termina de construit podul, urma lipirea pereților casei, cu lut și paie. Activitatea o desfășurau femeile din casă, care învățau unele de la altele.

Odată casa lipită, se văruia. Exteriorul era văruit cu alb iar pomnolul în culori mai închise (gri, bordo, negru). În interior camerele erau pictorite.

Casa de lemn

În paralel cu casa din pământ bătut, în localitate au existat și case construite din lemn. Cele mai vechi nu au avut fundație.

Temelia acestor case a fost din piatră scundă, de râu, dar s-au ridicat și case în care temelia era din bolovani mari, fasonați, puși la colțurile construcției.

Talpa casei sau *stupoala*, formată din bârne masive din stejar, cu o grosime de 80 cm, era fixată cu *chituși*, direct de piatră. Aceste bârne formau rama de bază a construcției, *butura de jos*, încheiată în colțuri în îmbinări rotunde, drepte, sau în coadă de rândunică.

Pereții caselor erau construiți tot din bârne, așezate în cununi orizontale. Cea mai veche tehnică a lemnului folosită în această zonă la îmbinarea bânelor este tehnica *cheotorilor românești*, care folosea bârne rotunde, nefasonate în patru muchii. Aceste bârne rotunde, aveau lungimea casei, fiind întrerupte doar acolo unde se făceau deschideri (ferestre, uși). La capătul de îmbinare, socotind cam 15-20 cm, se cioplea cu toporul o creastăură largă, cât să cuprindă jumătate din grosimea bârnei următoare, care se fixa perpendicular, cu partea rotundă de la capăt în locașul cioplit, creștându-se

apoi partea acesteia de deasupra. Astfel bârnele erau clădite una peste alta, cu capetele prinse alternativ în cheotori, până se terminau pereții.

Cu vremea acest sistem de îmbinare a fost înlocuit cu tehnica *cheotorilor nemțești*, folosit la bârne fățuite pe două sau pe patru părți, care se creștau la capete în coadă de rândunică. La casa cu două sau trei încăperi, bârnele interioare, care erau folosite la compartimentare erau mai scurte.

Îndiferent însă dacă este vorba despre casa cu o cameră și tindă sau despre casa cu tindă și două încăperi, ambele au în față un târnaț, la care se ajunge, datorită temeliei înalte de piatră, pe 2-3 scări de piatră sau lemn. Datorită înălțimii, acest târnaț este închis până la jumătate cu scândură.

Acoperișul se prîjinea pe o cununa de patru grinzi, așezate peste ultimul rând de bârne de la pereți, numite *cosoabe*. Pe ele se prindeau căpriorii, încheiați la vârf în unghi, cu cuie de fier și legați câte doi cu o chingă orizontală, ca să fie mai rezistenți. Pentru fixarea pe *cosoabe*, se creșta cu dalta o adâncitură, cât să intre jumătate din grosimea căpriorului, care la rândul lui se cioplea cu o creștătură dinte de fereștrău, după mărimea celei dintâi, unde se îmbruca, pentru a-l împiedica să alunece sub greutatea acoperișului. Capetele căpriorilor se lăsau să depășească mult limita cununii, pentru ca streășina casei să fie mai largă. Urma așezarea leașurilor.

La casele acoperite cu șindrilă, leașurile se puneau începând de la capetele de jos ale căpriorilor, la distanțe egale, de 40-60 cm, după lungimea șindrilei. Ele se montau orizontal în sus până la coamă fiind prinse în *cuie țigănești*²¹⁹.

Casa din văiușă

Din secolul XX, casele au început să fie construite din *văiușă*. În acest caz, argila adusă de la groapă, amestecată cu paie tocate, se pune în forme dreptunghiulare sau pătrate, mai mari decât cărămizile obișnuite, și se lăsa să se usuce, după care, cu aceste văiuși, lipite între ele cu lut cu apă, se clădeau pereții.

Evoluția casei. Tipuri de case

În ceea ce privește forma caselor și compartimentarea, primul tip de locuință, din perioada prefeudală și feudală timpurie²²⁰ când a fost construit satul a fost *casa de suprafață, monocelulară*, construită din împletituri de trestie sau răchită, lipită în interior și exterior cu pământ. De la aceasta s-a trecut la *casa cu o încăpăre și cu tindă fără vatră de foc (tindă rece)*, în

²¹⁹ Cuiele de lemn sunt înlocuite cu cele de fier în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

²²⁰ V. Butură, *Etnografia românească*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 78

Casă din cărămidă și văiușă

Casa tradițională cu târnaț închis

care tinda rece a avut funcția de depozitare a uneltelor și alimentelor. Etapa următoare a echivalat cu trecerea la *tinda cu vatră de foc liberă*, (cu *băbură*), uneltele și alimentele fiind mutate într-o cămară, care fie a fost obținută prin compartimentarea tindei fie s-a adăugat construcției, ca o cameră mai mică. Intrarea în casă se făcea prin tindă, din care, printr-o ușă în peretele despărțitor, se intra în *soba* (camera) de locuit.

Trecerea la *casa cu trei încăperi* (două camere și tindă cu cuptor în mijloc) a avut loc în județul Arad, în secolul al XVIII-lea, ²²¹odată cu colonizarea germanilor. Aceasta, era poziționată, conform ordinului imperial emis de Maria Terezia, de-a lungul curții, având la stradă doar fațada cu frontonul.

Și acest tip de casa a avut, în cele mai multe cazuri, cămară.

Târnațul

Odată cu apariția casei cu două încăperi, streășina a fost prelungită pentru a crea un spațiu de protecție. Tot pentru a proteja intrarea, la construcție s-a adăugat un târnaț, care inițial a fost deschis. Stâlpii, care marcau târnațul și susțineau streășina prelungită, erau ciopliți din lemn de gorun, ornamentați

Fațadă de casă cu ornamente în tencuială

în partea de sus cu traforaje. Ulterior târnațul a fost închis până la jumătate, cu scânduri, iar, după apariția caselor din văiușă și cărămidă, stâlpii de susținere ai târnațului au fost construiți și ei din văiușă sau zidărie de cărămidă. În sfârșit, în perioada interbelică, la multe case, partea de sus a târnațului a fost închisă cu sticlă.

Sub casă se găsește podrumul, unde se păstrează butoaiile cu vin, poviliștile, sfârtaiele, tolcerele.

În podul casei se păstrau odinioară grâul, cucuruzul, ovăsul, orzul, dar și preparatele afumate din porcul trăiat de Crăciun (slănina, șunci, cârnați, carne)

²²¹ Vlăduțiu, Ioan, *Etnografia românească*, București, 1973, p. 163

Interiorul casei tradiționale

Camera de la stradă sau soba mare, folosită doar în ocazii speciale aduna în ea lucrurile cele mai de preț ale familiei. De o parte și de alta, de-a lungul pereților, erau două patruri înalte, acoperite cu ponevi de lână viu colorate, ornamentate cu motive geometrice și florale, peste care erau clădite câte două sau trei rânduri de perini. Între patruri, în mijloc, se afla masa, flancată de lavițe și acoperită cu o „mășăriță” lucrată în război. Ferestrele erau acoperite cu „firanguri”, iar în exterior aveau „șolocaturi” (obloane) vopsite în verde sau brun închis. Încăperea avea și un cuptor de pământ.

Pereții erau împodobiți cu șterguri cu colți, icoane, fotografii și o oglindă. În unele case pe pereți mai existau blidare, în care se păstrau o parte din blide.

Înainte de apația dulapului, hainele de sărbătoare erau ținute pe o rudă, prinsă cu două scânduri aproape de grinzele.

La vechile case, din curte se intra în tindă, care avea în partea din spate, pe ambele laturi, gurile de foc ale cuptoarelor în formă de coș, din camera de la stradă și din cea de locuit. Tot în acest spațiu se afla și vatra cu horn deschis. Aici s-a gătit în trecut, oala fiind pusă pe un trepied de fier. Pe pereți erau înșirate toate vasele de bucătărie.

Camera de dormit, dinspre grădina, a fost mobilată cu două patruri așezate de-a lungul pereților, și un al treilea pus în continuarea patrulei aflat pe partea cu cuptor din pământ. Cu vremea acesta a fost înlocuit cu un șpohert cu plită și dubă. De-a lungul paturilor erau așezate lavițe iar între ele masa.

Ocupații, unelte și tehnici tradiționale

Agricultura

Ocupație veche, atestată în zonă încă din neolitic, agricultura s-a desfășurat în Covăsânț, până la finele secolului al XIX-lea, cu unelte și metode de lucru tradiționale. Inițial pământul obosit era lăsat să se odihnească (să se transforme în pârloagă), să se înierbeze, fiind folosit câțiva ani ca pășune ori fâneată. Țarina alterna cu ogorul. Apoi terenul a început să fie cultivat într-un an cu porumb iar în al doilea an cu grâu sau alte păioase.

Covăsânțenii au semănat în trecut pe pământurile lor păioase (grâu, săcară, orz, ovăs), cucuruz, legume (crumpe, fasole, linte mazăre, ceapă, ai, piparcă) sfeclă roșie și de zahăr, orez, plante tehnice (bumbac, cânepă) și tutun.

Aratul grădinii de lângă casă cu calul

Aratul s-a făcut vreme îndelungată cu plugul de lemn cu brăzdar asimetric, obținut prin secționarea brăzdarului simetric și îndepărtarea jumătății care îngreuna aratul.

După cum indică și numele acest tip de plug avea, în afară de „*cioroslu*” (fier tăietor), toate părțile făcute din lemn. *Grindeiul*, confecționat din lemn de fag sau de stejar, era cioplit în patru fețe. Capătul posterior se subția pentru a intra în trunchiul coarnelor. Piesa de sprijin, așezată în dosul cormanului, pe care se sprijinea plugul în timpul aratului, asigurându-i stabilitatea, se numea talpa plugului sau *plaz*. Piesa era lucrată din lemn tare. Pentru a permite fixarea brăzdarului, partea din față a tălpii se subția. În grindei și în talpa plugului se îmbucau extremitățile dăltuite ale unei bucați masive de lemn numit *grumazul plugului*.

În localitate acest plug de lemn s-a transformat mai târziu în *plug de săpat cucuruzul* iar în legumicultură în *rariță*.

În cultivarea pământului, alături de plug, țăranii mai foloseau diferite unelte de săpat din fier (arșeu, sapă, săpăligă, etc.), greblă de lemn sau de fier și grape cu mărăcini, cu colți de lemn sau de fier.

În Covăsânț arătura s-a făcut de deasupra iar grăpatul cu loitra de la car, ori dacă se lucra bine, apoi cu grapa făcută din spini. Semănatul s-a făcut mai demult cu mâna și abia mai târziu cu mașina de semănat.

Cultura păioaselor

În general păioasele se semănau după arat și semințele erau acoperite cu grapa.

Semănatul grâului se făcea toamna și el trebuia să fie terminat până în 15-20 octombrie.

Aratul pentru orz, ovăs, începea „în mustul zăpezii”, „când înfloreau corni”. Semănatul a fost atribuția bărbaților. În trecut, înainte de a fi semănate, semințele de grâu erau alese prin vânturare și tratate cu lapte de var și piatră vânăță.

Semănatul grâului și a celorlalte păioase s-a făcut mai demult cu mâna, din sacul legat cu o baieră de un colț și de o parte a gurii. În timpul semănatului baiera se așeza pe ceafa bărbatului iar sacul se ținea sub umărul stâng cu gura-n față. La fiecare pas, semințele erau împrăștiate uniform cu mâna dreaptă. Mai târziu semănatul s-a făcut cu mașina de semănat.

Plantele dăunătoare din culturile de păioase erau scoase cu săpăliga.

În bătrâni, când era copt, grâul, săcara și, de multe ori, și ovăsul, se tăia cu secerea. Seceratul începea pe la Sânpetru și antrena întreaga familie. Oamenii se sculau dimineața devreme. Munca se împărțea. Femeile secerau iar bărbații făceau legături și legau snopii. Mai târziu seceratul a fost înlocuit de cosit. Odinioară se lăsau în holdă câteva fire de grâu netăiate, numite „barba popii”, „ca grâul din anul următor să fie tot atât de rodit.” De data aceasta bărbații coseau iar femeile le adunau pe legături și se făceau snopi. 18 snopi așezați cruciș alcătuiau o cruce. În vârf se puneau un snop numit „popă”, care se așeza totdeauna cu spicele în jos.

„Călcatul” bucatelor s-a făcut cu „îmblățiile”²²² sau cu boii și numai mai târziu cu caii. La călcarea cu boii se puneau în mijlocul *ariei* un stâlp de care erau legați boii cu un pălămar lung. Boii erau învățaiți roată până se înfășura tot pălămariul pe stâlp, apoi mișcarea se făcea în sens invers, până pălămariul se desfășura complect, și tot așa de mai multe ori până era grâul bine călcat.

După ce se termina călcatul, grâul se vântura. În vremea în care în localitate nu a existat vânturătoare sau ciur, vânturatul s-a făcut cu mare

²²² Îmblăteiu era alcătuit din două bucăți de lemn, una de care ținea persoana care îmblătea și cealaltă cu care se loveau spicele, unite prin curele din piele de vită sau printr-un inel metalic.

greutate. Boabele cu pleavă erau aruncate în direcția vântului, cu o lopată specială numită vânturișcă, ca să se separe pleava. De prin anii 1870 au început să se folosească la vânturat ciurul și vânturătoarea.

De la începutul secolului XX pământul era bine gunoit, brazda era mai adâncă. Îmbunătățirea muncii s-a datorat apariției unor unelte noi: plugul de fier, grapa de fier cu șire, tăvălugul, mașina de semănat, mașina de călcat, treier, plugul de săpat cucuruzul, mașina de sfărmat cucuruzul, etc. Mai târziu în zonă apare și batoza.

Holdele erau păzite de cioși, care erau plătiți în natură, de fiecare lanț de grâu câte doi snopi iar la cucuruz o măsură.

*Cultura porumbului*²²³

Porumbul numit local *cucuruz* s-a semănat fie pe teren proaspăt destelenit fie pe teren, pe care a fost și în urmă cu un an porumb, dar cel mai des, după plante păioase.

În acest caz miriștea se ara fie odată, primăvara, fie de două ori (toamna se *ogora* și se mai ara odată primăvara).

Semănatul cucuruzului se făcea primăvara, în luna aprilie, „*când înfloreau porumbii*”, „*când înverzea stejarul*” și trebuia să fie terminat până la arminden. De semănat, în cazul porumbului, puteau semăna și bărbații și femeile. Cucuruzul s-a semănat în Covăsânț la început tot cu mâna. Semințele de porumb erau împrăștiate peste tot locul, după ce pământul fusese mai înainte arat și gunoit. Față de grâu, care se semăna des, la fiecare pas, boabele de cucuruz se aruncau la doi pași. Cei care nu aveau destul gunoi de grajd, ca să-l împrăștie pretutindeni, semănau porumbul în cuiburi, făcute cu sapa sau cu parul, după ce arau și grăpau. În fiecare cuib puneau și câțiva pumni de gunoi de grajd.

O altă metodă de semănat, apărută pe la sfârșitul secolului al XIX-lea a fost însămânțarea porumbului *cu duda*, o pâlnie fixată, în partea inferioară, de plazul plugului iar în partea superioară de coarnele plugului, la mâna dreaptă a plugarului, care alimenta pâlnia cu semințe de porumb, dintr-un săculeț legat de gât. După apariția mașinii de semănat, semănatul porumbului s-a făcut în rânduri drepte, pe brazdă, în urma plugului. Boabele erau acoperite tot cu plugul, la următoarea trecere, ambele treceri fiind la mică adâncime. Se însămânța tot a treia sau a patra brazdă.

²²³ Porumbul a început să fie cultivat pe teritoriul Ungariei și Transilvaniei în prima jumătate a secolului al XVII-lea. vezi Constantin C. Giurăscu, *Probleme controversate în istoriografia română*, Editura Albatros, București, 1977, p. 124-125.

Porumbul se săpa și se sapă și acum de două ori. La sapa dintâi se rărea porumbul semănat prin împrăștiere sau se rupea surplusul de fire de pe rânduri. La a doua sapă se aduna pământul la rădăcina plantei.

Când era copt, porumbul era cules cu mâna, cu pănuși cu tot, și era dus acasă. La desghiocat se făceau clăci. Apoi știuleții erau puși în cotarcă. Sfârâmatul se făcea după nevoi, cu o sfărâtoare, care avea două rânduri de dinți pe margine.

Cultura cânepii

Fiecare familie din Covăsânț a avut o bucată de pământ în Cânepiște, unde a semănat cânepă pentru nevoile proprii.

Cultivarea și mai apoi prelucrarea cânepii în gospodărie a presupus mai multe activități succesive: pregătirea solului, semănatul, culesul, scosul semințelor, topitul, bătutul și melițatul, pieptănatul, torsul și fiertul fibrelor, pusul pe război și țesutul. Majoritatea muncilor au fost făcute de femei, bărbații participând doar la semănat, cules și transportat cânepa la apă pentru topit. Terenul unde urma să se semene cânepa era arat și îngrășat bine cu gunoi de grajd, toamna. Primăvara se mai ara odată sau se căpălea pentru a mărunți pământul înainte de semănat.

În Covăsânț oamenii semănau atât cânepa de vară cât și cea de toamnă, cu tulpina mai groasă și cu sămânța.

În tradiția românească, semănatul cânepii se făcea cu mâna, „pe lună nouă”, din aprilie până la sfârșitul lui mai, pe când începea clocitul păsărilor, ca acestea să nu mănânce sămânța.

Acestă cânepă de vară, semănată în aprilie, se cocea din iulie până pe la 15 august, adică până la sfârșitul secerișului. Culesul începea când planta era galbenă la floare „și ieșea fum din ea”.

La cules lucrau femeile. Cânepa deasă de vară o smulgeau cu mâna, cea rară și cu tulpină mai groasă, de toamnă, o tăiau cu secera. Apoi o legau în snopi („mănușă”) formați din 4-5 „mănunti” și o aduceau acasă ca să se usuce, pe lângă garduri, și să fie curățată de flori și de frunze.

Când tulpinile erau uscate, se făceau sarcini, adică grămezi de 10 mânuși legate cu nuietele, care erau duse la topit în Mureș. Grămezile de mânuși erau lăsate la topit o săptămână sau două, până când cânepa devenea albă și se putea rupe ușor.

După ce se spăla bine, cânepa se scotea și se punea în picioare la soare, până se usca, apoi era dusă acasă, unde începea prelucrarea ei.

Legumicultura

Cultivate mai ales în grădinile de lângă casă, pentru consum propriu, unele din legume precum ceapa, usturoiul, castravetele, mazărea, varza, ridichea, pătrunjelul au fost cunoscute în zonă încă din timpuri străvechi. La aceste legume care au etimologie fie autohtonă, fie romană, s-au adăugat în secolul al XVIII-lea fasolea, cartoful, pătlăgeaua roșie și vânăta, ardeiul, care au devenit nelipsite în gospodărie, schimbând alimentația autohtonă.

Grădinile erau săpate cu arșeu și afânate cu săpăligile. La o parte din legume se foloseau răsaduri obținute în gospodărie din semnițe.

Cartofii și rădăcinoasele s-au păstrat inițial în gropi în pământ, în paie. Groapa era acoperită cu frunze, tulpini de cânepă, tulei de porumb. Mai târziu depozitarea s-a făcut în pivnițe.

Viticultura

În pământurile de pe deal, viticultura a fost practică încă din secolul al XII. Modalitatea arhaică de înmulțire a viței de vie a fost prin *butășire* dar alături de ea s-a practicat și altoirea.

Multă vreme via a fost lucrată cu unelte vechi, tradiționale. În funcție de muncile care se efectuau, unele unelte erau folosite la lucrarea viei, altele la culesul strugurilor și ultimele la producerea și conservarea vinului.

Unelte folosite la lucratul viei

Viile se lucrau cu sapa pentru prășit și săpat, arșeu, târnăcopul și furchița, o unealtă cu doi dinți. În vederea plantării viei se folosea *plantatorul*, care în trecut era exclusiv din lemn. O unealtă nelipsită a fost cuțitul de tăiat, adică *cosorul*. Până la apariția foarfecii de vie, cosorul a fost cel folosit la tăiatul corzilor, la curățatul butucilor și la retezatul ciorchinilor în timpul culesului.

La cules și transportat strugurii s-au folosit diferite tipuri de coșuri din nuele, putine de 50 kg, care se putea lua în spate, ciubere cu rudă, în care încăpeau cam 60 kg. de struguri, târgi cu ladă la mijloc.

În sfârșit, în procesul de vinificare se folosea „*ciumuslăul*”, un băț de lemn din vișin sau prun, terminat cu 3-4 crăci tăiate, „*călcătoarea*”, „*șeităul*” cu un sul sau două. Din vechiul inventar viticol al satului, au făcut parte două asemenea șeitaie cu un sul, datate 1845 și 1852. Cel din 1852 i-a aparținut lui Nicolae Tudor²²⁴. „*Coșara*” șeităului din 1852 are lungimea de 58 cm, lățimea de 45 cm iar înălțimea de 48 cm, în cea încăpând cam 200 kg. de struguri. „*Popa*” cu baza unui dreptunghi de 49 cm și 37 cm este confecționat

²²⁴ A fost achiziționat de Muzeul Județean Arad.

din lemn de gorun. Cea mai masivă piesă componentă a șeităului este masa, lungă de 128 cm, lată de 63 cm și cu o grosime de 20 cm. Pe ea este fixată coșara, iar în părțile laterale sunt amplasate cele două „brânci” (sâlpi de susținere a instalației)lungi de 174 cm.

Lucratul viei

Lucrul începea toamnă, după cules, cu *îngropatul* butucilor de vie. În deal însă nu toți îngropau via, sau o îngropau parțial, 2 coarde din 4-5. Munca se termina până în 15 noiembrie. *Dezgropatul* se făcea prin februarie, după aceea urma operația de tăiere a viei, care aici era scurtă și în cerc ardelenesc, tunsul, și lucrările manuale.

Șeitău

Urma arăcitul, însă în Covăsânt erau vii și pe pantele abrupte, unde butucii nu aveau araci. Distanța dintre rânduri era de 62-75 cm.

Gunoiatul viilor în Covăsânt s-a făcut cu carul mic pentru o vacă, care datorită dimensiunilor lui putea să circule printre rândurile de butuci.²²⁵ Tot cu el se făcea și stropitul viilor. Multe stropiri nu se făceau înainte vreme, maxim 3. Se folosea piatra vânătă, sulfatul de cupru.

Urma prășitul și legatul lăstarilor. Se făcea o primă săpare, apoi urma plivitul. Primul legat avea loc prin luna mai. Viile din pante fără araci nu se legau. În locurile unde via se lega, după legare urma prășitul. În perioada de înflorire nu se intra în vie. Apoi se trecea la al doilea legat și la încă o prășire. La mijlocul lui iulie se mai lega odată și se trăgea pământul pe butuc.

Culesul viilor în jurul anului 1805 începea în 10-15 octombrie. Cu o săptămână înainte erau pregătite în șuri căzi de 100, 200, 300 acaie, iar butoaietele erau opărite. Într-o vie care producea 100 acae de vin, lucrau 30-40 de oameni, culegători, 3-4 purtători de ciubere, și 3-4 la stors. Din cauza dealurilor cu pante destul de înclinate, culesul se desfășura anevoie, durând câte 5 zile iar pe vreme rea și mai mult. Culegătorii porneau din vârful dealului,

²²⁵ Inf. Constantin Ciutina, Covăsânt

culegeau strugurii albi de pe fiecare rând. Strugurii erau transportați în trecut la colnă cu carul pentru o vacă²²⁶. Aici se spărgeau boabele cu ciumuslăul după care, puși în saci din cânepă cu găuri (saci de călcat) erau călcați în picioare²²⁷, de doi oameni, într-o cadă specială numită călcătoare, care avea la fund un ciur pentru scurgerea mustului. În Covăsânț călcatul strugurilor se mai practica încă prin anii 70. Mustul obținut se scurgea dedesupt într-o cadă mai mică și se puneă în butoaie. Boabele cu tescovină erau puse în *coșara* șeităului, care avea forma unei lăzi cu doaștele găurite peste care se puneă o bucată de lemn de stejar numită *popă*. Care apăsa strugurii datorită șurubului, acționat de una sau două persoane.

Apoi erau culeși strugurii negri rămași pe rândurile de vie, și operația se repeta. Se foloseau însă alte căzi. Vinul roșu se strecura după 10-12 zile. La mare preț era vinul obținut din strugurii stafidiți, adunați din vie după ce a dat bruma²²⁸.

Pomicultura

În vii, în grădini și uneori în livezi, covăsânțenii au plantat o mare diversitate de pomi fructiferi: pruni, meri, caiși, piersici, cireși, vișini, migdali, nuci, aluni, frăgari, etc.

În trecut față de pomi nu exista o preocupare specială. Rareori livezile erau gunoiate și săpate în întregime. De obicei se săpa doar în jurul pomilor. Înghețurile de primăvară, omizile, grindina compromitea adeseori recolta de fructe.

Pentru plantare s-au folosit puietii răsăriți din rădăcinile pomilor ajunși pe rod. Speciile au fost în trecut autohtone, încât în denumire țărani au ținut seama de culoarea fructelor (prune albuțe, prune roșii, prune vinete, mere vioarele, cireșe negre, etc.) sau de perioada de coacere (mere văratice, mere de sâmpetru, pere iernatice, etc).

Ameliorarea soiurilor s-a făcut prin altoire în pană. La acest tip de altoire se făcea o despicătură în tulpina pomului și se introducea o pana altoiului, apoi se lega tăietura cu o cârpă și se ungea cu balebă. În localitatea au fost doar câțiva oameni specializați, care știau să altoiască.

²²⁶ Manea George, *Inventarul viticol din Podgoria Aradului*, Ziridava, XIV, Arad, 1982, p. 464

²²⁷ Călcatul strugurilor cu picioarele a fost practicat și în antichitate, Manea George, art. cit, p. 467.

²²⁸ Manea George, *Un manuscris din anul 1805 despre viticultura din județul Arad*, în Ziridava, XIII, Arad, 1981, p521-524.

Primăvara pomii se tăiau de uscături, se stropeau și cei de pe lângă casă se văruiau.

Fructele erau utilizate în mai multe moduri. În trecut din merele și perele pădurețe se prepara oțetul. Peste fructele zdrobite se turna apă și amestecul era lasat să dospească câteva luni până devenea oțet.

Fructele mai erau uscate, în cuptoare speciale și erau consumate iarna.

În sfârșit, din prune se făcea magiun dar mai ales țuică. După colectivizare și după înființarea I. A. S-ului pomii plantați în vii au fost scoși, oamenii rămânând ce cei de pe lângă casă.

Cultivarea căpșunilor

Începută în perioada interbelică, cultivarea căpșunilor a devenit una din sursele principale de venit. Vechiul soi, cunoscut în sat cu numele de „poșetă” se cocea mai târziu și era foarte aromat. Căpșunile erau plantate în grădini nu în solarii, recolta depinzând de sol și de vreme..

Creșterea animalelor

Creșterea animalelor a avut un rol la fel de important în viața țaranului.

Covăsânțenii au crescut tot timpul boi, vaci, oi, capre, porci și păsări de curte. Dintre rasele vechi crescute în trecut în sat au făcut parte vaca de rasă ungurească încrucișată cu Pinzgau și Schvyz, oile din rasa țurcană și mai târziu din rasa Merinos și porcii din rasa Mangalița și Marele Alb. Cai au avut

Turmă de vaci

doar cei mai instăriți. În secolul al XVIII-lea porcii erau crescuți mai mult în pădure cu ghindă și jir.

Mai târziu, toate animalele au fost trimise de primăvara până toamna pe pășunea comunală, turmele având câte un stăvar la cai, văcar la vaci, cioban la oi și capre și porcar la porci. Oamenii le dădeau drumul dimineața iar seara animalele se întorceau acasă. (Excepție făceau doar oile, care se întorceau doar toamna în adăposturile de iarnă). Fiecare animal își cunoștea casa. Pe timp de iarnă erau ținute în adăposturi speciale (grajduri, cotețe) unde li se asigura hrana. În prezent doar vacile mai pășunează vara în pășunea comunală de pe deal.

Ocupații casnice gospodărești

Prelucrarea cânepii

Cânepa, moiată prin topire și uscată, era bătută de două ori pentru a-i scoate firele din tulpina lemnoasă. Prima dată, cu un *melițoi*, se frângea

Unelte de prelucrat cânepa

tulpina, apoi firele de cânepă erau călcate în picioare și iar melițate, cu o meliță mai îngustă, pentru a se scutura pozderia și pentru a se înmuia și netezi fibrele. Apoi aceste fire erau adunate în mănuși.

Mănușile erau *hecelate*, adică date pe *ragilă* sau *hacelă*, pentru a îndepărta pozdării mai mici și pentru a obține firele.

Acestea erau pieptănate cu pieptenele cu dinți de fier și împărțite, după calitate în fuior, câlți și „bărbi”.

Toate aceste operații se făceau vara și toamna, pieptănatul încheindu-se la Sf. Andrei, zi în care, potrivit credințelor românești, „*pieptenii trebuiau încleștați, ca să se înclește și gura lupului, să nu facă pagube la vite*”.

Ca să nu se încâlcească fuiorul, se făcea păpușă, apoi, din mai multe păpuși, se făcea un caier, care se lega la furca de tors. Vechile furci de tors erau făcute dintr-o bătă.

Torsul începea toamna și ținea toată iarna fiindcă se torcea numai luna, miercurea și joi seara.

Firul de fuior tors subțire și răsucit, se folosea în special pentru urzeala și băteala pânzei și a anumitor țesături de casă (spătoaie, cămăși, ștergare).

Câlții și bărbiile se îndrugau fără furcă sau se torceau gros. Din „bărbie” se făcea pânză de grosime mijlocie pentru lipidee, izmenele de lucru și cămăși făcute din tort pă tort. Firul de câlți se folosea ca urzeală pentru țesături mai groase: strujaci, saci.

După terminarea torsului, femeile înfășurau firele pe rășchitor, făceau jirebii de 30 de fire și le albeau cu leșie fierbinte. Urma spălarea cu maiul și uscarea. După ce se uscau jirebiile erau depănate pe vârtelniță și se pregătea războiul de țesut. Se făcea urzeala, se învelea, se nevedea. Adică firele urzite se luau cu grijă și se înfășura pe sulul războiului. O altă persoană învârtea lent sulul în timp ce o femeie punea vergelele iar alta potrivea firele pe măsura lățimii pânzei. Se trecea apoi la nevedit, adică la introducerea firelor urzelii prin ițe și spată, după care urma țesutul la război.

Țesutul, cusutul, brodatul

Femeile țesau în război pânza din care făceau spătoaie, poale, cămeși, izmene dar și măsurite, șterguri, lipidee, saci. Tot în război era țesută și lâna pentru cioareci și ponevi.

Pânzele țesute, în funcție de necesități, erau lucrate din cânepă cu misir sau bumbac cu bumbac.

Poneavă din lână făcută în Covăsânț

Fiertul țuicii

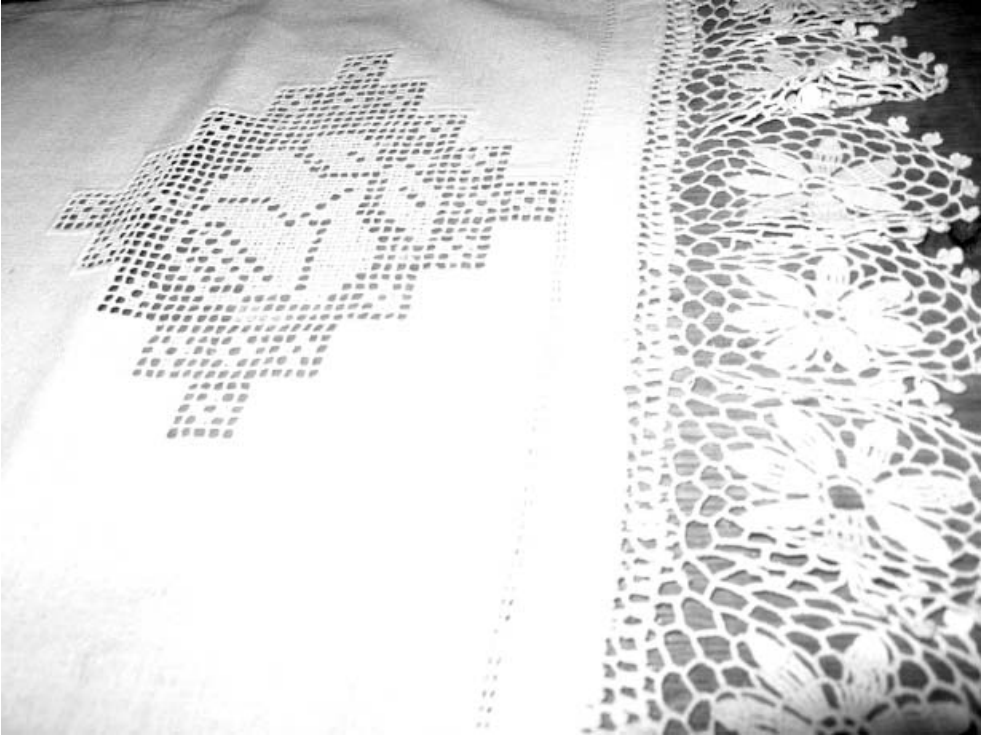
Pe măsură ce se coceau, prunele erau bătute și adunate cu mâna în coșuri și turnate în căzi, care se păstrau în șopruri, ca să fermenteze. Borhotul care se forma era dus la cazan de fiecare familie în parte.

Tăiatul și preparatul porcului

Porcul se tăia și se taie și acum înainte de Crăciun iar sacrificiul a fost la origine unul ritual (porcul era întors cu capul spre răsărit, i se făcea pe cap cruce cu cutitul și se presăra sare etc.). Înjungerea avea loc dimineața devreme. De obicei cel care îl înjunghea era ori stăpânul casei ori cineva din familie, foarte rar și doar în ultima vreme măcelar. La

Ștergură lucrată în Covăsânț

Broderie spartă

lucru ajutau toți membrii familiei. Cel care înjunghea animalul bea înainte un pahar de țuică și își făcea cruce. Odinioară porcul era pârjolit cu paie abia mai târziu „cu mașină cu petrol” și doar în ultimele trei decenii cu gaz de la butelie.

Porcul era întors pe toate părțile până ce tot părul era ars bine, până era tot negru, după care șoricul era curățat cu un cuțit, spălat și frecat cu paie, cu peria de rădăcină sau cu o cârpă și cu apă caldă.

De crăpat porcul se crăpa mai mult pe burtă dar erau și oameni care îl crăpau pe spate. Dacă se crăpa pe burtă prima dată se scotea plămânul, inima, mațele, „maiu”, după care porcul se punea de masă și începea să fie tăiat de bărbați în bucăți. Primele se scoteau șoancile apoi clisa, antricotul, șira spinării, coastele. Când se crăpa pe spate mai întâi se luau picioarele din spate, apoi cele din față și se tăia capul. Apoi se lua jos slănina apoi se scotea pecia, după care se crăpa pe la coaste și se scotea spinarea afară și doar după aceea mațele, untura, coastele.

Femeile casei curățau mațele, atât pe cele subțiri cât și pe cele groase. Cele groase trebuiau mai întâi dezgurzâte apoi golite. Matele subțiri erau

trase și rase, cele groase se spălau cu apă, ceapă, puțin var și sare, după care erau lasate în apă rece cu sare.

Într-o căldare în curte se punea la fiert capul, plămâni, ficatul, rinichii. După ce sunt fierte se scot și se pun la răcit pe masă apoi se împart care sunt pentru caltaboș, care pentru tobă.

La maiouș pe lângă ficat se bagă ceapă prăjită și clisă, ca să fie uns. Se frământă bine, sa fie ca pasta. În tobă se pun urechea, rinichi și carne de la cap. Maioușii, caltaboșii după ce erau umpluți se puneau să dea un clocot în cazan și apoi erau puși la răcit.

Slănina care rămâne se taie și se pune la topit în cazan pentru jumări.

Carnea și a altă parte de clisa pentru cârnaț era tăiată și măcinată pentru cârnaț. După ce se frământată bine cu sare, usturoi, boia dulce și piper se bagă în maț. Cârnații obținuți se pun pe rudă să se zvânte și abia după aceea la fum. Se țin cam 3 zile.

Clisa tablă, se pune peste șunci, una peste alta, într-o covată de lemn, la murat, în sare. După 6 săptămâni erau puse la fum o săptămână, apoi se țineau în pod la loc uscat. În trecut oameni afumau și carnea, coastele, oasele mărunt, ca să o poată păstra. Alții țineau carnea în borcane cu untură.

Când afumătoarea era construită în podul casei, fumul ieșea pe horn. Până ajungea la carne era rece. Azi unii au afumătoare separată și fac fumul cu rumeguș de esență tare.

Meșteșuguri țărănești

Varnițe

Între Dealul Șirianului și Dealul Manciuului, pe Valea Varniții prin anii 1930-31 mai funcționau trei cuptoare de var.

Mori

Moară de vânt

Construită artizanal, moara acționată de energia eoliană a funcționat până prin anii 1936-38. Locul în care a fost construită se numește și azi „*La moară la vânt*”.

Moara seaca

La finele secolului al XIX-lea proprietar de moară în Covăsânț a fost Kovacs Guszti.

Cazane de fierț țuică

În Covăsânț au existat în trecut mai multe cazane particulare, apoi o singură pălincărie, mai mare, care azi nu mai funcționează. Mulți au însă cazane de 60-80 l în gospodărie și își fierb țuica acasă.

Portul popular

Ca și în celelalte localități ale județului Arad și în comuna Covăsânț portul popular tradițional a cunoscut în timp anumite schimbări.

Inițial portul popular femeiesc de vară a fost alcătuit din spătoi, poale și cărpă dinainte.

Spătioiul avea mânecile prinse pe umeri. Cele mai vechi erau foarte largi și aveau pânza luată fie în lungime fie în lățime. Când erau croite pe lățimea pânzei, fiind foarte scurte, spătoaiile erau adăugite. Umerița spătioiului era ornamentată doar cu o cusătură simplă numită „*ochiți*.”

Încrețitura de la gât a spătioiului era prinsă într-o bentiță îngustă, de care era cusută fodra, fie din cipcă fie din pânză, ornamentată cu motive vegetale. Spătioiul era tăiat în față și avea, de o parte și de alta, tighele numite „*forment*”. Mâneca, de un lat și jumătate, se strângea la cot și se termina într-un volănaș, larg, de cipcă sau pânză simplă. Ornamentația pe mânecă era dispusă fie în lungime fie orizontal și consta din motive florale (*părușene*), unele alese, altele cusute cu ață albă sau colorată, altele cu broderie spartă („*hinzuite*”).

După 1944, acest tip de spăttoi a fost înlocuit cu spăttoiul cu platcă, care se închidea pe umăr. Acest model mai nou era fără guler, cu

Port popular de femeie

mâneci drepte, strâmte, până la cot. Peste spătoi femeile măritate îmbrăcau un zobon din barșon negru, brodat cu fir auriu sau argintiu, cu cataramă din aramă.

De asemenea, la începutul secolului XX, fetele și femeile purtau în zilele de sărbătoare coturi după cap, din mătăasă, cu ciucuri.

Mai târziu, spătoaiele s-au purtat pe sub vizicluri, confecționate din același material ca „rocia”. Poalele, în număr de cinci, șase sau șapte, s-au purtat în Podgoria Aradului numai sub rocie. Ele erau croite largi, din șase-șapte lați de pânză, și lungi până la gleznă. Inițial au fost făcute din pânză de cânepă cu bumbac, apoi din pânză de bumbac, *creț în creț*, iar mai târziu din jolj. Ornamentele erau dispuse în partea de jos a poalelor, să se vadă de sub rocie. Puteau să fie „tăzluite”, „cu colți bătuciți” cu ață colorată sau cu cipcă. Cele din jolj erau „brodate cu hude sparte și colți rotunjiți”.

Rocia era făcută din material industrial: stofă, mătăasă, cârțiță, barșon. Modelul mai vechi, cunoscut ca „rocia cu poală”, era tăiat la jumătate, continuându-se cu un voal mare. La fetele de măritat rociile erau din materiale de culori mai deschisă. În partea de sus, peste bluză se purta un „dușang” din același material cu rocia.

Cârpa dinainte, era făcută din cașmir sau mătăasă, din 2 lați, pictați. Jur împrejur sau numai în partea de jos avea fodră. Pe cap la sărbători se purta cot din pană de pliș.

În preajma primului război mondial, iarna femeile purtau șubă albă, din lână țesută în casă și dubită, mai puțin ornamentată decât șubele de pe Valea Crișului Alb. Totuși la mâneci, piept și buzunare, se aplicau ornamentate din postav negru și roșu, peste care se broda cu bârcă.

După primul război, șuba a fost înlocuită cu jacheta de croială orășenească, făcută din pluș sau postav. Femeile mai bogate, sub influența portului german, purtau căbate din pliș.

Cojoacele purtate iarna, erau unele lungi, altele scurte. Cele lungi erau frumos ornamentate pe piept și la buzunare, cu motive florale brodate cu bârcă colorată și cu fâșii de piele.

Cojoacele scurte erau încheiate pe piept cu bumbi din piele de oaie. Pieptarele se încheiau pe umăr și sub braț.

Iarna, s-a mai purtat și cotul după cap, din lână, de culoare albă, neagră, verde sau cafenie.

Fetele de măritat purtau părul împletit în 7-8 cozi strânse în jurul capului. Peste ele se aplica o agrafă mare de os, de culoare castanie, traforată, având sub ea staniol ca să se vadă modelul. În față părul era făcut din colțișori

Femeie măritată învălită

Portul popular bărbătesc

(întărit cu zahăr) și între aceștia și părul din spate se punea „cipca”, formată din panglici colorate. Miresele au purtat cununi din flori artificiale, albe.

Femeile măritate aveau părul prins în conci, acoperit cu coturi.

La gât fetele și femeile aveau mai multe șiruri de mărgelile de sticlă de mărimi diferite și bani din aur sau argint.

Vara se încălțau cu șlarfe iar iarna mai întâi cu cizme de cordovan roșii sau negre iar mai târziu cu „păpuci cu țug”, din piele.

Costumul popular bărbătesc a fost și el urbanizat cu vremea. Totuși până în anii din urmă în Podgoria Aradului au mai putut fi văzuți oameni îmbrăcați în cămașă, izmene și zobon.

Cămașa, făcută din 4 lați numiți „stani” era lungă până la genunchi, cu tivitură de un deget. Mânețile erau din doi lați, încrețite la umeri. Inițial aceste cămăși în Covăsânț cu au avut pumnari și guler ci erau încrețite, iar la gât se legau cu un șnur. Ulterior modelul s-a schimbat, s-au introdus pumnarii, care erau lați de 3 degete, foarte strâmți și cu mulți nasturi albi. La fel, odată cu apariția gulerului acesta era înalt de 2 degete și cu nasturi tot albi.

Îmbrăcăminte de copii

Izmene, croite din 6 lați erau lungi până deasupra gleznelor, largi și se terminau cu o tivitură lucrată alb pe alb ca la cămașă. De regulă izmenele se purtau legate, în cizme ori la opincă. Deasupra cămășii se purta un zobon de stofă meagră sau din mătasă, ultimele frumos lucrate cu borduri late de fir.

În cap, tinerii vara purtau pălărie neagră cu boruri scurte, iar cei mai în vârstă pălărie cu boruti scurte, ridicate în sus, și cu țintă în față. La sărbători cei mai bogați umblau cu pălării împodobite cu flori și fire de beteală. În zilele de lucru purtau cloape pe paie și de nuiele.

Iarna bărbații îmbrăcau cioareci albi ornamentați pe picior cu găland

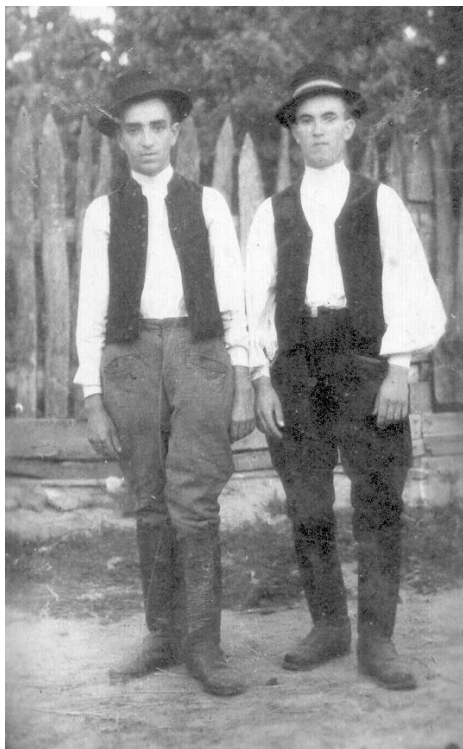
Fete de măritat

Fete îmbrăcate după moda de la oraș

Bărbați în portul de Covăsânt

Feciori în portul din Covăsânt

Tineri în port popular

1962. Zena Jurj 31 de ani și Ioan Jurj 38 de ani

negru sau cioareci negri, cojoc sau pieptar din oaie, bogat ornamentat cu cusături din mătase și șubă albă, ornamentată la mâneci și buzunare cu postav roșu, portcaliu și negru. Capul și-l acopereau cu căciuli de astrahan de culoare neagră.

În picioare bărbații au fost încălțați inițial cu opinci cu gurgui, mai apoi bocanci și iarna cizme pe picior.

Opincile și le confecționau singuri. Ele erau prinse de picior cu o curea învârșită peste obială.

Datini și obiceiuri²²⁹

Obiceiuri de familie

Perioada prenatală

În perioada când femeia era însărcinată nu avea voie să lovească cu piciorul pisica sau câinele ca să nu fie pruncul păros. La fel nu avea voie să se mire pe ceva urât fiindcă așa ar fi fost și pruncul ei. În sfârșit, nu avea voie să fure fructe, fiindcă pruncul s-ar fi născut cu semn, în locul unde fructul furat s-a atins de corpul mamei. Interdicțiile funcționează și azi, memoria colectivă fiind plină de exemple de femei care au lovit cu piciorul animale cu păr, care s-au mirat pe semne urâte sau pe oameni urâți, care „au locomit” la ceva, au furat și li s-a născut copilul cu semn de forma fructului.

Ca remediu se spunea că trebuie sa-ți aduci aminte cum s-a întâmplat, și șase săptămâni când bate clopotul de ora 12 la biserică să-i dai să sugă copilului în prag și semnul dispare.

Nașterea –botezul

Cea care ajuta odinioară femeile să nască era moașa. Până în 1969 toate femeile au născut acasă cu o moașă dincomună.

În trecut, odată venit pe lume, ea lua pruncul și îl închina la Dumnezeu, după care mergea la preot și aducea apă sfințită pe care o puneă în prima scaldă. În acea vreme, duceau la biserică la 2-3 zile de la naștere și îl botezau formal dându-i un nume. Până la adevărtul botez noul născut era ținut în casă.

²²⁹ Datinile și obiceiurile prezentate se referă la românii ortodocși din Covăsânț, în cazul cultelor neoprotestante, existând datorită restricțiilor impuse de religie anumite diferențe. Cât privește obiceiurile de peste an viața cele mai multe nu mai sunt ținute.

Vreme de șase săptămâni mama dormea cu pruncul în pat, ca să nu fie schimbat de zămoaice. La capul copilului puneau și mai pun și acum o cârticuță „*Visul Maicii Domnului*,” o foarfecă, un cuțit. Contra deochiului i se pune la gât un baier cu tămâie, sare.

La șase săptămâni mama ducea pruncul la biserică și îl dădea preotului care îl închina la Dumnezeu și la Maica Domnului, să-l aibă în paza lor. Acum botezul se face odată cu această binecuvântare.

În trecut, la botez moașa era aceea care ducea pruncul la biserică, mama rămânea acasă. În timpul botezului, ea cosea, făcea de mâncare, adică lucra ca, prin similitudine, pruncul să fie harnic.

Pentru botez nașa dădea o lumânare și o pânză numită *creișană*, care la băiat era albastră iar la fată roz.

După ce pruncul era botezat era adus acasă de nașă.

Dacă se întâmpla că erau botezați odată doi prunci ei deveneau „frați de cruce”, ziceau unul către altul „frate”, „soră”.

Acasa după botez se făcea masă. În trecut erau invitate doar moașa, nănașa și neamurile mai apropiate. Se servea zamă, sarme, plăcintă.

Până la 7 ani pruncul era considerat nevinovat. Dacă se întâmpla să moară până la această vârstă i se făcea o slujbă specială, diferită de cea pentru morții adulți.

Căsătoria

În Covăsânț pețitul rar îl făceau unchii, de cele mai multe ori cei aleși să meargă în pețit erau oameni de seamă. Ca însemn aceștia aveau în mână o bâtă. La casa fetei erau primiți cu toată cinstea și dacă ambele părți se înțelegeau asupra zestrei se dădea căpară „*sumniță*”.

Invitația la nuntă se făcea în trecut prin viu grai, de către doi chemători numiți în Covăsânț pâlăscași.

Înainte cu 2 zile de căsătoria religioasă, se făceau „pâlăscași”, unul din partea miresei și unul din partea mirelui. Seara, la casa miresei, prietenele acesteia și prietenii mirelui se adunau și împodobeau pâlasca. De obicei pâlăscașii (chemători la nuntă) erau cei mai buni prieteni sau rude (veri) al mirelui și al miresei.

Ei mergeau împreună. Când porneau prin comună ei purtau, ca semne distinctive, la pălărie o floare de mirt, pe piept două panglici una roză alta albastră, iar într-o mână pâlasca cu vin și în cealaltă bastonul.

Odinioară mergeau pe jos sau călare iar mai târziu pe biciclete împodobite cu hârtie creponată.

Miri din Covăsânt cu pălășcași

Fiecare pălășcaș cheamă la nuntă pe cei poftiți de familia care l-a numit a mirelui și a miresei. Primii poftiți sunt întotdeauna Cumătrul Mare și Cumătrul Mic. După aceea mergeau să cheme neamurile și cunoscuții. În fiecare casă pălășcașul intra, dădea binețe gazdelor apoi rostea chemarea în versuri:

*„De la Gheorghe a lui Lupu
Vă poștește
La un prânz de mâncare
La un pahar de băutură
La un scaun de hodină
La mai multă voie bună,
Să fiți a lui Dumnezeu!”²³⁰*

Sau

*„Bună ziua cinstiți oameni de omenie
Nu mi-ți da sălaș și mie?
Că și eu sunt un călător,
Pe la dumneavoastră trecător.
Sunt bun de mâncat,
De băut și de cânat.
Dar nu pot bea nici mânca,*

²³⁰ Nicolae Băru, op. cit. p. 263

Până pe dumneavoastră la nuntă vă voi chema.
Tânărul nostru mire dimineața s-o sculat
Fața albă și-o spălat.
Pe mine m-o chemat,
Ca la dumneavoastră să viu
Și cu dumneavoastră să închin,
Cu această palască cu vin,
Și cu una de pelin.
Din vârvul vârvurilor,
Din tulpina merilor,
Unde înfloare bujorul,
Și dă oaia cu piciorul.
Socrul mare m-o mânat
Soacra mre m-o- ndemnat,
Ca la dumneavoastră să vin.
Multe dealuri am umblat
Multe văi am colindat,
Până pe dumneavoastră v-am aflat.
Sus în vârvul muncelui
Șade puiul cucului!
Șade și tot ciripește,
Și pe dumneavoastră la nuntă vă poștește:
La o lingură de mâncare,
La mai multă voie mare,
La un pahar de băutură,
La mai multă voie bună!
Un pahar două,
Batăr și nouă,
De o fi și zece,
Cu toții ne-om petrece.
Eu aș sta de-aș cuvânta,
Dar mă tem c-o înnopta.
Și am de trecut munți cu stânci
Văi adânci
Munți înalți și întunecoși,
Bine că v-m aflat sănătoși.
Păsărica câmpului,
Șade-n cornu plugului,

*Șade și tot ciripește,
Și din gură așa grăiește:
Vă poștește X la ospăț
Cine o ști mulțami
Acela va bea vin de aci”.*²³¹

Când termina, închina, gusta băutura din ploscă, după care i- o întindea și gazdei, care răspune:

*„Troșcoțal crescut în cale
Mulțumescu-ți dumitate!”*

În ajunul nunții, prietenii și rudele se adună atât la casa miresei cât și la casa mirelui și petrec cu muzică, până noaptea târziu. A doua zi se pregătesc cu toții de nuntă. Pe la ora 9 muzicanții și feciorii merg după Cumătrul Mare (nașul mirelui) aducându-l cu mare alai la casa mirelui. Apoi pleacă după Cumătru Mic, al miresei și-l conduc la casa miresei. Apoi muzicanții cu feciorii se întorc la casa mirelui de unde pleacă cu toții după mireasă. Aici în trecut erau așteptați cu poarta închisă și între chemații mirelui și cei ai miresei era un schimb de cuvinte rituale, rostite în versuri. Întrebați ce caută, nuntașii mirelui spun că au venit după mireasă. Înainte de a fi scoasă mireasa, din casă este adus un bărbat travestit în mireasă.

În drum spre biserică se cântă un *Marșul mirilor*.

De la biserică alaiul se întoarce la casa miresei tot pe Marș. La intrarea în casă, la ușă se pune o troacă cu apă și de o parte și de alta a troacei stau mirii cu lumânările în mâini. Nuntașii, ca să treacă, trebuiau să arunce bani în troacă, după care se așeza fiecare la locul său. Ultimii intrau mirii și se așezau în fruntea mesei. La dreapta miresei stătea nașul mare, la dreapta mirelui nașul mic și givărul, un băiat mic.

Se serveau gustările. În timpul mesei se cântau doine. După ce s-a terminat masa mirii ieșeau în curte și începeau hora, la care lua parte tot tineretul din sat. În timpul jocului se striga:

*„Feciorii de la lumini,
Tragă-i dracu tăt în spini”*

Sau

*„Cin se uită după noi
Crească-i coarne ca la boi”*²³²

Bătrânii rămâneau în cameră unde se veseleau, cântau doine bătrânești până seara când se pregătea din nou masa și se servea cina.

²³¹ Informator teren Jurj Ioan n. 1924. Culegere făcută în 1970 de Ilie Persida

²³² Inf. teren Potra Viorica, n. 1952

Luzii de la uspăț

Alaiul de nuntă

Miri și nănași

Jucând mireasă

Bărbați care servesc băutura la nuntă

După cină se strigau darurile de către doi oameni *părăgeși* (pricepuți la glume). Primul stând în picioare, în fața mirilor și a nașilor, ținând în mână darul striga să audă toată lumea, fiind îngânat de al doilea, care repeta după primul. Primul care dădea cinstea este Cumătrul Mare:

*„Bună seara Cumătrul cel mare
Iată și Cumătra mare
Au adus o cinste mare și frumoasă
La june și la mireasă.... ”*

Dacă mireasa avea un unchi cel care striga zicea:

*„Bună seara Cumătru Mare
Mireasa noastră are un unchi, o mătușă
Și trebuie să se mărite
Trebuie să strângem bani să o cinstim...*

Unchiul răspundea:

*„Mireasa noastră, ăsta-i darul nostru
Prinde-l în viață cu mare dulceață”²³³*

Darurile erau date, de cel ce striga, mirilor. După ce se termina de strigat cinstea mireasa dăruia nașului pânză de o cămașă iar nănașei un spătoi. La fel se făceau daruri și părinților mirilor, după care urma jocul miresei. Primul care o juca pe mireasă era nașul, apoi el conducea jocul, care se plătea plătea cu 25-50 lei. Mireasa este jucată de toți nuntașii. Nașul bătea cu lingura într-o farfurie și schimba melodia și partenerul miresei. Fiecare juca doar câteva măsuri. Ultimul este mirele. După ce se termina jocul miresei, mireasa este condusă în altă cameră, unde i se punea conciu și era învălită ca nevastă. Dansul începe din nou și se dansa până în zori, când începeau să se pregătească de plecare la casa mirelui. Înainte de a-și părăsi casa, unde a crescut, mireasa își saruta părinții, frații și surorile și le mulțumea pentru dragostea părintească și îi ruga să o ierte dacă le-a greșit cu ceva. Muzica cânta Cântecul de despărțire al părinților. Alaiul cu nuntași mirelui se puneau în mișcare

Nuntă în Covăsânț

²³³ Ibidem

iar la poartă mireasa spărgea de stâlpul porții o ulcică sau un pahar, semn că s-a despărțit de casă părintească. Alaiul pornea pe cântecul „*Păsărică cu cunună*”. Pe drum mirii mergeau cu lumânările aprinse în timp ce muzica cânta doine bătrânești. Când ajungeau la casa mirelui erau primiți de părinții acestuia. Mirii înconjurau masa de trei ori, semn că la masa aceea se vor învăța până la moarte, după care răsturnau masa, dar soacra mare puneă un ciubăr cu apă, ca viața tinerilor să fie plină de fericire și îmbelșugată. Nuntașii intrau în casă și apoi duceau mireasa în fața nașilor ca nevastă, după care servea masa și se veseleau.

Moartea, înmormântarea și cultul morților

Când un creștin era pe moarte era chemat preotul să-l spovedească și să-l cuminice. În trecut, după ce pleaca preotul era chemat un copil să citească Visul Maicii Domnului iar cei din casă se rugau la D-zeu să-i ușureze chinurile. De asemenea, familia încerca să-i implinească toate dorințele, în credința că trebuie să moară împăcat, să nu aibă regrete. În spatele acestor strădanii se ascundea însă și teama că mortul nu și-ar găsi liniștea și s-ar putea întoarce acasă ca strigoi. În clipa morții îi se aprinde o lumânare.

Decesul

Odată decesul constatat, oglinzile din casă erau acoperite cu *șcerguri*, ceasul era oprit iar cineva din familie mergea să anunțe la biserică, ca să se tragă clopotele după mort, conform datinii. Dacă era bărbat, acestea se trăgeau de trei ori, dacă era femeie de două ori, dacă era copil odată.

Pregătirea mortului pentru îngropăciune

Dacă mortul e bărbat erau chemați trei bărbați, dacă era femeie, trei femei, care să îl spele.

După ce era spălat, mortul era îmbrăcat cu hainele de sărbătoare sau dacă este bătrân cu cele de moarte, pe care și le-a pregătit din vreme, era așezat în copârșeu, în soba dinainte, pe un scaun special. Camera era aranjată pentru priveghi. Se scoteau unele mobile iar de o parte și de alta a copârșeului, care se așezat în mijlocul camerei, se puneau scaune. La capul mortului ardea tot timpul o lumânare. Pe ochi i se puneau bani, ca aceștia să rămână închiși, fiindcă se credea că, prin privire omul poate lua cu el pe cineva drag din familie. Acest obiceiul cunoscut în tradiția funerară românească drept „*împietrirea mortului*”, reprezintă un rit de protecție și implicit de separare a celor vii de cel mort. De asemenea era legat pe sub barbă cu o batistă, pe față i se puneă o pânză iar în mână o luminiță (lumânare mică) pe care se lipea un ban. Sub cămașă, pe „foale” i se puneă var nestins, ca să nu se descompună.

Obiceiul în Covăsânț era ca în sicriu să se mai pună tot ce se credea că ar avea nevoie și toate obiectele personale dragi, ca mortul să nu ducă lipsă de ele pe lumea cealaltă. Practica aceasta respectată cu sfințenie era tot un rit de protecție, familia dorind să se asigure, odată în pus, că mortul nu are nici un motiv să se întoarcă înapoi.

De asemenea, ca mortul să nu se facă strigoi, în localitate se practicau odinioară și parțial se mai practică și azi anumite riturile anticipative, de oprire a posibilei transformări. Primul din această serie de rituri este ungerea copârșeului cu usturoi și cu tămâie în formă de cruce și punerea unor căței de usturoi în cele patru colțuri,²³⁴ care „opresc” întrările și ieșirile din sicriu. Al doilea grup de rituri se fac pe mort. Acesta este tras de careva dintre rude de piciorul drept sau de degetul mare al piciorului drept în timp ce i se spunea: „Unde-ai plecat aclo să stai și pă noi lasă-ne liniștiți. ”

Pentru orice siguranță însă picioarele mortului sunt „împăivădate” cu rugi de mure ori cu spini, meniți să împiedice întoarcerea. În plus, la picioare i se mai pune un cuțit, o seceră sau un cui ruginit de fier, obiecte menite să țină la distanță duhurile necurate care ar putea contamina mortul.

Priveghiul

Privegherea mortului începea din prima seară. La priveghi participa familia, neamurile, vecinii, prietenii. Care cum veneau, intrau în soba cu mortul să-l vadă și încă din prag rosteau formula obligatorie pentru odihna sufletului celui, de care se despart: „Dumnezeu sa-l ierte, ” la care cei din cameră răspundeau „Dumnezeu să-l ierte și să-l odihnească”. Apoi cei apropiați se apropiau de copârșeu și sărutau crucea aflată pe pieptul acestuia.

O altă datină, cândva obligatorie în Covăsânț, azi aproape dispărută, a fost „cântatul după mort”. A nu te cânta după mort însemna că nu-ți părea rău după el, lucru condamnat de comunitate. Mai mult, se credea că însăși mortul ar putea considera că nu este regretat de familie.

Datina prevedea să se cânte femeile din familie, stând în picioare, cu batista pe ochi, ca să nu cadă lacrimile pe mort, și acesta înduioșat să se întoarcă din drumul spre lumea de dincolo. Melodia este lentă iar cântatul se făcea în public.

Bocetele aveau un caracter spontan, conținutul lor fiind adaptat la datele concrete ce privesc defunctul.

²³⁴ Corina Șeran, *Cercetare empirică privind problematica strigoizării în Podgoria Aradului*, în Teme actuale în cercetarea etnologică și antropologică. Studii și comunicări, Editori: Alina Brânda, Ioan Cuceu, Cosmina Timocea, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2011, p. 38

Totuși, cu toate trimerile care se fac la cel mort și în ciuda improvizației, pentru fiecare membru al familiei, cântecul este construit pe un anumit schelet tipologic, auzit în mod repetat în sat la alte înmormântări și preluat și de femei pentru mortul lor:

Bocet la tată

*Dragul meu și tatăl meu
Da ridică-ți ochii tăi
C-am rămas ca vai de noi.
Holda ni se pârllogește
Plugul ni se ruginește
Și rămânem prunci săraci
Fără tată, fără cap.*

sau

Bocet după mamă

*Scoală-te măicuță, scoală
Să mă vezi tu lângă tine,
Supărată ca vai de mine
Roagă-te lui Dumnezeu
Să grijească și de noi
C-am rămas ca vai de noi.*

sau

La fecior

*O Ioane fecior scump,
Cum de vrei tu să te duci
Și să lași pe frații tăi
Supărați ca vai de ei.
Uite Ioane n`gându tău
La fete și la feciori,
Cum plâng ei de jelea ta,
Că ei nu te pot uita.*

sau

La fată mare

*Scoală scumpă fata mea,
Cum te duci tu și mă lași
Năcăjită cu ai tăi frați
Cum de tu te-ai îndurat,
De pe noi acum ne lași
Să vezi pe Ghiorghiță al tău
Necăjit ca vai de el.²³⁵*

²³⁵ Nicolae Băru, op. cit., p. 268-269

Adeseori aceste bocete transmit, prin intermediul mortului, și anumite mesaje altor membrii ai familiei, morți mai demult.

Și azi, în timpul priveghiului, femeile stau în camera cu mortul, vorbesc despre el, asistă la bocire.

Bărbații stau prin alte camere sau, dacă e vară, pe afară. Toți participanții sunt serviți de familia mortului cu sandvișuri, prăjituri, suc, băuturi alcoolice. Bărbații povestesc diverse întâmplări, joacă cărți. La miezul nopții toți se retrag la casele lor, cu mortul rămânând doar familia.

Prohodul și drumul către morminți, îngropăciunea

La ora anunțată la casa mortului se adună oameni cu prapuri, copii îmbrăcați dieci cu ripide, preotul și cântăreții.

Preotul cu diecii intră în camera mortuară unde se face pecetluirea mortului, turnându-i-se pe piept un pahar de vin în forma semnului crucii și îl acoperă, apoi mortul este scos în curte.

Mortul este scos din casă cu picioarele înainte iar în urma lui cineva întoarce masa și scaunele din casă cu picioarele în sus, ca mortul, dacă se întoarce, să nu aibă unde sta și să plece.

După prohod se citește dezlegarea soției mortului iar familia și rudele apropiate sărută crucea, se citesc iertăciunile apoi preotul și familia intră din nou în casă și ridică pausul, după care cortegiul funerar pornește spre morminți, în sunet de clopot. Masa din curte, la care s-a făcut prohodul, este și ea întoarsă cu picioarele în sus.

Până la morminți se fac mai multe opriri, în care se citește din evanghelie. De asemenea, pe drumul spre morminți femeile din familie se gântă după mort. Cineva presară pe drum mac, ca să-i îngreuneze mortului întoarcerea.

La groapă se citește din Sf. Scriptură apoi mortul este coborât în mormânt. Preotul aruncă primul pământ și face cruce asupra mormântului, după care aruncă toți câte un bulgăr sau doi și zic „*Dumnezeu să-l ierte*”.

Prohodul în curtea casei

Convoiul mortual. Mortul era dus cu scaunul

Înmormântarea lui Rus Pavel. 1966

Pomana

După înmormântare toți se întorc la casa mortului, la pomană. Copiilor li se pune masa pe jos și li se dă atât mâncare cât și colac.

Practici post funerare de curățire și protecție

În ziua înmormântării, după ce se întunecă, două femei din familie înconjoară gospodăria, ținând fiecare în mână o lumânare aprinsă și spunând: „*Ai plecat în lumea ta, aclo să șăzi*”... și încheie cu „*Dumnezo să ce ierce și să ce hoginească.*”

A doua zi după îngropăciune mai multe muieri dintre neamurile mortului se duc dimineața devreme la morminți, cu colaci, vin, „*răcie*” și cu mâncare, pe care le dau de pomană pentru sufletul mortului. Una din femei înconjoară de trei ori mormântul, ținând în mână o lumânare aprinsă, o „*bocală cu jar*”, tămâie și o bucată din cârpa, cu care a fost spălat mortul zicând: „*Aici ai vinit, aici să stai și pă noi să ne lași liniștiți*”. În urma ei, o altă femeie stropește mormântul cu apă sfințită și la sfârșit sparge bocălița de cruce iar cioburile le pune pe mormânt. După aceasta se aprind mai multe lumânări. Mâncarea și băutura este dată peste mormânt și apoi împărțită la oamenii întâlniți pe drum.²³⁶

Casa este purificată în urma mortului, încheind separarea lui de cei vii. Astfel se curăță podelele și mobila din camera unde a fost mortul, se stropește peste tot cu apă sfințită, se arde tămâie pe șpohert.

Ca mortul să nu poată intra în casă, la ușă se pune busuioc și mătura cu firele în sus, printre care se împrăștie căței de usturoi. De asemenea se mai pune usturoi la „*ferești*”, în pat, în buzunare.

Cultul morților

Doliul ține cam vreme de 40 de zile, timp în care se tot dă câte ceva de pomană, pentru sufletul celui mort.

A opta zi se face paus și se împart hainele mortului. Credința în Covăsânț este că până într-a opta zi sufletul mortului stă pe la ștreșina casei.

La 6 săptămâni, la 9 luni și la un an se face parastas. După un an, soțul sau soția sunt liberi se pot căsători.

²³⁶ Corina Șeran, *Cercetare empirică privind problematica strigoizării în Podgoria Aradului*, în Teme actuale în cercetarea etnologică și antropologică. Studii și comunicări, Editori: Alina Brânda, Ioan Cuceu, Cosmina Timocea, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2011, p. 40.

Obiceiuri calendaristice

Sf. Nicolae

La începutul secolului XX încă mai era obiceiul ca, în Ajun de Sf. Nicolae, un grup de cinci copii, cu coroane și „insigne episcopale” să umble cu icoana acestuia prin sat. La fiecare casă se cânta troparul și condacul Sf. Nicolae și cântecul „*Bucură-te Nicolae*”, sau „*Colinda lui Sănnicoară*”. Gazdele îi răsplăteau cu nuci, mere, prune uscate, colaci. Obiceiul nu se mai practică deja în perioada interbelică.²³⁷

Crăciunul

Crăciunul reprezintă cel mai mare praznic al anului.

Prunci mergeau să colinde pe la case, încă din dimineața de Ajun. Ei intrau strigând „*Bună dimineața lui Ajun*”. După urări, primeau de la gazde colaci, bani, nuci.

În Ajun, în trecut, sub masă, se punea fân care simboliza ieslea. Mâncare este una de post.

În seara de Ajun și Crăciun feciorii umblau la colindat până către dimineață. Obiceiul, viu încă prin anii 1970, azi a dispărut fiindcă „*nu mai există feciori în sat. Cei care or fost mai dămurt or murit*”²³⁸

În perioada interbelică ceata era însoțită de muzică și de Turcă

Când ajungeau la o casă colindătorii întrebau „*Slobod îi a colinda?*”. Dacă li se punea că-i slobod, începeau să cânte colinda de intrare.

Repertoriul cetei de colindători din Covăsânț, a fost unul bogat, de la o casă la alta cântându-se afară de cele obligatorii, și colindele cerute de gazdă.

Printre colindele covăsânțene se număra și „*Miorița zărândană*”. În anii 1949-1950 în Covăsânț încă se cântau două tipuri de Miorițe, „*Colo sus la munte*”, cu 8 variante, și „*Pe răzor de vie*”, cu 4 variante.

Una din variantele colindei *Colo sus la munte*, cu refrenul „*Iai Domnului Doamne*” se cânta, cu acompaniament de viori și de broancă, într-un ritm vioi, jucăuș, în 1937, și la colindatul cu Turca. Pe acest ritm turcașul clămpănea, bătea podeaua cu prăjina și juca.

Colo sus la munte

Colo sus la munte,

Colo sus la munte,

²³⁷ Nicolae Băru, op. cit. p. 247

²³⁸ Inf. teren Viorica Potra, n. 1952

*Neaua-i de-un genunche.
Este-un păcurarii
Și doi lotrii marii.
Voi, doi lotrii marii,
Voi mi-ți omorâre
Și mi-ți îngropare
La capătul stâniei,
La furca fântâniei.
Când vântul o bate,
Fluiera o zâce,
Oile s-or strânge,
După mine-or plânge:
Sărac gazda nostru,
Că el bun o fostu
Cine ne-o-ngrijire?
Domnii îngrijire
Cine ne-o adepere?
Maica Precestară.²³⁹*

Pe răzor de vie
*Pe răzor de vie
Merge, cine merge,
Doi –trei păcurariu
Doi aleși mai mariu
Li să voroveau,
Că pe cel mai micu
Li să mi-l d-omoare.
Frați, ortacii meiu,
Voi mi-ți omorâre
Și mi-ț îngropare
N-struna oilor,
N-șarca mieilor.
Țarca-nțărcaia,
Lanțu zdrăngănea.
Unu-i mai nainte,
Unu-i mai napoiu.
Cel ce-i mai nainte*

²³⁹ Inf. teren Ioan Delamărian (n. 1923, în Covăsânt). Culeasă în 1937 de Ioan T. Florea

Stelașii din Covăsânț. 1939. În grup este și Gheorghe Fluieraș

*Smulsă smârcisele,
Flueră-ș fâsere,
Rupsă-a zâse-n iere.
-Iuănașu maichii
Se flueri tu-așe?
-Cum n-aș fluera?
N-am avut și eu
O draguță-n sat
Și s-o măritat?
Multe steli pă ceriu,
Multe șa mărunte.
Nici una nu-i mândră,
Mândră ca luna.
Vez, așa-i mândra.²⁴⁰*

Tot din repertoriul local făcea parte și colinda cosmogonică „Când pământul s-o făcutu”, cu o ritmică mai moale, mai religioasă:

²⁴⁰ Inf. teren Ioan Sângeorean (n. 1922 în Covăsânț) Culeasă în 1948 de Ioan T. Florea

*„Când pământu s-o făcutu
Și cerul s-o ridicatu
Doamne mândru l-o-mbrăcatu
Tot cu stele mânânțele
Și cu luna printre ele etc. ”*

De asemenea, pe un ritm moale s-au cântat mai târziu colindele introduse de biserică, din care cea mai cunoscută în comună a fost „*Trei păstori*”.

Alături de cetele de colindători, prin localitate umblau pe la case și copii cu Steaua. Grupul era compus 6 prunci: Irod, Voltezar, Gaspar, Melchior, Diecelul și Stelarul. Ei erau îmbrăcați în stihare albe, comănace de carton, cu zale și încinși cu brâie colorate. Irod avea în mână sabie, Voltezar, Gaspar, Melchior sulite iar Stelarul o stea. Stelașii erau însoțiți de un om, numit „Iapă”, cu un clopoțel, cu care suna să vestească gazdelor venirea.

Ziua de Crăciun

În ziua de Crăciun, toată lumea merge la biserică. Femeile nu umblă una la alta în casă ca să nu fie ceartă. La fel membrii familiei nu își spun vorbe slabe ca să nu se certe tot anul.

Anul Nou

În Ajunul Anului Nou în sat se făcea „*căringari dă ceapă*”. În funcție de câtă apă se aduna în diferitele foi de ceapă se știa cum vor fi lunile anului care vine. În noaptea de Anul Nou se credea că e bine să fii îmbrăcat în roșu și „*să ai bani în poșnari*”.

Dimineața feciorii și fetele se spălau cu apă neîncepută, în care puneau busuioc și un ban de argint, ca să miroase ca busuiocul și să fie bănoși tot anul.

În această zi nu era bine să-ți vină în casă o femeie, ci un bărbat. De aceea erau bărbați care mergeau dimineața pe la vecini, ca acestora să le meargă bine tot anul. La fel se credea că nu e bine să dai bani, că apoi dai tot anul.

De asemenea în această zi și azi se crede că nu e bine să mănânci găină, fiindcă găina tot împrăștie ci doar carne de porc.

Boboteaza

Mai demult, la Bobotează, când cânta părintele Iordanul și trăgea clopotul la biserică unii, care se pricepeau, citeau semnele vremii. Ei erau atenți mai ales din ce direcție suflă vântul dacă suflă dă câtă Mureș, dă câtă Șiria sau dă câtă deal, și în funcție de acesta știau cum va fi anul.

De asemenea, în perioada interbelică era obiceiul să umble copii prin sat cu „*Ciuralexă*”. În fiecare gospodărie sunau din clopoței, făcând mare larmă și strigând:

„*Ciuralexă -lexă*
C-a murit Alexa
P-o scândură veche
D-zeu să-l ierte. ”

Obiceiul, atestat atât în Moldova cât și în Transilvania, a fost la origini o practică rituală circumbulatorie, cu funcție apotropaică, menită să ferească gospodăria de rele, prin înconjurarea casei, grajdului, pomilor din grădină și în același timp o practică menită să aducă prosperitatea, prin urările, care se făceau când grupul ajungea la casă, la grajd („*Vaci lătpoase și cărnose/Boi bălțați viței târcați etc.* ”)²⁴¹

Cu vremea vechile semnificații s-au pierdut, copii începând să facă zgomot cu clopoței și strigând ca să alunge dihorii, șobolanii și șoarecii.

Pentru umblatul cu *Ciuralexă* primeau de la gazde mere și nuci.

Azi, preotul începe să umble la sfințitul caselor din 2 ianuarie, ca să poată termina până la Bobotează tot satul. Începe de la nr. 1, și este însoțit de copii îmbrăcați dieci și de cantor. I se dă doar bani.

În perioada interbelică, în Covăsânț era datina să se cânte în această zi „*Colinda la Botezul Domnului*”:

În marginea râului
 În râul Iordanului
 Vedem lucruri minunate
 De toți sfinții lăudate
 O minune.
 Isus veni la Iordan
 Și-ntâlnește pe Ioan
 Am venit să mă botezi
 Pe Adam să-l mântuiesc
 Ioan se cutremură
 Lui Isus se închină
 Umilit și prea smerit
 Ioan lui Isus i-a zis
 Cum vin eu să te botez
 Că sunt smerit sluga al Tău
 Căci tu trebuie să mă botezi

²⁴¹ Nicolae Băru, op. cit., p. 237

*Umil slugă ce sunt eu.
Lasă Ioane să-mplini
Porunca Tatălui de Sus
Noi doi trebuie acum
Dreptatea s-o împlinim.
Atunci Ioan s-a plecat
Și în apă a intrat
Isus intră în Iordan
Urmă de smeritul Ioan
Ioan atunci s-a plecat
Apă cu mâna a luat
Pe capul lui Isus a vărsat
Și atunci l-a botezat*

*Când Isus s-a botezat
Iordanul s-a speriat
Cursul apei s-a schimbat
Și-ndărat el a plecat.*

*Isus când se boteza
Cu piciorul căuta
În fundul Iordanului
Ca să afle Zapisul.
Zapis iscălit de Adam
Ce l-a predat lui Satan
Ca și orișice contract
Că va fi a lui în veac.
Zapisul ce i l-a dat
Satan dacă l-a luat
În Iordan l-a aruncat
Să aibe pe Adam în veac.
Nimeni să nu-l mai găsească
Om din lumea pământescă
Deci Satan a stăpânit
Până Isus a venit.
Isus când s-a botezat
Zapisul l-a căutat
Cu piciorul său ce-l drept*

*A șters păcatul cel greu.
Așa Domnul a iertat
Pe Adam cel pătimăș
Și pe Eva o a iertat
Astfel în Rai au intrat.
Pruncuți mici, nevinovați
Aduceți și botezați
Prin botezul ce-l primiți
Ceriul vouă s-a deschis*

*De muriți nebotezați
În Iad negru întunecat
Veți intra nevinovați
De părinții voștrii aruncați etc*²⁴²

Postul Paștelui

Postul Paștelui sau Postul Mare era ținut în trecut cu mare strictețe în sat. În Duminica lăsatului de carne, după cină, se adunau toate oalele, blidele, lingurile cu care s-a fiert și mâncat de dulce și în locul lor se scoteau oalele, blidele și lingurile de post. Mâncărurile toate se făceau numai cu *oloi de ludaie*.

Sântoaderul

Prima sâmbătă din Postul Mare e sâmbăta Sântoaderului. În această zi este prăznuit Sf. Teodor Tiron, cel care i-a învățat pe creștini cum să prepare coliva. Mai demult, femeile din Covăsânț țineau toate serile din săptămâna Sântoaderului prin nelucrare, ca să nu vină Caii lui Sântoader. De asemenea, în trecut în această zi se spăla părul cu apă neînceptută în care se băga iederă, culeasă din locul ude nu se aude cucul, ca prin similitudine, să crească părul frumos precum cozile cailor.

Fiind zi de pomenire și azi se duce colivă la biserică pentru a fi sfințită și apoi se dată de pomană. Preotul pomenește toți morții.

40 de mucenici

În ziua Sf. 40 de mucenici oamenii începeau să sape în grădini. Datina era să se aprindă focuri și să se afume gospodăria, ca să nu se apropie șerpilor.

²⁴² Nicolae Băru, op. cit, partituri anexe

Stropitul de Sf. Gheorghe. 1970

În trecut, copiii băteau pământul cu maiul, să iasă caldura. În Covăsânț în jurul acestei sărbători se semăna orzul.

Sângiorzul

De Sângeorz feciorii din sat căpăreau muzica și plecau pe la fete „să le ude”. Fata se ascundea în casă, de unde era scoasă de feciori, între care unul era drăguțul ei, și dusă în curte la fântână. Muzica începea să cânte „La mulți ani” și drăguțul o stropea cu apă, ca să fie sănătoasă tot anul. De prin anii 1960-70, apa a început să fie înlocuită cu parfum. Pentru udat, fata îi servea pe toți cu prăjituri, după care feciorii mergeau la altă casă. Fetele udate însoțeau și ele alaiul.

În această zi covăsânțenii se duc la Feredeul, că este hramul paraclisului.

Floriile

În sâmbăta Floriilor, în trecut, copiii ieșeau cu preotul, cu praporii, cu corul, pe vale în jos după salcii. Se cânta tot drumul cântece religioase. Crengile adunate se duceau la biserică, unde erau sfințite, și împărțite în ziua de Florii credincioșilor. Acasă, aceste crengi de salcie se făceau coroniță și se

păstrau la oglindă, la icoane. În caz de vreme rea, de tunete, fulgere, se rupea un mugur de salcie și se ardea, ca să se oprească stihia.

Săptămâna mare

În trecut în sat se zicea că ouăle vopsite în Joia Mare nu se stricau. De asemenea, lumânările aprinse în biserică, în Vinerea Mare, când se făcea mormântul, se duceau acasă și dacă bătea piatra se aprindeau, ca să se oprească grindina.

Aceleași calități apotropaice le aveau și lumânările aprinse la Înviere. Ele trebuiau grijite în fiecare casă fiindcă „*era bune la toate celea*”.²⁴³

Slujba de înviere s-a ținut în trecut la ora 4 dimineața, dar de 20 de ani se ține la miezul nopții.

Paștele

Obiceiul este și azi ca, de Paști, toată lumea să vină cu haine noi la biserică. După slujba religioasă în trecut copiii și tinerii ciocneau ouă în fața bisericii. Cel care spărgea oul celui alt, îl câștiga.

Referitor la ziua de Paști, era interzis să dormi în această zi, fiindcă, dacă aveai grâu, te prindea vremea rea și nu mai apucaai să-l tai.

Paștele morților

În Covăsânț se merge la cimitir a doua zi de Paști. Cum sunt trei cimitire, preotul începe cu cimitirul cel mare de jos. Face prohodul apoi trece pe la toți, ca să sfințească bucatele aduse de pomană. Oamenii se încolonează cu coșurile și preotul sfințește și ridică cu familia fiecare coș.

Arminden

În trecut la Arminden covăsânțenii ridicau la vranițe bâte înalte sau câte cu pom tânăr înalt, căruia îi lăsau frunze în vârf, pe care îl împodobeau cu flori de trandafir, drimoc și alte flori de primăvară.²⁴⁴

Ispasul

În ziua de Ispas, în trecut credincioșii cu preoții în frunte ieșeau la rugăciune la ruga din viile de miazăzi ale dealului bisericii. Acum la Ispas se iese la troița din câmp și se sfințește holda.

²⁴³ Inf. teren Viorica Potra, n. 1952

²⁴⁴ Nicolae Băru, op. cit., p. 243

Rusaliile

La Rusalii se împodobeste biserica cu frunze de stejar iar pe jos se presară iarbă verde. În luna de Rusalii se iese cu litia la holda de grâu, la troița din dealul Tornea și se sfințește dealul. Marțea se ținea odinioară prin nelucrare pentru grindină.

De la Sf. Ap. Bartolomeu și Toma se spunea că rădăcina grâului seacă, iar grâul este copt, putea să înceapă secerișul.

Sânzienele

Ziua de Sânziene este prima sărbătoare de vară în calendarul popular. În această zi se fac cununițe împletite din flori de sânziene cu *drimoc* sau cu usturoi și măr dulce. Ele se pun în cuie pe peretele casei și pe stâlpul de la poartă. În trecut, se făceau cununițe și pentru fiecare membru al familiei și se aruncau pe casă și pentru cel a cărei corroniță cădea se considera că nu-i semn bun. Până la Sânziene era interzis să se taie mere cu cuțitul, „*ca să nu bată piatra*”.

Sf. Ap. Petru și Pavel

La Petru și Pavel se făcea colaci din grâul nou, din care unul se arunca în fântână drept mulțumire pentru recolta nouă.

Sf. Ilie

E considerată de oameni zi grea, de furtună. Oamenii spuneau în trecut că umblă Sf. Ilie cu căruța pe cer. Nu se lucra, ca să nu trăznească în crucile de grâu.

Preobrajenie

Este prima sărbătoare de toamnă. Acum se aduc la biserică strugurii copti și se sfințesc. E cel mai mare praznic al viilor și al podgorenilor.

Sf. Mărie Mică

Iese preotul și sfințește troița din marginea satului, „dântră țâgani”.

Sf. Paraschiva

Sărbătoare foarte venerată de famei.

Sânmedru

La Sâmedru se schimbă chiria și se încheie serviciul celor angajați la stăpânii lor.

Obiceiuri calendaristice fără dată fixă***Dodila***

Odinioară, în caz de secetă, țigăncușele umblau prin sat cu Dodila, ca prin magie imitativă să aducă ploaia. O fată din grup era îmbrăcată cu o mască de boz verde și umbla, însoțit de ceilalți pe la case, cântând:

*„Dodilă dodilă
Ploaie D-ne ploaie
Ploiță curată
De la Domnul dată
Spicul cât cuțitul
Rodul până-n podu
Adă Doamne bine
Și ziua de mâine, etc. ”*

Gospodinele aruncau peste Dodilă apă, ca, prin similitudine, să pornească ploile. Grupul era răsplătit cu ouă, slănină, bani mărunți.

Obiceiuri sociale***Târgul***

Unul dintre locurile importante de socializare ale comunităților tradiționale a fost târgul, la care se întâlneau oameni din mai multe sate. Fie ca mergeau să cumpere, fie să vândă, ziua de târg era în viața oamenilor un eveniment, așteptat cu nerăbdare. În vechime, adică în secolele XV-XVII, în vremea în care Covăsânțul era opidum, adică târgușor cu toate drepturile care reieșeau din acordarea acestui titlu, era el însuși unul din cele mai importante locuri de desfășurare a mărfurilor în Podgorie.

Din secolul al XVIII-lea, însă, când importanța localității în zonă este preluată de alte așezări, covăsânțenii au început să meargă în mai la târgul de la Șiria iar în septembrie la cel din Ghioroc. Apoi, după ce în anul 1768 primește și Pâncota drept de târg, interesul lor se focalizează pe această localitate, care

în scurtă vreme ajunge renumită în zonă pentru mărimea târgurilor sale. În secolul al XIX-lea Pâncota apare ca târg renumit de cai. Acest renume s-a păstrat și în secolul XX, până la colectivizare: „*Sunt oameni în Pâncota care mi-or spus...peste 4000 de atelaje săptămânal veneau în piață la Pâncota, până în 62 până la colectivizare...da mii de cai, nu așa. Era o fâșie de pământ în pantă și erau și încercați cu roțile împiedicate să urce dealul sus și...deci aveau și loc...pistă de încercare cum să zice. Dacă trage, dacă n-are suspin...ca oamenii crescători cu cai.*”²⁴⁵

Azi târgul din Pâncota este căutat tot ca piață de animale: „*Acesta o fost unul din criteriile de bază. Este târg de animale sau nu este?... Omul vindea porcu sau vindea calul ...cumpăra altceva. Aici a fost...aici s-or mișcat banii...În târg a fost sânguru loc unde schimbu de valori s-o făcut.*”²⁴⁶

Locul de desfășurare este prevăzut un spațiu mare alocat animalelor, apoi vin cerealele, brânzeturile, găinile și ouăle și meșteșugarii. Nelipsiți la târg sunt și moșii din estul județului, care aduc var, mături, coșuri de nuiete, furci. Alții vin cu cloape de paie, căciuli, cu oale de pământ. Alături de aceste mărfuri tradiționale, în numeroase șetre sunt haine chinezești, vânzarea acestora continuând tradiția „*hainelor de gata*” ce se vindeau la târg în perioada interbelică. Perioada de maximă participare a oamenilor la târg este și azi între orele 10-11, când local roiește de oameni.

Șezătoarea

Între cele două războaie toamna, după ce se culegeau viile și fiebea vinul, în comună seara se țineau șezători, la stradă. Femeile tinere și fetele cu furcile în brâu se adunau și torceau cânepa sau lâna la lumina lunii. Feciorii veneau și ei să le țină de urât. Făceau glume, cântau și jucau.²⁴⁷

Claca

Claca se facea în trecut la toate muncile grele, la cărat pământul pentru casă, la cărat grâul de la arie, la culesul strugurilor etc. De obicei se adunau neamurile, prietenii, vecinii. La sfârșit se dădea o masă și băutură. Oamenii știau că trebuie să întoarcă ajutorul primit, ajutând la rândul lor, când erau rugați.

²⁴⁵ Inf. teren Petru Crișan născut în 1960, apud Sorin Sabău, *Târgurile din Țara Zărandului-momente de sociabilitate*, în Zărandul, Arad, 2011, p. 146

²⁴⁶ Ibidem

²⁴⁷ Nicolae Bâru, op. cit. p 225

Hora satului

Hora satului s-a ținut în vechime, vara, lângă biserică iar iarna într-o casă închiriată. După construirea Căminului Cultural s-a mutat aici. Acum, participanții plăteau la intrare o sumă lui „baci Pătru”, care stătea la ușă. Din banii strânși se plătea și muzica. Jocul s-a ținut duminica după masa și la toate sărbătorile mari.

Când o fată trebuia băgată în joc, dacă avea drăguț, acela o băga în joc „*Când o început muzica să cânte el o început jocul*” și abia după aceea au intrat și ceilalți în joc. Fata băgată în joc trebuia să-i cumpere o cămașă și o batistă.

Fetele erau luate la joc mai demult pe trei danțuri, care alcătuiau suita satului: Ardeleana, Mărunțaua și P-on picior.

În timpul jocului se striga. Strigăturile de joc erau satirice, glumețe, laudative:

*Foaie verde rozmarin
Dragă- mi floarea de crin
Badea cu părul gălbin.*

*Mult mă muștră maicuța
Bade-o pentru Dumneata.*

*Bădița care iubește
E ca floarea care crește
Care crește dezvoltată
Când vorbește se roșește,
Când râde se-nrumenește
Inima și-o-nveselește.*

*Nu să uscă niciodată
De se uscă un firuț
Crește altul mai drăguț.*

*Mărie cu casa-n colț
Nu da gura la nărozi
Dă-mi gurița numai mie
Că-s fecior de omenie.*

*Nica-mi este numele
Șerban prenumele
Covăsânț locuința
Tucuț-și ochii și gurița*²⁴⁸

Vechiul repertoriul de jocuri

Vechiul repertoriul de jocuri din Covăsânț²⁴⁹ cuprindea diferite variante de Rara, Ardeleana, Mânăntălușul, P-on Picior, Lunga, Podgoreana,²⁵⁰ Învărtita,²⁵¹ Țigăneasca.

Lăutarii din Covăsânț

Lăutarii din Covăsânț s-au născut mai toți în cartierul de pe deal, ei fiind urmașii rudarilor atestați în această parte de localitate încă din secolul al XVIII-lea. Vorbind despre acest loc, ascuns vederii de coamele de deal împădurite, în care lăutarii învățau să cânte de foarte tineri, unii de la alții, în familie, Ioan T. Florea obișnuia să-l numească „*conservatorul lăutarilor locali*”.

Lucrurile au început să se mai schimbe, potrivit aceluiași etnomuzicolog, de prin anii 50-60, când cei mai cu „*prindore*” dintre acești locuitori izolați au început să coboare cu gospodăriile spre inima așezării, uitând de vechea lor profesie muzicală și îmbrățișând alte ocupații mai rentabile.

Privind spre trecutul muzical al Covăsânțului, în localitate au existat prin tradiție două tipuri de formații instrumentale:

-de „*higezi*” (de coarde), în care intra o „*primă*”, una sau două „*contre*”, și o „*broancă*”, numită și „*bandă*” (violoncel cu trei coarde)

-de instrumente de suflat, una, două sau trei pistoane, *es* și un clarinet *es*, de coarde, și o tobă mare cu ciocan și cinele. Au existat și unele mici excepții. De pildă, în formația trâmbițașului Marian Lingurar (Ianu) în locul tobei era o broancă.²⁵²

²⁴⁸ Inf. teren Nica Șerban apud Nicolae Bâru, Monografia comunei Covăsânț, 1930-1931, manuscris, p. 283

²⁴⁹ Culese de Ioan T. Florea vezi Ioan T. Florea, *Folclor muzical din județul Arad. vol. I 500 melodii de joc*, Arad, 1975

²⁵⁰ La trompetă

²⁵¹ Din fluer

²⁵² Inf. teren Lan Brădean, broncaș apud Ioan T. Florea, *Folclor muzical din județul Arad*, Arad, 1975, p. 22

Dintre muzicanții renumiți, care au cântat în tarafului covăsânțean s-au numărat:

- Ion Martin (Pițu)-vioară (n. 1891)
- Ioan Muntean (Manole)-vioară (n. 1911)
- Crăciun Martin-contras, (n. 1892)
- Pătruț Martin –primaș (n. 1941)
- Teodor Lingurar (Granu)-broncaș (n. 1890)
- Marian Lingurar (Ianu)- trompetă es (n. 1892)
- Ioan Bodea Uăunii-fluer (n. 1910)
- Martin Gheorghe lăutar (m. 1912)
- David Lingurar (Vidu), clarinet es, (n. 1885)
- Liviu Luca- fluer, (n. 1909)
- Dumitru Lingurar-trompetă es (1910)
- Dumitru Petric-fluer (n. 1901)
- Gheorghe Lingurar (Boriță) – fluerată (n1927)
- Toma Florea-fluer (n. 1885)
- Traian Mărieuș-fluer (n. 1923)

Unii dintre ei, adevărați virtuoși, precum Ioan Munteanu Manole, au dus faima localității lor până în capitala țării, rămânând înscris în fonoteca de aur a României cu jocurile covăsânțene.

Istorie orală

1. *Legenda cetății Tornea*

„Trei fete de împărat voiau să zidească cetatea Șiria, Tornea și Șoimoș. Piatra și varul îl duceau din munți iar nisipul din Mureș. Fata cea mai mare și cea mai mică erau harnice, cea mijlocie leneșă. Cea mai mare a zidit cetatea Șiriei, cea mijlocie în vârful Tornii iar cea mică în Șoimoș. Cea mai mare și cea mai mică aduseră materiale și ziseră Dacă Dzeu le va ajuta, vor termina cetatea p ziua de sărbătoare, iar cea mijlocie zicea că ori o va ajuta Dzeu ori nu, ea va termina cândva cetatea. Rezultatul a fost că cele două terminară cetatea Șiria și Șoimoș, cea mijlocie ba. Ce lucra ziua noaptea se surpa”.²⁵³

²⁵³ Nicolae Bâru, *Monografia comunei Covăsânț*, 1937, manuscris, p. 1-3(subsol). Păstrată la Muzeul bisericesc din Covăsânț.

2. Povestea lui Gheorghe Barna despre fuga lui Kossuth cu coroana regală

„La 18 oct. 1848 izbucni revoluția în fruntea căreia se puse slovacul Ludovic Kossuth, detronează pe rege, apoi ia coroana regală și fuge cu ea, ascunzându-se cu ea în Covăsânț în colna lui Rod unde stătu 5 zile. Această întâmplare o afirmă Gheorghe Barna a Giuchii, căci el, acest Gheorghe Barna îi aducea de mâncare lui Kossuth, el a și văzut coroana, el singur servea pe Kossuth. De aci Kossuth fugi la Mehadia unde îngropă coroana în pământ, în urma căruia, crucea de pe creștetul coroanei s-a închinat rămânând în forma aceasta până azi. Colna aceasta este azi proprietatea funcționarului Ilie Pap, de la Banca Victoria din Arad...”²⁵⁴

3. Cartierul general al generalului Malinovski de la Covăsânț (1945)

„Intrând armata rusă pe teritoriul țării Românești, pe baza armistițiului încheiat în 23 aug. 1944, ajunseră și în Covăsânț, stabilindu-și cartierul general aici în comună iar comandantul armatei ruse era Generalul Malinovschi, el se instalează în casa notarială iar biroul armatei rusești în edificiul școlii primare. Ca o reminiscență țin să amintesc că în grădina țaranului David Baba se pot vedea și astăzi locul celor trei adăposturi pantru caz de bombardare. Covăsânțul este evacuat complet la 13 Octombrie până la 17 Noiembrie deci șase săptămâni, când populația se reîntoarce acasă.”²⁵⁵

4. Izvorul de la Feredeul bătrân

„Moșu povestea că mereu dă duceau lemne, că covăsânțeni or avut păduri cumpărate de la Bohuș... la Arăneag și mereu în sus și când or ajuns la izvor i s-o strâcat la unu caru și o suduit și dăloc s-o oprint izvorul”.²⁵⁶

5. Clopotu de la Feredeul bătrân

„O fost on loc și era legat on clopot și alți mai bătrâni povesteau că o fost on băiat ce o fost orb și l-o dus mamă sa la Feredeu să facă popi slujbă și io știu ce, să facă maslu, și iel s-o pus la lemnu acela cum o fost dă iera legat clopotu, și cum or făcut slujbă din momentu acela iel o început dă o văzut și atunci o zâs că iel câte zâle are dă trăit el în tăt anu merge și stă acle și traje iel clopotu.”²⁵⁷

²⁵⁴ Nicolae Bâru, *Monografia comunei Covăsânț, 1930-1931*, manuscris, p. 55. Păstrată la Muzeul bisericesc din Covăsânț.

²⁵⁵ Ibidem, p. 79

²⁵⁶ Informator de teren Viorica Potra, n. 1952

²⁵⁷ Informator de teren Viorica Potra, n. 1952

Mitologie locală

Repertoriul demonologic al satului

În Covăsânț credința în ființe cu anumite puteri sau venite din altă lume, ca să strice, este încă una vie. Memoria colectivă a conservat un inventar local de ființe mitologice, pe care îl cunosc mai ales bătrânii dar de care au auzit și ceilalți mai tineri din comună. Repertoriul este format din „*justițiar*”, care vin să pedepsească anumite încălcări ale datinilor calendaristice (Marți sara, Căii lui Sântoader, Sântilie Precupul), din oameni condamnați să se transforme noaptea și să bântuie prin sat, uneori agresând oameni sau animale (Pricolicii, *moromența*, vârcolacii) și din cei veniți din altă lume, ca să strice ordinea lucrurilor, viața satului și a oamenilor (Zmăoaicele, Mama pădurii, strigoiul, dracul, Spiridușul, bolile sau duhurile rele).

Pricolicii

Despre pricolici se credea că este un om care peste noapte are putere să se transforme și fură căteii sau mieii de la oi și îi mănâncă.

Moromența

Numită în alte sate bosorcă, „*moromența*” era, potrivit credinței oamenilor din Covăsânț o femeie sau bărbat, care noaptea se transforma în câine, intra în grajd și sugea laptele de la vacă.

1

„O vinit moromența la vacă... am și fujit după ie, o fost ca on câne mare da cu cap nu dă câne. Io am stat că o trăbuit să găt niște hane, că or avut țâgani uspăț și atunci o vinit nepoata lu Ioana lu Negrilă dân Agriș, o vinit să-i cos hane, atâtea am avutsă-i cos drept într-o săptămâna numa pă ie am cusut. Mă și cum or vinit țâganii dă le-am cusut hane o fost unu beat o spart ușa la colidor, on ochi așe, io stau cu măsina me, era la curent.. di aicea di sus dă la sala dă sport vin câni lătrând, lătrând, m-o luat frica, io cosem în colidor da becu la colț era aprins și videm tăt în ocol. Hă zâc, aici nu-i lucru curat. Când o ajuns în drept la poartă zâc vai Doamne, așe o făcut dă urât, că io când am dăschis ușa la colidor di sus dân colidor numa on pas am făcut până-n ocol, așe am sărit păstă trepț. Am dăschis ușa la casa mică di-n jos și am pus mânăpă bec și l-am aprins și i-am sculat pă mama și pă tata. Atâta o făcut dă urât la fereastră... și cum o ploiet și mama o curățat șanțu la stradă și n-o luat grebla și sapa dă lângă poartă... io i-am trezât pă mama și pă tata

da cum or fost i somnoroși n-or știut ce să facă, am dăschis ușa la ocol și am pus brânca pă greblă și discuie și fugi și străgă după ie... pă ulicioară o luat-o... lătrau, lătrau câni da nu s-or apropiat dă ie. ²⁵⁸

Ca să întorcă laptele la vacă, între războaie, oamenii apelau la baba „Fâsa”. Aceasta lua urma la vacă și-i descânta.

Marți sara

Marți seara era una din serile din săptămână în care nu se cosea, nu se torcea fiindcă femeile spuneau că vine Sf. Marți și le pedepsește:

„Odată niște fete erau la șezătoare, torceau într-o seară de Marți sara. Deodată întră în casă o femeie îngrozitoare, cu brâncile ca fusășe, cu picioarele ca rășchitoarele, dinții ca la piaptănu de cânepă. În mână avea o secere cu care taie capetele fetelor și le pune în furcile de tors, ca pedeapsă că au lucrat Marți sara. ²⁵⁹

Caii lui Sântoader

Ca și în alte sate din județul Arad și în Covăsânt mai demult se credea că, în săptămâna lui Sântoader, nu e bine să faci șezători de tors, că vin Caii lui Sântoader și pe cele pe care le găsește torcând le te joacă până le omoară. În acest sens memoria colectivă a conservat următoarea poveste:

„Era o șezătoare, unde erau mai multe fete cu furca în serile Sfântului Toader. Pe la ora 11 noaptea, iată că intră în casă niște feciori frumoși și zdraveni, cari începură să ia fetele la joc... În tropotul neobicinuit al feciorilor fetele priviră în jos și ce să vezi, observară că toți feciorii aveau copite ca și caii. Astfel toate fetele fugiră, afară de una, care nu băgă de seamă și rămase cu ei iar ei o spintecară însirându-i mațele prin cuie.” ²⁶⁰

Zmăoaicele (Iele)

Ființe malefice, nocturne, venite din altă lume erau și zmăoaicele, care încercau să facă rău. Cele mai multe povești vorbesc despre încercarea zmăoaicelor de a schimba copii nou născuți, cu copilul lor. O asemenea poveste a fost culeasă în Covăsânt în anul 1937 de Nicolae Bârul:

„O femeie născuse un copil, pe care din nebăgare de seamă l-au schimbat Zmăoaicele iar în locul copilului ei i-ar fi lăsat o stârpitură, care nu mânca

²⁵⁸ Informator de teren Viorica Potra, n. 1952

²⁵⁹ Poveste spusă de Maria Fâsa din Covăsânt, vezi Nicolae Bâru, Monografia comunei Covăsânt, 1937, manuscris, p. 208

²⁶⁰ Nicolae Bâru, Monografia comunei Covăsânt, 1937, manuscris, P. 276

pe față nimic însă cum ieșeau stăpânii din casă, stârpitura se suia pe masă de aci pe cuptor și mânca tot ce găsea. Odată fu pândit de tata și de mama și –l surprinseră în următorul mod: Tatăl găurise ușa și plafonul. Mama pândea prin gaura de la ușa iar tata prin gaura din pod. Stârpitura se sculă din leagăn și se sui pe cuptor, unde intenționat era pusă o oală mică cu mâncare și o lingură mare. Stârpitura luă lingura, dar fiind mare nu închepea în oală, și zise Cum e asta Oală mică și lingură mare. În clipa aceea ușa se deschise și stârpitura fu surprinsă. Atunci tata luă o vergea de sânger și bătu stârpitura până se lăsară două stele zmăoici care luară stârpitura și o dusă iar în locul stârpiturii lăsară copilul lor, dar copilul nu avea față că o mâncară zmăoaicele”.²⁶¹

De asemenea se spunea că îl îmbolnăvesc pe cel pe care îl întâlnesc noaptea:

„Paznicul Teodor S. păzea colna Raiher. Într-o seară se culcă în târnaț, deodată ușa se deschise și iera o fată cu ghete cu călcâie de o palmă de nalte. Luă pe bietul Teodor la joc și-l jucă până în fine fu aruncat peste balustradă.”

Mama pădurii

„Se zice că niște oameni merseră în pădure după lemne și auziră plânsete, zbierături iar pe o coastă de deal văzură o femeie despletită, cu părul până la brâu se văita și plângea după frunzele ce cădeau din arbori. Oamenii fugiră de spaimă că era Mama pădurii.”²⁶²

Spiriduș (drăcușor)

Covăsânțenii credeau de asemenea că unii din stăpânii colnelor mai mari își puneau ca paznic să le păzească avutul un spiriduș (drăcușor, Sărsăilă).

O întâmplare cu acesta a trăit-o un localnic Ioan Cunca, care s-a dus la colna lui X și a luat de acolo un sfârtai și o podvelișcă, ca să își pună în ele carnea de porc la sărat. Se zicea în comună că noaptea ar fi venit la el un drac și i-ar fi zis <Să duci podvelișca și sfârtaiul înapoi>.

Numărul întâmplărilor cu spiriduși povestite și repovestite a fost mult mai mare. Una din aceste povești suna în felul următor:

„Vințelerul Ion mergea la colna lui H însoțit de Gh. Să fure ceva vin. Apropiindu-se de colnă, văzură că în cameră e lumină. Privind prin gaura

²⁶¹ Textul a fost transcris din graiul local în limba literară a vremii, vezi Nicolae Băru, Monografia comunei Covăsânț, 1937, manuscris, p. 276-277

²⁶² Nicolae Băru, op. cit., p. 281

cheii, văzură un om mic cât un cot de om și cum se uitau ei la el, așa se uita și stârpitura prin gaura cheii la ei. Ei luară vinul, încuiară ușa și plecară, dar când ieșiră afară. Până acasă Ion fu trântit la pământ de mai multe ori. În ziua următoare Ion fuse mort. ”²⁶³

Strigoii

Prezență malefică, nocturnă, strigoii iese, conform credințelor locale, noaptea din mormânt și bântuie satul, fosta casa, familia: „să face o hudă în mormânt de poți băga brânca în ea, pă aclo iesă străgoiu și oricât ai încerca s-o astupi, nu reușești” „umblă noaptea dă la mnezu nopți până spre ziuă, pe la 4-5 dimineața.” „strică tot ce întâlnesc”, „chinuiesc”.²⁶⁴

În aceste ceasuri considerate periculoase, fiindcă nu știi cu cine se pot întâlni, oamenii nu prea ies din casă.

Ca formă de apariție, în majoritatea cazurilor oamenii spun că este invizibil, că apare ca o umbră întunecată sau că ia înfățișarea unui animal.

În localitate circulă și azi numeroase povești, care prezintă experiențe trăite de diverși membrii ai comunității, care au văzut sau au pățit chiar ei ceva neobișnuit la întâlnirea cu un anume mort strigoizat.

Astfel, se povestește despre morți care au venit acasă să ceară haine și mâncare, despre alții care umblau noaptea prin casă și prin pod sau despre oameni din sat care au fost strigați noaptea pe nume și n-a văzut nimic în jur. Experiență trăită cândva și stocată în prezent în memoria colectivă, justifică riturile anticipative performate înainte și după îngropare, menite să împiedice întoarcerea mortului, pătrunderea în casă, contactul cu cei vii, agresiunea.

Fără a fi foarte bine definite cauzele care îl fac pe un anumit mort să nu-și găsească drumul, să se întoarcă înapoi, să se facă strigoii, covăsânțenii au propriile supoziții: n-au fost respectate anumite datini ale îngropăciunii, moartea în condiții nefirești, dramatică, etc.

Motivația rămâne totuși una difuză, fără să se poată spune cu certitudine, ce anume a declanșat strigoizarea. Această ambiguitate justifică riturile anticipative, care sunt performate la toți morții, pentru orice eventualitate.

Când un anumit mort, suspectat că s-ar putea face strigoii își face simțită prezența, îmbolnăvind oameni sau animale și păsări, când se ridică pământul pe mormânt lângă cruce, când apare o gaură în pământul de pe mormânt, ca

²⁶³ Nicolae Băru, op. cit., p. 278

²⁶⁴ Corina Șeran, *Cercetare empirică privind problematica strigoizării în Podgoria Aradului*, în Teme actuale în cercetarea etnologică și antropologică. Studii și comunicări științifice, Editori Alina Brânda, Ioan Cuceu, Cosmina Timocea, Cluj Napoca, EFES, 2011, p36

de șarpe, familia începe să performeze un al doilea grup de rituri, de vindecare prin magie a celor afectați și de destrigoire.

Membrii familiei care încep să se simtă rău datorită strigoii sunt afumați cu cărbuni făcuți din lemnul crucii acestuia, se presară pe ceafa bolnavului pământ luat de pe mormânt și li se fac slujbe ținute de mai mulți preoți. Când nimic nu ajută, măsura extremă pentru anihilarea strigoii este dezgroparea și înfigerea unui fier în inimă.

Narative locale cu strigoi

1.

„Murise baba Ghiula lui Simion, avea 78 de ani. Noaptea o priveghează ca de obicei dar roșăța din față nu dispăru nici în ziua următoare. În seara a doua vecinele ținură șfat... Atunci una din ele zice < baba nu e moartă, vedeți că încă e caldă, deci cu siguranță e strigoaie >. Femeile speriate i-au pus o cărămidă pe piept și i-au străpuns inima cu un cui. ”

2.

„La scurtă vreme după ce o murit mama lu`George a lu`X, s-o- ntâmplat ceva neobișnuit. Într-o sară, după ce s-o-nunecat de-a binelea, pruncu-so, bărbat în tătă firea, o ieșit până afară și când clo, văzu că un câne negru să țane întruna de urmele lui. Unde merea el, merea și câinele[...]Azi așa, mâine așa, trecură două săptămâni, da` câinele aiesta îl urmărea păstă tăt. Interesant o fost că nime` din familie nu l-o văzut în afară de George. Odată ce apărea, bărbatu` îl chema iute p-ai lui și le zăcea <Iacătă-l c-o vinit>, da`degeaba, că ei n-or zărit nici șceamătă dă câne în ocol. Animalu nu lătra, nu sărea la om să-l muște, ba era chiar liniștit, numa` atăta că nu-l slăbea de fel pă George. Ceilalți din familie s-or gândit pă loc să nu-i lucru curat, așa că, fără să zăbovească, or plătit rugăciuni la șapte biserici și l-or chemat acasă pă popa să facă slujbe. Or mai dat haine și mâncare dă pomană pentru sufletul răposatei ș-or făcut tăt ce-or auzât de la unu` și de la altu` c-ar fi bine. Batăr n-or scăpat cu tătului până nu s-o dus George la mormântu` lu` ma-sa și cineva i-o presărat după grumaz niște pământ luat de-aclo. Abia atunci l-o lăsat în pace și s-or putut hogini tăți. S-o știut în sat că ma-sa tare mult o tănut la iel și poate i-o fost greu să să dăspartă așa, dintr-o dată, de sângurul ei prunc. ”²⁶⁵

3.

„După ce o murit bărbatu` lu` mătușa Florica lu`Șchițu, o vinit strâgoi și aproape un an o chinuit-o tătă noaptea, de n-o mai avut, biata muiere, haznă

²⁶⁵ Inf. de teren Ortzenia Berar, 70 ani? Covăsânt,. Culegere făcută de Corina Șeran. vezi art. cit. p45-46

de lume. Atâta groază o băgat în ea, de-o crezut că drept să curăță de p-aci. Sara, când dădea să s-apropie de întrerupător, să stângă becu` o zgâlțâia de parc-ar fi pus-o la curent. Atunci, să suia în pat să doarmă, da` nici vorbă să poată. Cineva îi mișca pernele de la loc și îi strângea tătă duna-n mijlocu patului. Batăr Florica n-o văzut pă nime`, numa-l auzea pă bărbatu-so cum umbla prin casă și trebăluia ba la uși, ba la ferești. Altădată să-ntâmpla de fugea prin podu cășii de-o crezut că atunci să rupe tâte grinzâle. De multe ori, noaptea sâmțea c-o apasă ceva pă piept de-i tăia răsufierea. Câte-ondurat muierea asta, că stau și mă mir cum nu s-o strâcat de cap.

O cotate ea să schepe de năcaz, o făcut ce-o mai auzât pă la alții, o scris pă uși <Toată suflarea să laude pă Domnul!> și <Cei vii cu cei vii iar cei morți cu cei morți!>, dar nu s-o descotorosât de năcaz. Tăt des chema popii acasă pântru slujbe și mai dădea câte ceva de pomana lu` bărbatu-so, da` nici vorbă să o leșe-n pace.

Într-o zi, cineva o sfătuit-o să margă la morminți ca să ieie niște ieșcii din crucea lu` bărbatu-so și după aia să tămâieze cu ele prin casă. Mai punea pă la uși câte-un cuțat cu vârful-n sus, o tînut și mătura cu spicu` în sus, o presărat cățai de ai prin casă... numa` ce n-o auzât n-o făcut... De la o vreme s-o oprit sângur din vinit, da` un an o chinuit-o, de-am crezut că n-o mai fi ipine până-i lumea. Să ferească Dumnezo sfântu` și pă dușmani de-așa ceva!”²⁶⁶

4.

„Murise un om. Într-o noapte un alt om mere cu boii să-i pască în morminte. Boii pășteau liniștiți, dar deodată se ivi o teleguță mică cu patru călușei, ajunși la mormântul proaspăt din căruță coborâră 4 pitici. Unul zise Fă-ți loc și intră. Unul își făcu loc și intră la mort și-l forță să iasă, dar mortul nu voi, intră al doilea, intră al treilea și atunci intră ultimul și-l scoase pe mort și zise Du-te dară să nu faci nimănuui nimic. Mortul plecă cu lințoiul după el. Omul păzitor era culcat într-un cot lângă gardul lui B. După câteva zile și el muri. ”

Magia rea și magia bună

Oamenii din Covăsânt credeau „boboane”, adică în puterile magiei și în diferite situații apelau la femei care știau face vrăji. Unele dintre aceste

²⁶⁶ Inf. teren Zenobia Șerdean, 83 ani, Covăsânt. Culegere făcută de Corina Șeran vezi, art. cit. p 47

vrăjitoare lucrau cu magia neagră stricând și îmbolnăvind oamenii și animalele.

Primii care apelau la puterile magice erau fetele și feciorii, care doreau să-și facă de dată, dar și unele femei care voiau să se mărite cu un om deja însurat. O asemenea persoană, care „*făcea cu vrăjuri*” și „*striga pe horn*” a fost prin anii 50 ai secolului trecut baba Giulița a lui Todorucă.

De la aducerea ursitului pe cale magică, cu *drâgla* sau cu *jugul*, la casa fetei până la stricarea casei celui iubit, legarea magică a celui iubit sau omorârea cuiva pe cale magică, făcând vrăji pe o bucată din haina acestuia, memoria colectivă a conservat o serie de intervenții magice, care au avut loc în trecut în sat. De pildă odinioară se spunea că dacă se îngroapă brăcinarul cu un mort și i se dă aceluia apă din apa cu care s-a spălat mortul, acesta nu mai vedea și nu mai auzea nimic, ca mortul.

De asemenea, se vorbea despre unele persoane știau să ia „*urma*”, adică pământ din locul în care a călcat cineva și cu acest pământ se putea îmbolnăvi sau omorî acel om.

Tot cu magia neagră se lua și laptele de la vacă. Ca să dezlege, să vindece, să aducă laptele înapoi la vacă oamenii apelau la alte femei, care lucrau cu magia albă.

Descântatul

În cazul unor boli covăsânțenii apelau la descântătoare, care prin gesturi și prin puterea cuvântului, vindecau mai ales persoanele deocheate dar și alte boli produse de duhul unor boli (bube dulci, de gălci, de junghi, de orbalț, de pocit, de bubă rea) care intrau în corp și trebuiau alungate pe cale magică.

De gălci

Plecatau 3 păstori la munte

cu 3 pâlcuri de oi,

unu-i mut,

unu-i șchiop,

unu-i orb.

Până orbul o vedea,

până mutu o striga,

până șchioul o fugi,

vine lupu și-o lua oile,

o lua gălcile,

bubile,

lăturoaiele,

*strigoaiele,
cotoire găști
din genunchi la vale,
nici nu sacă,
nici nu uscă,
gâlcile lu X
săcară,
să uscară
și-n pământ
să-ngropară”*

De junghi

*Culeasă-i cânepa de vară
Ieși junghi afară
Nu umfla
Nu gâmfă
Numai înapoi să te-ntorci
Bătută-i cânepa de vară
Eși junghi afară
Sămănată-i cânepa de vară
Ieși junghi afară*

De pocit

Trebuie luată apă și băgat în ea 9 cărbuni. Descântecul trebuie spus de 9 ori.

*Doamne tu ajută,
Maică Sfântă
Descântecu-i de la mine
Leacu de la Dumnezeu.
Să luă Gheoghe
De la casa lui
Peste câmpuri
Peste văi
Cu 9 bosorcăi.
Cu mine nu se înâlți
Numai cu Maica Sfântă
Maica Sfântă din grai grăia:
Ce te cânti Gheorghe și ce te vaiți?*

*M-am luat de la casa mea
 Și de la masa mea
 Peste dealuri
 Peste văi
 Cu 9 bosorcăi.
 Nu te cânta
 Nu te văita
 Căci eu am două surori
 Una mai mică
 Una mai străină
 Și luă toate durerile și le duse
 La iarbă necrescută
 Și la fântână ne-ncepută,
 Gheorghe rămase curat ca argintul
 Curat ca Dumnezeu ce l-a lăsat.
 Nimic nu i-o fi din ziua de azi înainte”²⁶⁷*

Una din cele mai cunoscute descântătoare din sat, în perioada interbelică, a fost baba Fâsa.

Alimentația tradițională

La boteze și nunți tradiția în Covăsânț este să se mănânce „*zamă cu dudu*”, sarmale, tocană de oaie sau vițel și prăjituri.

Acasă, duminica se făcea *zamă* de găină, carne fiartă cu sos și plăcintă cu nucă, mac și ludaie, coaptă pă tăpsie în cuptor.²⁶⁸

La pomană, dacă pica în post, se dădea sarmale de post și fasole bătută.

În viața de zi cu zi se mânca, la holdă, clisă sau șoancă cu pită, părădică și piparcă. De asemenea oamenii mâncau lapte acru, nodate, târhană.

Romii

Alături de români, în Covăsânț trăiesc azi și rromi. Comunitatea este formată din două neamuri, lingurarii (băieșii) și căldărarii. La recensământul

²⁶⁷ Descânțete culese de prof. Natalia Tomi de la Barna Maria (n. 1914)

²⁶⁸ Inf. Petrică Pașca(n. 1951)

din 2011 dintre aceștia s-au declarat de etnie rromă 624 persoane. Lingurarii (băieșii) adică vechii țigani ai satului, atestați în localitate încă de la 1850, locuiesc sus pe deal, într-o colonie. Ei nu vorbesc limba țigănească, sunt ortodocși și mulți se consideră azi români. Din rândul lor au făcut parte renumiții muzicanți din tariful covăsânțean..

Al doilea grup, mult mai numeros, este cel al căldărarilor, rromi nomazi până în secolul XX, care, conform amintirilor oamenilor din comună și-au așezat corturile la marginea Covăsânțului prin anii 1950.

În timp, îmbogățiți din activități desfășurate în Franța, Irlanda, chiar Mexic, unde sunt plecați și azi cei mai mulți, au început să cumpere case pe strada principală și să-și construiască adevărate palate tip pagodă. Vorbesc graiul căldărarilor și limba română și se căsătoresc numai în cadrul acestui neam.

Identitatea căldărarilor în general, este construită pe câteva elemente simbolice, indiferent de localitatea în care trăiește grupul, și anume religia, portul tradițional, aurul ca element de prestigiu, casa- palat, și cultura tradițională.

Religia

De-a lungul vremii rromii au adoptat religia comunităților alături de care au trăit. De pildă lingurarii din Covăsânț sunt, ca și românii, ortodocși.

Cu vremea însă rromii din România a început să treacă la cultul penticostal.²⁶⁹

Și aceasta pentru că evangheliismul penticostal a venit cu o ofertă de afirmare a identității romilor, și prin faptul că pentru prima oară mulți dintre pastorii care le vorbeau erau țigani. Apariția în toată lumea a bisericilor țigănești penticostale, legitimează din punctul de vedere al rromilor convertiți includerea acestei religii în autodefinire. Convertirea ca mobilizare religioasă crează rețele și ritualuri publice, care asigură un spațiu alternativ, în care identitățile pot fi construite.

În sfârșit, rromii penticostali consideră această religie, care nu le îngăduie băutura, furtul, înșelăciunea, etc., ca simbolică pentru ei, și în discursul de autoprezentare.²⁷⁰

²⁶⁹ Din 1966 există chiar o „Misiune evanghelică a țiganilor”, cu sediul în Franța.

²⁷⁰ În cazul rromilor, modul de înțelegere a acestei religii nu se suprapune exact pe ceea ce înseamnă de fapt această religie în accepțiunea bisericii penticostale. De pildă biserica penticostală nu îl recunoaște ca pastor pe regele Florin Cioabă, deși acesta și-a construit propria biserică și și-a căsătorit, el personal, una din copile, lucru obișnuit în tradiția

De la acest mod de a înțelege religia penticostală nu fac excepție nici rromii din Covăsânț, care fac nunțile și pomenile fără alcool și au propria casă de rugăciune, în care cântă rugăciunile pe muzică de acordeon.

Portul

Un alt element simbol al identității rromilor căldărari este portul tradițional, păstrat în cazul multor comunități până azi. Acest costum tradițional este format, la bărbați, din pantaloni negri, cămașă albă sau din mătase galbenă, neagră, laibăr negru de stofă sau de piele, pălărie neagră cu boruri largi, iar la femei din fustă din mătase viu colorată, încrețită, bluză de mătase tip viziclu, șal înflorat, cu ciucuri lungi, batic roșu, legat la spate, mărgel. Unele fetele mai poartă părul împletit în cozi cu panglici roșii.

În ciuda acestui tradiționalism, în ultimii 20 de ani, descoperim și în cazul rromilor tentația, față de produsele străine (din care nu lipsesc cele „orientale” din Turcia), rezultatul fiind un amestec de haine „de import” și de piese tradiționale (fusta încrețită, pălăria, etc), care devalorizează fără să anuleze simbolul.

Și acesta pentru că portul este legat de anumite cutume, care funcționează în continuare. Astfel, datina țigănească interzice femeii să poarte fustă scurtă sau pantaloni, la fel cum și bărbaților le sunt interziși pantalonii scurți. Prin urmare aceste piese lipsesc din garderoba rromilor, care continuă să poarte haine lungi, ce se încadrează în modelul lor cultural.

Datorită religiei penticostale, femeile rrome din Covăsânț au înlocuit portul vechi, în culor vii cu haine de culori închise sau negre, dar continuă să respecte cutumele, fustele fiind lungi până la călcâie

Aurul

În modul de reprezentare nu lipsesc podoabele din aur, care se transmit în familie.

Mai ales la evenimente, atât bărbații tineri cât și fetele și femeile poartă diverse bijuterii din aur masiv: cercei, salbe, lanțuri, brățări. În această utilizare/afișare primează cantitatea aurului. Azi competiția între familii a devenit și o competiție între grosimea lanțurilor de aur purtate de membrii acestora sau a numărului de bani de aur din salbe.

Case palat ale romilor din Covăsânt

Pe de altă parte, o față cumpărată cu mulți bani de aur²⁷¹ indica, indirect, poziționarea bună a familiei ei în neam, la fel cum dărnicia cumpărătorului semnifică implicit bogăția lui.

Casa de locuit- palatul

Tot la markerii de avere intră, în cazul căldărarilor, și casele-palat.

Locuința-palat, absentă în peisajul cultural al județului până în urmă cu câteva decenii, constituie azi, prin aspectul construcției - dominată de o ornamentică excesivă (nișe, atice, colonade, pilaștri) - și prin valoarea exclusivă de reprezentare, în detrimentul funcționalității, un marker al identității rromilor căldărari, recunoscut de toate celelalte etnii, ce tinde să devină prin extensie, un simbol al identității rroma.

Vorbim despre case-palat, excentric-abundente, de care rromi sunt foarte mândri, prin care se recunosc, despre care cred că-i reprezintă.²⁷²

La această recuzită de bunăstare afișată, trebuie incluse obligatoriu și automobilele străine, parcate în fața caselor imense, pline de turnulețe.

Familia

Definitivant pentru rromi, este modelul de societate, construit în cazul lor pe familia extinsă, patriarhală, și pe neam. Ea este organizată pe mai multe generații și funcționează ca o instituție, capabilă să genereze reprezentare, să reproducă și să transmită valori, adică să conserve identitatea.

Nevoia acestor familii de „*a-și păstra curat sângele*”, explică căsătoriile în neam (ex. căldărarii, ursarii, gaborii). Încuscrirea, arvunirea miresei și logodna sunt ocazii de reunire a neamului, de întărire a solidarității grupului, de alianțe necesare realizării sociale. În interiorul familiei fiecare membru își are propriul loc și este obligat să se comporte conform unor reguli bine stabilite. Cel mai respectat este bătrânul, care mănâncă primul și se culcă în cel mai bun spațiu. Tinerii nu i se pot adresa cu numele mic și nici nu pot să stea în fața lui în mânecă scurtă sau în tricou. Între bărbat și femeie de asemenea sunt praguri care nu pot fi trecute. Femeia nu are voie să vorbească în fața bărbatului, să stea lângă el sau pe scaun în fața lui. Când se așează, stă ghemuită și își acoperă picioarele. La fel nu are voie să-i privească pe bărbați în față sau să alăpteze copilul în fața bărbaților din casă.

Onoarea familiei este simbolizată de virginitatea fetei, tocmită și

²⁷¹ Un ban de aur echivala în 2009 cu 220 euro.

²⁷² În prezent aceste palate fac parte din patrimoniul construit al României, pentru turiștii străini ele devenind o atracție turistică inclusă de agenții în circuit.

cumpărată de viitorii socri. De aceea păstrarea virginității este urmărită cu strășnicie de toți membrii familiei fetei. O fată greșită dezonoarează și poate distruge întreaga familie. De altfel greșala oricărui membru devine greșala familiei.

În afara neamului său, individul nu înseamnă nimic, excluderea lui în cazul săvârșirii unui păcat de moarte²⁷³ echivalând simbolic cu moartea însăși.

Un asemenea păcat de moarte este nerespectarea familiei:

„Cine nu are grije de copiii și de bătrânii obștei, acela nu merită a trăi în obștea respectivă, în șatra protectoare. Devine balecido, deci exclus de obște, surghiunit.”

Cel care a săvârșit balecido „îmbracă cămașa morții”,²⁷⁴ fiind considerat mort pentru ai lui. Excluderea se extinde și asupra celor care încearcă să-l ajute.

Obiceiuri de familie

Nașterea, copilul

După legile purității țigănești, femeia este impură de la buric în jos. Sunt zonele unde se petrece procreația, nașterea, acele fenomene fizice, care au de a face cu sângele, acesta fiind considerat cel mai grav pângăritor. În viața de familie, rromii nu vorbesc despre sex iar sarcina când apare este ascunsă cât mai mult posibil de ochii băștinilor.

Odinioară nașterea a fost rromii căldărari una ritualizată. Pe parcursul ei erau performate rituri de ușurare a nașterii (desfacerea nodurilor, scoaterea cozii toporului-simbol phalic), de purificare și de recunoaștere a noului născut (acoperirea femeii cu haina bărbatului), de protecție a copilului venit pe lume.

Datorită impurității ei, lehuza nu are voie să muncească sau să gătească, ca să nu-i pângărească pe cei din jur. După 6 săptămâni această stare de *marime*, declanșată de naștere, este întreruptă prin purificarea cu foc. Pentru aceasta se ard toate hainele purtate în timpul lehuziei.

Într-o familie tradițională de rromi, copilul este întruchiparea purității absolute. Dacă se întâmplă să se nască gemeni de sex opus aceștia erau con-

²⁷³ Cu balecido se pedepsește căsătoriile mixte, violul, trădarea, nerespectarea neamului.

²⁷⁴ Freaz Remmel- Werner Kremm, *Nevoia de bulibașă și de crinitor*, în Multiculturalism și identitate etnică în Europa, Colecția minorități 7, Ed. Complexul Mureal Arad, Arad, 2006. 440.

siderați norocoși. Inferilitatea însemna o mare rușine pentru familie și ea era pusă pe seama blestemelor. Importanța fertilității determina în comunitățile de rromi o serie de rituri premonitorii, pentru a afla dacă femeia a rămas însărcinată, câți copii va avea și ce sex vor avea aceștia.

Tradiția admite însă adopțiile iar copii adoptați se bucură de aceleași drepturi ca și membrii naturali ai familiei.

Odinioară, la prima ieșire a lehuzei, ea așeza copilul pe pământ și pășea de 3 ori peste el, apoi tatăl îi lega o ață roșie la gât, confirmând public recunoașterea pruncului.

O atenție specială se acorda și numelui copilului. Acest nume era interzis a se da înainte de botez. De asemenea, un nume nepotrivit putea să atragă moartea pruncului. Botezul copilului se făcea, de către cel mai bătrân membru al comunității (familiei), în cel mai apropiat râu, după ce avea loc binecuvântarea la foc.

Azi botezul reprezintă o ocazie de întâlnire și de restabilire a legăturilor dintre neamuri. Totuși tabuurile legate de nume și unele rituri s-au păstrat.

Regulile rușinii și ale purității se învățau de timpuriu și ele sunt vizibile și azi mai ales la fete, care de la 14 ani încep să poarte fuste lungi.

Căsătoria

Căsătoriile timpurii (12 ani la fată /14-15 la băieți) se mai practică azi doar în familiile foarte tradiționale. În acest caz este vorba de o logodnă prelungită, foarte asemănătoare cu adopția tinerei nurori numită *terni bori*. Se consideră că la vârsta de 8-12 ani viitoarea soție se obișnuiește mai ușor cu noua ei familie. Conform tradiției, pâna la vârsta potrivită adevăratei căsătorii ea doarme în pat cu soacra.

Odinioară, tinerii erau cununați de bulibașă sau de cel mai bătrân din comunitate, iar părinții le dădeau binecuvântarea. Mirii repetau de trei ori jurământul de credință și spărgeau împreună un vas cu apă, semn că s-a spart bibaxt-ul. Apoi apa se varsa pe pământ, ca tinerii să aibă copii.²⁷⁵

În ultimii 20 de ani, petrecerea de nuntă a fost mutată în corturile mari ridicate lângă casele palat. Ceremonialul este focalizat pe opulență darul de nuntă fiind făcut exclusiv în euro, însă, dincolo de pompa și de gesturile teatrale ale familiilor ce se înrudesc, teama de pângărire și de atragere a nenorocului mențin operante vechile cutume.

²⁷⁵ Delia Grigore, *Modelul nomad în existența rromilor și identitatea nonteritorială*, Minoritățile între identitate și integrare, Arad, 1999, p 108.

Moartea și ceremonialul acesteia

Pentru rromi simpla rostire a cuvântului moarte echivalează cu *a aduce moartea*, prin puterea cuvântului, motiv pentru care toți evită acest subiect, încercând să protejeze astfel familia și neamul de „*bibax*”. Când sunt obligați să se refere la moarte, folosesc eufemisme gen „*femeia bătrână*”, „*femeia urâtă*”, etc.

De asemenea, în jurul morții există o mulțime de tabuuri. Astfel, să rostești numele unui mort înseamnă să-i aduci sufletul înapoi. Sunt și gesturi care pot atrage moartea și a căror folosire este interzisă. Astfel se crede că va muri repede cel ce miroase florile de pe mormânt sau cel care trece peste umbra crucii.

În sfârșit, rromii fac o diferență între *moartea trupului* - corpul mort fiind considerat necurat („*biuzo*”) sau spurcat/ impur („*maxrime*”) - și *separarea sufletului* („*o gi*”) *de trup*, urmată de *călătoria sufletului către lumea morților* („*o them e mulenqo*”), care este asigurată prin practici funerare complexe.²⁷⁶

Ca urmare, la moartea cineva, lucrurile lui, considerate, prin contaminarea cu corpul acestuia, purtătoare de *bibax*, sunt arse. În nici un caz nu se dau de pomană, cel puțin nu la neam, și nu se moștenesc.

De asemenea, mortul trebuie păzit tot timpul de familie, de prieteni, iar priveghiul ține toată noaptea.

La priveghi, vine tot neamul și obiceiul este „să nu vii cu mâna goală”, așa că, din respect pentru mort și ca să-i asigure cele necesare în lumea cealaltă, fiecare aduce sticle de suc, bere, vin sau țuică, pe care le așază lângă sicriu.

Femeile stau pe covor în jurul sicriului și „se jelesc”/ „se cântă”. Obiceiul este unul foarte vechi, el fiind practicat și de triburile nomade, la care au fost înregistrate două tipuri de bocete (*rovili/p/e* și *kaidave*).²⁷⁷

După miezul nopții, se organizează o masă rituală îmbelșugată, la care participă toți cei prezenți. De regulă, în prima seară se dau aperitiv, fructe, prăjituri, cafea, sucuri și băuturi alcoolice, iar pentru seara următoare se taie unu-doi porci și se prepară variate sortimente culinare, exceptând supele și ciorbele.

Îndeplinirea cu strictete a obiceiurilor este condiționată de credința că sufletul mortului, aflat în preajma celor vii, aude și vede tot ce se întâmplă și

²⁷⁶ Corina Șeran, *Priveghiul ca act ritual la rromi și românii din Covăsânt*, în *Integrare, autonomie și dialog intercultural*, Colecția minorități 10, Ed. Complexul Muzeal Arad, Arad, 2009, p. 170

²⁷⁷ Wlislöcki, H. v., *Despre poporul nomad al rromilor. Imagini din viața rromilor din Transilvania*, Ed. Atlas, București, 2000, p. 179.

se bucură de cinstirea ce i se acordă. Ca să se hrănească și sufletul mortului se pun, pe pervazul unei ferestre, pe o farfurie, niște grăunțe și un pahar de apă.

[Romii nomazi pentru a purifica mortul îl spălau cu apă cu sare. Ulterior, cu această apă, devenită sacră erau spălate animalele.

De asemenea nu scoteau niciodată mortul pe ușa cortului ci cortul era dat jos, *pentru a nu atrage după sine și alți morți, pentru a nu se face coxalo, care pornește în urmărirea neamului, pentru protecția comunității de spiritele rele.*]

În sfârșit, ca mortul să-și poată achita „călătoria” către „o them e mulenqo” și, astfel, să nu se întoarcă ca strigoi („coxano”), și să afecteze cu forțele sale malefice întreaga comunitate, membrii familiei, neamurile și prietenii îi oferă bani de drum. Ca să aibă hrană și băutură pe lumea cealaltă, se făcea o gaură în mormânt și se punea o bucată de pâine, puțină sare și puțin vin²⁷⁸. Cei vii se purificau de eventuala contaminare prin simularea spălării mâinilor deasupra focului de lumânare. În timp, mai ales la comunitățile orașenești, ceremonialurile de înmormântare s-au transformat în spectacole ale durerii și opulenței. Azi între cei avuți este o competiție, care cât dă, galbenii sau sutele de euro oferite mortului de drum devenind un mijloc de a etala public averea familiei. Mortul este dus la groapă în convoi de limuzine, în sicrie speciale, însă teama de moarte și de mort este și azi aceeași ca acum multe veacuri.

Credințe și datini

Comportamentele, greu de înțeles pentru ne-romi, se datorează, în parte, modului diferit de percepție a lumii. Viața țiganilor este controlată de un set de credințe, tabuuri, construite în jurul unor dualități bun/rău, curățenie/necurățenie, noroc/nenoroc.

Cea mai importantă pentru rrom este dualitatea *pur/ impur*. Cele două categorii operează în toate compartimentele vieții tradiționale. Începând cu *ghazo* sau *gadjo* adică cu ne-țiganul, care este impur, rromii valorizează totul prin prisma purității sau impurității, respectarea purității reprezentând o condiție obligatorie asigurării ordinii tradiționale în interiorul grupului.

[Tabuurile legate de animale ascund în spate aceeași dualitate. Cel mai stimat animal este calul, considerat de rromi pur, un animal sacru, un simbolul al puterii, fertilității. În timp, el a fost celebrat prin diverse practici magico-rituale. Nevoia de a-l proteja de rău și de nenoroc, a instituit în legătură cu el o sumă de interdicții. De pildă este interzis ca femeile însărcinate și cele care au născut vreme de 40 de

²⁷⁸ Delia Grigore,, *A halálkep és a temetési szokások hazományos, roma megközlítése Romaniak kalderás*, Cigány néprajzi tanulmányok Budapest, 2001, p. 86-90

zile să atingă calul. ²⁷⁹ De asemenea este interzis a fi mâncat calul sau a-l vinde pentru tăiere, pentru că s-ar săvârși un păcat, familia ar fi blestemată ca, vreme de 9 generații, copiii să se lupte cu moartea.

Căinele, care poate să fie și pur și impur, este totuși stimat de romi pentru că păzește casa și poate să vadă mortul care se întoarce de la groapă.

Pisica în schimb este considerată un animal necurat, aflat în legătură cu spiritele rele, cu vrăjitoarele.

Broasca și șarpele sunt asociate cu diavolul, cu spiritele rele, prin urmare țiganii se feresc de ele, însă legăturile, pe care se crede că le au cu lumea de dincolo, face să le utilizeze în practici magice și vindecări.

De asemenea, țiganii au un cult al focului, care este pur, la fel cum arderea este purificatoare. Această credință face ca o parte din rituri să le săvârșească în apropierea sau cu ajutorul focului (binecuvântarea copilului la foc, săritura peste foc a tinerilor, purificarea lehuzei, arderea obiectelor mortului, etc.). Ca focul să fie protejat de orice contaminare cu impurul, în legătură cu el funcționează o mulțime de interdicții („să nu faci foc cu mâini murdare”, „să nu scuipi în foc”, „să nu măhuri spre foc”, „să nu faci focul pe locul pe care a murit cineva”, etc.), a căror nerespectare atrage nenorocirea în casă. De pildă, despre cel ce scuipă în foc se crede că aduce moartea în familie.]

Alături de această cutumă a purității, care acționează în viața romilor ca un cenzor comportamental sau evaluator, sancționat, în caz de nerespectare (când cineva devine impur, pângărit, marime), prin judecata țigănească, dualitatea *noroc/nenoroc* explică un alt set practici, tabuuri, interdicții, menite să asigure romului o viață norocoasă, ferită de nenorociri, de ghinion.

În sfârșit, imaginarul țigănesc este populat cu o serie de ființe înzestrate cu puteri supranaturale, care, se crede, pot influența norocul și ghinionul sau pot îmbolnăvi (strigoii, sufletul necurat, etc.).

Religia creștină este impregnată de un anumit animism, potrivit căruia lumea este coordonată de forțele Binelui și Răului. În această logică, Dumnezeu sau Devla întruchipează Binele, care susține lumea, este o forță benefică, vindecătoare. Isus Hristos, este recunoscut ca o formă a lui Devla și în această calitate nu poate fi jignit. Fecioara Maria reprezintă o forță vindecătoare dar care are și putere malefică. Obiceiuri calendaristice (Gheorghe cel Verde, Rusaliile, etc.) și de familie (naștere, inițiere, nuntă și moarte) sunt coordonate de cutumele romani adică de *romanipen*.

Relațiile romilor cu românii din Covăsânt sunt relații de bună vecinătate. Ei obișnuiesc să invite la evenimentele familiare și membrii ai comunității românești.

²⁷⁹ Calul este un simbol masculin, asemeni bărbatului, în legătură cu care funcționează interdicția sexuală, pentru lehuze.

CAPITOLUL VII

Viața bisericească

Vechea biserică a satului²⁸⁰

Prima mențiune despre o biserică în Covăsânț datează din anul 1332 când aceasta refuză să plătească dijmă papală. În anii 1333-1335 biserica era una parohială, având ca preot pe Blasiu.²⁸¹

Lăcașul de cult a funcționat neîntrerupt, fiindcă într-un alt document din 2 decembrie 1537 se consemnează că regele Ioan Zapoly a participat la slujba de la biserică din această localitate, iar școlarii i-au cântat „*Bucură-Te și iar Bucură-Te*”.²⁸²

Urmele acestei biserici, așa cum mai puteau fi ele văzute în secolul XIX, adică frontonul de vest al navei (9, 50m) de care s-a adosat un turn clopotniță au fost reproduse de Marki. Plasată pe locul actualei grădini a Ecaterinei Mariș, din vechea construcție azi nu se mai păstrează decât un mic fragment de 2 m. După denivelarea terenului se poate estima ca a avut 10m. Fundațiile navei și corului, acum invizibile, se întind până în grădina vecină, aceleia în care se ridică partea vestică a bisericii. Ele sprijină acum o terasare de vie. Frontul de vest, înglobat clopotniței, este triumphiular. Această formă indică faptul ca nava a avut un tavan și deasupra ei spre turn se pătrundea fie într-un pod, fie într-un spațiu cu balcon. Turnul clopotniței²⁸³ s-a conservat aproape în întregime. Îi lipsește doar coiful care a dispărut în secolul XX. Situat pe

²⁸⁰ Rusu, Adrian Andrei, Hurezan, George Pascu, *Biserici medievale din județul Arad*, Complexul Muzeal Arad, Arad, 2000, p. 80-82 și Adrian Andrei Rusu, *Középkori eredetű templomok Világos környékén*, în *Építészeti középkeleti Dél-Magyarországon*, Budapest, 2010, p 800-805.

²⁸¹ DIR C, XIV, P. 224, 231, 238, 247.; din secolul al XIX-lea datează o imagine în ruină a acestei biserici.

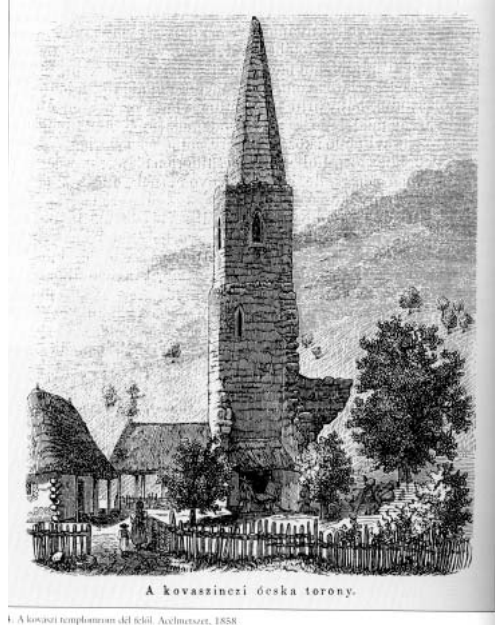
²⁸² *Archaeologia Ertesito*, XII, 1892, p. 256

²⁸³ În grădina lui Ardelean Ioan a lui Fălică, la nr. 67

mijlocul laturii de vest, turnul a avut la bază dimensiunile de 4, 10 x 4, 70 m. Deschiderea era într-un portal situat în axa est-vest a navei. Decorațiile, realizate din cărămizi decupate au dispărut odată cu distrugerea ancadramentelor. Două contraforturi (1, 20 x 0, 80 m) sprijineau colțurile libere, până la înălțimea primului etaj. Cele trei etaje, care se suprapun parterului, prin care se intra au goluri diferite. Fațada de vest este dotată cu câte o fereastră la fiecare etaj. La sud sunt două goluri, la etajele superioare; spre nord, există un singur gol, la ultimul etaj.

În sfârșit la vest, deasupra fostei cornișe, de la ultimul etaj, există o singură fereastră. Cu excepția ferestrei de la etajul I, toate celelalte au avut sau mai au ancadrame realizate din cărămizi decupate care formau muchii teșite, reunite în partea superioară în arcuri frânte.

Cu ocazia unei cercetări efectuate în 1982, istoricul de artă covăsânțean Viorel Țigu a observat prezența unor urme de pictură exterioară²⁸⁴ pe umărul de sud al bisericii și pe fațada de sud a turnului clopotniță. Cât privește coiful clopotniței, a cărei imagine s-a păstrat într-un desen reproduș de Márki, acesta era zvelt fiind ridicat pe o bază poligonală.²⁸⁵

1. A kovaszi templomról del felől. Acélmetszet, 1888

Clopotnița vechii biserici

Turnu bisericii azi

²⁸⁴ Desenele figurilor au fost reproduce de Pavel Vesa în *Biserici de mir arădene între tradiție și modernitate*, Ed. Mirador, Arad, 2000; azi picture nu mai este vizibilă

²⁸⁵ Márki Sándor, op. cit., vol I, p. 447

Conform stilului gotic de construcție, clopotnița se plasează în intervalul secolelor XIV-XV. Tradiția localității vorbește despre transformarea vechii biserici catolice în biserică ortodoxă, însă nu există documente în acest sens.

După alți autori ar fi fost o biserică reformată, în jurul ei fiind descoperit un tezaur din secolul XVII²⁸⁶.

În sfârșit, o altă poveste legată de această biserică susține că ea a fost ocupată de turci și transformată în depozit de muniție și că în urma unei explozii din vechiul lăcaș a mai rămas doar turnul.²⁸⁷ Considerând locul pângărit, covăsânțenii au mutat biserica pe care au construit-o în loc pe actualul amplasament.

Biserica ortodoxă română „Pogorârea Duhului Sfânt”

Primele date certe despre biserica ortodoxă română din Covăsânt le găsim în conscripția episcopului Sinesie Jivanovici din 1755, în care se menționează existența unei biserici de piatră cu hramul Pogorârea Duhului Sfânt, sfințită în 1734. Această biserică necesita, la mijlocul secolului al XVIII-lea, mari reparații, motiv pentru care comunitatea cere aprobare pentru reparații. Aprobarea imperială a ajuns la mitropolitul de Carloviț în 29 sept. 1776.

Comitatul i-a comunicat parohiei la 10 oct. 1776 că poate începe reparațiile și mărirea bisericii, cu condiția să indice fondurile de care dispune. Din răspunsul dat de parohie reieșea că, la cei 1095 de fl. adunați deja de parohie, urmau să se adauge 406 fl. și 32 cr. oferiți de datornici și încă 150 fl. din taxe restante de morminte. În lipsa întregii sume, comitatul i-a cerut parohiei să încheie un acord cu meșterii, prin care aceștia să accepte să fie plătiți ulterior, în cazul în care suma nu este suficientă.

Comunitatea religioasă din Covăsânt se hotărăște însă să nu repare ci să edifice o nouă biserică, cea care există și azi, cu hramul „*Pogorârea Duhului Sfânt*”, pe locul celei din 1734.

Biserica cea nouă a fost zidită din piatră și cărămidă, în stil baroc, și acoperită cu țiglă iar turnul cu tablă zincată. Construcția avea 32 m lungime, 11, 50 m lățime și 32 m înălțime. A fost terminată în 1779 și sfințită de episcopul Pavel Avacumovici²⁸⁸. Tot din acest an există și matricolele bisericii.

²⁸⁶ Racz, K., *A zarándi egyházmegye története*, Győr, 1880, p. 144

²⁸⁷ Povestea se găsește pe site-ul Bisericii ortodoxe din Covăsânt

²⁸⁸ Pavel Vesa, *Episcopia Aradului*. Istorie. Cultură. Mentalități(1709-1918), Ed. Presa Universitară Clujană, Cluj-Napoca, 2006, p. 600

LIPSESTE POZA BISERICII

Foto 77
Biserica ortodoxă din Covăsânț

Iconostasul. Vedere de ansamblu

Fresca după restaurare

Inscripția din altar

Icoană prăznicară pe lemn

Între ctitorii bisericii au fost și negustorii macedoromâni Pascali și Riga Ciacovăț²⁸⁹, care au suportat întreaga căraușie și costurile materialelor. Pentru contribuția lor, au fost înmormântați în cele două cripte din preajma bisericii.²⁹⁰

La renovarea bisericii din anul 1927, pictura murală a fost executată de către prof. Iulian Toader (senior).

Ultimele reparații capitale, inclusiv refacerea picturii au fost realizate în anul 2003, când pictura murală a fost restaurată de Viorel Țigu.

În altar se găsește o placă de marmură, montată la renovarea și pictarea

Veșmânt preotesc

²⁸⁹ Venit din Szegeș

²⁹⁰ În cripta din dreapta a fost înmormântat în anii 1840-50 și învățătorul Porfiriu Popescu, finul familiei Ciacovăț, vezi Nicolae Bâru, op. cit., p. 102

interiorului, în 1927. În timp, biserica a fost înzestrată de credincioși cu o serie de odore: icoane prăznicare, cărți vechi, prapuri, vesminte preoțești etc. din care o parte sunt expuse în muzeul bisericesc.

Vechile cărți din stranele bisericii se găsesc în prezent în Colecția de carte veche românească a Episcopiei Aradului, cu specificarea că provin de la Parohia ortodoxă română Covăsânț.

Chiriadromion, Bălgrad, 1699;

Ceaslov, Târgoviște, 1715;

Strastnic, Blaj, 1773;

Octoih, Râmnic, 1750;

Penticostal, Râmnic, 1743;

Psaltiră, Râmnic, 1751;

Adunarea Cazaniilor, Viena, 1793;

12 Minee, Râmnic, 1779-1780;

Ceaslov, Brașov, 1835;

12 Minee, Neamț, 1830-1831.

Cât privește organizarea bisericească, conform actelor emise de Consistoriul din Arad, în anul 1799 în localitate funcționa un protopopiat.

Din lungul șir al celor care au slujit în altar, au fost câțiva preoți care prin activitatea lor au rămas în istoria culturală și politică românească a acestei părți de țară.

Unul dintre aceștia este Andrei Machi,²⁹¹ care, invitat la instalarea primului episcop român al Aradului, Nestor Ioanovici, a compus o cuvântare intitulată „*Cuvinte făcute la Înalt Prea Sfințitul Domnul Domn Nestor Ioanovici cu ocazia instalării sale de episcop în eparhia Aradului...*” Tipărită, după moda vremii, pentru a fi împărțită invitaților, în tipografia lui Klapka, cuvântarea pe care Machi a și rostit-o public în 10 octombrie 1829, era semnată „*în satul Covăsânț*”. Pe linie politică îl amintim aici pe preotul memorandist Ioan Cure, care a fost și unul din participanții la Adunarea de la Alba Iulia.

Toți ceilalți preoți numiți în Covăsânț și-au servit cu dăruire biserica, satul și credincioșii din parohia lor.

Ultimul dintre ei, pr. Blaj Mihai Octavian a fost numit în anul 2003, prin grija Înalt Prea Sfințitului Arhiepiscop Timotei, paroh al Parohiei Covăsânț.

De la numirea sa până în prezent a înființat muzeul parohiei, centrul de tineret de la casa parohială și tabăra ortodoxă, de păstrare și conservare a tradițiilor românești, împreună cu Așezământul Social „Acoperământul Maicii Domnului” Covăsânț.

²⁹¹ A fost preot în Covăsânț un singur an.

Muzeul bisericesc

Preotul Mihai Blaj împărțind copiilor daruri

Tabăra creștin ortodoxă

Corurile bisericii ortodoxe din Covăsânt. 2007

An de an organizează activități pentru tineri.

În urma activității sale a primit din partea Arhiepiscopiei Aradului următoarele distincții: sachelar, iconom, iconom stravofofor din Covăsânț.

Preoții bisericii: ²⁹²

Petru Popovici (1767)
 Gheorghe Popovici (1767)
 Ioan Diaconovici (1767)
 Ioan George Popovici (1779, 1791)
 Iacob Balint (1779)
 Petru Diaconovici (1779-1819)
 Paul Diacovici (1791)
 Toma Popovici (1791)-capelan
 Ioan Ioanovici (1815)
 Teodor Popovici (1815)
 Ioan Măneran (1817)
 Samuil Miclăuș (1828, 1849)
 Andrei Machi (1829)
 Mihai Popoviti (1826)
 Moisă Miclăuș (1853-1885)
 Moisă Mihailovici 1848
 Arsenie Popovici (1853-1861)²⁹³
 Petru Miclăuș (1853-1866)
 Mihai Popovici (1837)
 Moise Popescu (1849, 1853-1856)
 Sava Ioanovici Jurj (1868-1873)
 Demetriu Popor (1868- 1879)
 Maximilian Balint (1858-1885)²⁹⁴
 Vicențiu Ioanovici 1883-1913
 Ioan Cure (1880-1929)²⁹⁵
 Petru Pelea 1897-1899
 Ioan Miclăuș (1886- 1912)²⁹⁶

²⁹² Inf. pr. Traian Baltă

²⁹³ Arsenie Popovici funcționează în 1844--1845 a fost profesor la Institutul teologic din Arad

²⁹⁴ Își ia diploma în 1836/ 37 și e ales preot în Covăsânț. Ajunge asesor consistorial, distins cu brâu roșu. Ajunge administratorul tractului Hălmagiu. Se pensionează în 1880.

²⁹⁵ Numit preot în Covăsânț în 1880 funcționează până în 1929

²⁹⁶ Ioan Miclăuș(popa Ioța) s-a născut în Covăsânț, este fiul lui Petru Miclăuș, căsătorit cu

Aurel Adamovici (1914-1932)
Alexandru Muntean 1899-1901
Aurel Brancu (1918-1923)²⁹⁷
Nicolae Bâru 1937
Ioan Terebenț 1930-1935
Gheorghe Baltă 1933-1967
Traian Mogoș 1948-1967
Aurel Palagoș 1990-2003
Traian Baltă 2003-

Epitropii bisericii

1. Farcaș Vasile
2. Vorțan Mihai
3. Farcaș Gheorghe
4. Grada Arsa
5. Berari Gavra
6. Miloș Vasile
7. Farcaș Traian
8. Luca Toader
9. Pribeg Toader
10. Tudur Traian
11. Sida Teodor
12. Șerban Petru
13. Subaș Iacob
14. Luca Dumitru
15. Balint Traian
16. Barna Gheorghe
17. Fulge Nicolae²⁹⁸

Cantorii bisericii

Gheorghe Baltă
Traian Șerban
Liviu Roman

Melania(1867-1968) fiica preotului Maximilian Balint. Moare în 1912. A avut 2 fii pe Emil, avocat în Arad și pe Cornel dr. ing. prof. univ. în Timișoara.

²⁹⁷ A absolvit Institutul Teologic din Arad în 1918 când este sfințit preot în Covârânt, unde funcționează până în 1923 când este transferat la Utvin.

²⁹⁸ Inf. pr. Traian Baltă

Schitul bătrân de la Feredeou

Covăsânțeni la Feredeou. 1974

Crâsnicii bisericii

Marian Sepreuşan
Balint Ioan

Cântăreţii de strană

Colf David
Roşu Teodor
Blişa Ilie
Holocan Ioţa
Farcaş Vasile
Căprucean Iosif
Florea Marian
Rus Adam
Chiş Constantin
Balint Mihai
Balint Ioan
Popiştean Nica
Baltă Mitru
Rus Petru
Cure Ioan
Luca Dimitrie
Manga Vasile
Cure Gica
Chiş Mihai
Florea Ioţa
Ciutina Livius
Şerban Simi
Furde Porfir
Busa Mihai
Nistor Petru
Busa Petru
Serdean Mitru
Luca Nicolae
Tudur Gavra
Jurj Gheorghe

Mititi Ioan
Neag Gheorghe²⁹⁹

Prescurărițe

Dan Mărioara
Furde Alexandrina³⁰⁰

Oastea Domnului

Din 1928 pe lângă biserica din Covăsânț a luat ființă „Oastea Domnului”³⁰¹.

Inițiatorii organizației în Covăsânț au fost Gheorghe Fărcași și Ioța Barna, care în 1928 au reușit să adune în jurul lor pe credincioșii Mihai Fărcaș, Teodor Pribac, Teodor Șerban, Vasile Bogari, Vasile Fulge, Iosif Căprucean, Petru Bușa, Marian Șepreușan, Mihai Cure, Elena Fărcaș, Măriuță Berariu, Cati Fulge, Rozalia Berariu, Saveta Tudur, Măriuță Nuț, Marta Năcita, Elena Mitra, Sida Ștef, Giula Bârnaț, Marta Florea și Măriuță Florea.

După 10 ani „Oastea Domnului” a devenit „*un mănunchi frumos de creștini care au fost cinstea bisericii ortodoxe din localitate*”³⁰². Conducerea organizației a fost compusă dintr-un președinte, un secretar și un casier.

Primul președinte a fost Gheorghe Fărcaș, căruia i-a urmat, în 7 ianuarie 1931, Ioța Barna, fostul secretar.

Întâlnirile, numite „*Scoala Duminicală*” se făceau în anii 1930-35, în absența preotului, duminicile și la sărbători, în biserică, după vecernie. Programul era compus din rugăciuni, citirea Sf. Scripturi, recitări și îndemnuri religioase. La îndemul preotului Nicolae Bâru, *Oastei Domnului* s-a implicat din 1930 la promovarea Sfântului Izvor de la Feredeș și la ridicare schitului Sf. Gheorghe. Astfel, la 23 aprilie 1930 ei au organizat un mare pelerinaj la Feredeș, trimițând invitații tuturor organizațiilor Oastea Domnului din țară. Succesul primului pelerinaj i-a determinat să organizeze și un al doilea, în 9 iunie 1930.

Apoi, după mai multe adrese și după multe amânări, în 26 sept. 1930, a avut loc o întâlnire a unui comitet, din care făceau parte și președintele și

²⁹⁹ Inf. pr. Traian Baltă

³⁰⁰ Ibidem

³⁰¹ O mișcare în cadrul Bisericii Ortodoxe Române, inițiată în anul 1923 de pr. Iosif Tripa și care își avea sediul central la Sibiu.

³⁰² Nicolae Bâru, op. cit., p. 161

vicepreședintele Oastei Domnului, cu arh. Rafiroiu în care au fost stabilite măsurile de captare a izvorului și de ridicare a unui pavilion paraclis.

În sfârșit, la 11 aprilie 1931 s-a pus piatra fundamentală la Sf. Paraclis cu hramul „Sf. Mare Mucenic Gheorghe.”

La temelia construcției a fost îngropată o sticlă ceruită în care a fost introdus un act, pentru posteritate, în care era consemnat momentul punerii pietrei fundamentale și numele celor care au avut un rol în această realizare, inclusiv, „*Oastea Domnului din Covăsânț.*”³⁰³

În anul 1948 organizațiile Oastea Domnului a fost desființate de regimul comunist, în întreaga țară.

Biserica creștină baptistă din Covăsânț

În comuna Covăsânț, începuturile credinței baptiste datează de prin anii 1887-1888 când, horticultorul Halga Mitru, locuitor al comunei, a plecat în căutare de lucru în localitatea Sederhat – azi Turnu. Acolo a fost angajat cu luna la diverse lucrări de sezon, în special altoitul pomilor și a viței-de-vie. În timpul liber a participat la întrunirile credincioșilor bapțiști din localitate și a primit el însuși credința în Domnul Isus. Pe baza credinței lui și a mărturisirii a fost botezat.

Întors acasă a început să spună și altor consăteni despre Domnul Isus și credința în El. Mai întâi s-au întrunit în propria casă, apoi, nemaivând loc, au luat o casă pe chirie, la Luca Gheorghe zis a Negrii. Deoarece grupul noilor convertiți devenea tot mai mare, s-au hotărât să-și facă loc de rugăciune într-o clădire proprie.

Astfel, în anul 1900, fratele Nica Sinoșan a donat grădina sa pentru a se clădi o casă de rugăciune (actuala biserică). S-au adunat materiale necesare construcției, astfel că în 1901 s-a început și finalizat construirea bisericii. S-a lucrat cu multă râvnă, neprecupețindu-se nici eforturile fizice și nici materiale. S-au remarcat mulți credincioși: Pribeag Mitru, Jurculeț Gheorghe, Cure Teodor, Dobrei Ioan, Banciu Ioan, Voștinar Gheorghe. Ba mai mult, au fost și creștini ortodocși care și-au pus la dispoziție mijloacele de transport (carele): Tudur Iacob, Tudur Vasile.

Astfel, cu ajutorul lui Dumnezeu, clădirea a fost inaugurată în 1901, adăpostind în acel moment un număr de 35- 40 de membri și câțiva prieteni. Prin anii 1913- 1914, a fost ales diacon Marian Traian care a activat până

³⁰³ Vasile Cucu, *Monografia Mănăstirii Feredeu*, Timișoara, 2002

în 1945. Cu tot progresul de care s-a bucurat în această perioadă, în timpul regimului lui Antonescu biserica a fost prigonită, bapțiștii fiind urmăriți de jandarmi, bătuți și închiși.

Iată o întâmplare petrecută în anul 1925 când a trecut la cele veșnice Nica Sinoșan, cel care a donat terenul unde se găsește actuala clădire a bisericii.

Bapțiștii din Covăsânț nu aveau atunci un cimitir al lor îngropându-și decedații în cimitirul ortodox. Au făcut groapa pentru Nica Sinoșan însă de data aceasta preotul Ioan Cure și primarul de atunci cu același nume a oprit cortegiul funerar la distanță de poarta cimitirului ortodox și i-a îndrumat spre „morminții cailor”. Acesta era un loc situat la ieșirea din comună spre sud-vest, la circa

Biserica baptistă din Covăsânț

un kilometru de sat, unde erau îngropate animalele moarte. Bineînțeles că bapțiștii n-au fost de acord așa că au lasat mortul în fața caselor lui Liba și au plecat acasă. A venit șeful de post împreună cu jandarmii și i-au obligat pe bapțiști să facă atunci noaptea groapa în cimitirul animalelor.

Bapțiștii au făcut cerere la primărie să li se dea loc potrivit pentru cimitir, nu să meargă atâta distanță peste câmp, prin bălăi și hârtoape. În două săptămâni, primăria le-a dat un loc potrivit pentru cimitir, loc unde este și astăzi cimitirul bisericii baptiste.

Îndată ce au primit terenul, bapțiștii l-au deshumat pe Nica Sinoșan și l-au așezat în noul teren. În locul primit, Nica Sinoșan este îngropat în colțul dinspre câmp, al doilea a fost diaconul Mărian Traian, iar al treilea Voștinar Gheorghe, zis Căpet.

În 1925 Budiu Eftimie, Bocșa Ioan, Balta Vasile s-au desprins de bapțiști și au trecut la adventiști.

În anul 1928 biserica baptistă din Covăsânț a fost printre primele din țară care a avut un pastor calificat, cu seminar, în persoana lui Avram Bălgrădeanu.

Pastorul Teodor Baltă

Pentru scurte perioade de timp au mai fost aduși și alți păstori cu seminar: Morar Găvrilă, Truța Ioan.

Începând cu anul 1933, biserica l-a avut ca pastor pe Lulușa Gheorghe care, prin căsătorie, și-a stabilit domiciliul în comuna Covăsânț.

În perioada 1940-1944, datorită celui de-al doilea război mondial, clădirea bisericii a fost închisă și sigilată de autorități.

După terminarea războiului, biserica s-a redeschis și și-a reînceput activitatea. Din anul 1945 până în 1961 a fost diacon Ștef Nicuța.

Din motive de sănătate, a fost înlocuit cu Voștinar Ilie, care a activat până în 1965. Colta Avram este diacon până în 1968, apoi din nou Voștinar Ilie până în 1990. În perioada

1990-1991 – Balta Todor, apoi Voștinar Dumitru până în prezent. Pastorii care i-au urmat lui Gheorghe Lulușa, din 1972, când a devenit pensionar:

1972-1988 – Handra Sima

20 februarie 1988- 3 martie 1991 – Bozian Petru

2008-2010 – Balta Ciprian Corneliu

1991 și până în prezent – Balta Todor

Paralel cu activitatea de predicare a Cuvântului lui Dumnezeu în biserica baptistă din Covăsânț se desfășoară și o bogată activitate muzicală.

Astfel din informațiile primite de la cei mai în vârstă știm ca în 1912 a fost anul înființării corului mixt. Primul dirijor a fost Mățu Dimitrie, instruit de d-l Wilmoș de la Arad, care a dăruit un harmoniu bisericii, instrument existent și astăzi în subsolul clădirii.

Al doilea dirijor a fost Mățu Mitruț, care preia bagheta din mâna tatălui său în 1925. Avea un talent deosebit în mânăuirea harmoniului și în instruirea corului. În vremea aceea erau vreo 20 de coriști care cântau pe patru voci. Manifesta interes și pentru instruirea mai multor tineri în ale muzicii, nu neaparat pentru dirijat. Câțiva tineri, fii ai bisericii, au învățat notele muzicale în stil vechi. Printre ei se numărau: Voștinar Gheorghe, Voștinar Șofron, Dobrei

Traian, Sângeorgean Ilie, Pavel Mitru (Buligău), Adam Butariu. Acesta din urmă s-a dovedit a fi cel mai talentat și de aceea a fost investit cu sarcina de a instrui și dirija corul. În acea perioadă corul s-a mărit ajungând la 40 de persoane. Iată numele câtorva coriști de atunci: Berar Măriuță, Tudur Zena, Butar Sida, Măț Sida – sopran, Tudur Cati (pocăita), Maricica Ștef – alto, Balta Traian – tenor, Berari Simion – bas.

Butar Adam a rămas până prin 1950 când s-a îmbolnăvit și a decedat. În continuare s-a ocupat de formația corală Balta Traian (Gavriă) care, între timp s-a mutat la Cuvin, dar, când aveau loc evenimente mai importante la Covăsânț, participa și-și aducea aportul cu prisosință. Între anii 1945-1946, Chișmore Ioan, zis Măderatanul, a instruit în biserica din Covăsânț vreo 25 de tineri din toată zona Podgoriei în arta dirijatului. Tinerii erau cazați la bapștii din localitate.

Numărul membrilor și aparținătorilor s-a mărit mult. Erau mulți tineri, feciori în special, și astfel s-a născut dorința de a se înființa o formație de fanfară, drept pentru care s-au cumpărat instrumentele necesare.

În 1947 a fost adus de la Șiria Farcaș Traian pentru a se ocupa de inițierea tinerilor. Paralel fratele instruia și corul mixt. Fiind indispensabil, biserica

*Comitetul bisericii baptiste
- Covasant -*

a hotărât să-i cumpere casă pentru a-l avea permanent la dispoziție. Așa se face că Farcaș Traian a rămas în Covăsânț până și-a dat obștescul sfârșit. În timpul activității sale muzicale, au fost prinși și alți tineri care s-au dovedit a fi talentați în arta muzicală: Lulușa Teofil, Lulușa Nelu, Filip Dumitru, Balta Todor, Neamț Nicușor, Filip Daniel, Șoimoșan Daniel. După decesul lui Farcaș Traian, la conducerea formațiilor muzicale a venit Filip Dumitru până în anul 1997. De atunci și până în prezent, de activitatea muzicală se ocupă Șoimoșan Daniel, nepotul lui Adam Butariu, ceea ce ne face să credem că talentul muzical s-a transmis de la bunic la nepot. Daniel Șoimoșan este și un bun cântăreț la orgă fapt pentru care acompaniază atât cântările comune cât și cele ale corului. Sensibilitatea sa muzicală se transmite și coriștilor determinându-i pe aceștia să interpreteze partiturile muzicale cu multă măiestrie artistică. Referindu-ne la clădirea bisericii, aceasta a fost inaugurată în anul 1901. La sărbătorirea centenarului s-a organizat o mare festivitate, la care a participat primarul în funcție atunci, reprezentanți ai altor culte din comună, precum și toți ce care odinioară au fost membri ai bisericii. A fost o sărbătoare plină de emoții, sărbătoare la care s-au adunat frați din toate colțurile țării, chiar și din străinătate.

În anul 1991 s-a început modernizarea lăcașului de cult și a anexelor aferente. S-a schimbat acoperișul, geamurile și ușile, interiorul. S-a construit balconul bisericii, s-a modernizat grupul sanitar în conformitate cu standardele europene.

Libertatea religioasă de după 1989 a deschis multiple posibilități privind misiunea socială a bisericii, fapt care s-a concretizat într-o diversitate de activități.

Au fost înființate grupe de copii care învață aplicarea principiilor de viață izvorâte din Sfânta Scriptură la realitățile cotidiene. De educarea și instruirea lor se ocupă persoane abilitate. Grupa de tineri cu care se desfășoară diferite activități spirituale, activități sociale și misionare precum și întâlniri cu alți tineri din țară organizate la Biserica, la Căminul Cultural din localitate sau la Centrul de Tineret.

Caritatea, ajutorarea celor săraci este o învățătură biblică de care un grup din biserica noastră se ocupă în mod special.

În ultimii ani Misiunea în Oltenia –Horezu, precum și misiunea externă din Uzbekistan și Turcia este susținută spiritual și financiar.

Prin activitățile muzicale desfășurate în diferite localități din țară și străinătate (Germania, Austria, Ucraina, Ungaria) am dorit și dorim să contribuim la dezvoltarea bunelor relații spirituale și sociale.

Întâlnire de tineret "capsuniada" la Căminul Cultural

Întâlnire cu tinerii din Covăsânt la Căminul Cultural

Corul bisericii baptiste Covasasnt 2012

Corul bisericii baptiste din Covăsânt

Biserica baptistă face parte din Sfera Protestantă a creștinismului, unde o preocupare majoră este transferul valorilor spirituale în spațiul public, iar aspectele mai sus amintite subliniază acest lucru³⁰⁴.

Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea Covăsânt

Credința adventistă apare în localitate odată cu terminarea Primului Război Mondial, când se întoarce de pe front Bocșa Ioan și prezintă prietenilor lui doctrinele advențe primite de el pe front.

Dintre familiile inițiatoare ale adventismului din Covăsânt amintim: Ștef Mihai cu familia, Mitra Ioan cu soția, Farcaș Sida, Ardelean Teodor, Cuvinan Gheorghe, Balta Vasile cu familia, Balta Mitru, Filip Șofron, Tudur Gavra și familia. Primul imobil a fost cumpărat în 1937 iar al doilea teren (cel actual) cumpărat în 1990 de la Nichita Traian și Iuliana. Sala de cult are o capacitate de 240 locuri.

De-a lungul timpului au fost înființate diverse formații muzicale: corul bisericii, ansamblu de alămuri, iar recent, un ansamblu de blockflöte. Acestea sunt prezente în cadrul programului de închinare, participând cu diverse piese muzicale.

La înființarea bisericii au fost 17 membri iar în prezent sunt 84 de membri. Dintre pastorii care au slujit credincioșii adventiști din Covăsânt amintim: Crișan Pavel, Deac Gligor, Secui Petru, Cazan Gheorghe, Poenaru Octavian, Dulgheru Emil, Obăgeanu Dănuț, Pop Ion, Narcis Ardelean.

Două secvențe din activitatea bisericii

Ziua Libertății Religioase – Covăsânt, jud. Arad

Dupa-amiaza Sabatului din 15 ianuarie 2005 a însemnat, pentru credincioșii Bisericii Adventiste din Covăsânt, o ocazie de întâlnire cu câteva dintre oficialitățile locale, ocazie prilejuită de organizarea programului Zilei Libertatii Religioase. Printre oaspeții de seama s-a numărat primarul comunei, dl. Traian Balint, viceprimarul, dl. Dorin Ciceu, precum și doua cadre didactice de la cele doua unități de învățământ din localitate, grădinița și școala generală.

³⁰⁴ Text realitat de partor Teo Baltă și prof. Voichița Fluieraș pe baza Arhivei bisericii, a manuscrisului *Istoria bisericii baptiste din Covăsânt* de Voștinar Șofron, a discuțiilor cu membrii comunității baptiste locale

Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea Covășanț. Exterior

Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea Covășanț. Interior

Biserica Apostolică Penticostală în construcție

Biserica penticostală a romilor

Expoziție de sanatate – Covasant, jud. Arad

(Narcis Ardelean / AARC Banat)

În perioada 17-19 ianuarie 2005, în comuna Covăsânț, jud. Arad, s-a desfășurat o mini expoziție de sănătate, eveniment recepționat extrem de pozitiv de către localnici. În urma relațiilor excelente de colaborare cu conducerea primăriei, ni s-a oferit un spațiu la Școala Generală din localitate, unde au fost expuse panourile cu cei opt factori ai sănătății și unde s-au efectuat teste medicale.

Expoziția a fost vizitată și au beneficiat de acest program mai bine de 100 de persoane din afara bisericii. În data de 20 ianuarie, la invitația directoarei Școlii Generale din Covăsânț, au fost prezentați tuturor elevilor din clasele V – VIII cei opt factori de sănătate, elevii venind în sala unde era amenajată expoziția însoțiți de profesorii lor.

Ca o încununare a acestei acțiuni, s-au pus bazele unei colaborări în viitorul apropiat, prin care materiale educative pregătite de Biserica Adventistă precum „Lecciónile celor șapte minuni ale lumii”, „Gândește cutezător” și altele, să fie prezentate elevilor de la Școala din Covăsânț în cadrul orelor de dirigenție.

Biserica Apostolică Penticostală

În anul 2002 în Covăsânț s-a înregistrat și o Biserică Apostolică Penticostală a comunității românești care își construiește în prezent o biserică la numărul 149.